

**IUS REGALE
MONTANORUM**

aneb

**PRÁVO
KRÁLOVSKÉ
HORNÍKUOV**

z latiny přeložil Petr Přespole roku 1460

k vydání připravil Jaroslav Bílek roku 2000

Název: Ius regale montanorum aneb Právo královské horníkuov

Vydal: Vydavatelství a nakladatelství Martin Bartoš - Kuttna

17. listopadu 97, 284 01 Kutná Hora

jako svoji 16. publikaci

Kuttna Kutná Hora 2000

O B S A H

Vznik, obsah, charakter a osud Ius regale montanorum	3
K nejstaršímu českému překladu Ius regale montanorum	12
IUS REGALE MONTANORUM aneb PRÁVO KRÁLOVSKÉ HORNÍKUOV	17
Královské pozdravení a předmluva	17
Kniha první o osobách k dolům potřebných	18
Kniha druhá o právech a povinnostech dolů a jejich nabývání	40
Kniha třetí o lénšaftních propůjčkách, tržním právu a jiných závazcích	52
Kniha čtvrtá o žalobách a soudním řízení	64
Slovníček českých výrazů	85
Seznam hlavní použité literatury.....	88

ISBN 80-86406-06-7

Přední strana obálky: titulní strana rukopisu IRM z roku 1528, uloženého v Národní knihovně ČR (sign. MS XVII D 43). Foto dr. Jan Kulich.

Zadní strana obálky: titulní strana rukopisu IRM uloženého ve Státním okresním archivu v Kutné Hoře (sign. IV a/8 X).

Oběma institucím patří poděkování za svolení k publikování fotografií.

Vznik, obsah, charakter a osud *Ius regale montanorum*

I.

Nakladatelství Kuttna připravilo k 700. výročí vydání latinského horního zákoníku Václava II.¹ otisk jeho nejstaršího českého překladu, který je dílem kutnohorského měšťana Petra Přespolova z roku 1460. Přespolův překlad *Ius regale montanorum*, který nese název Právo královské horníkuov, patří nepochybně mezi velmi důležité právní, kulturní a historické dokumenty naší minulosti. Mimo jiné to dokazuje i skutečnost, že od svého vzniku sloužil dalším nejméně 150 let místo původního latinského originálu praktickým potřebám jak královských úředníků, kteří tehdy vykonávali správu a dozor nad dolováním v Kutné Hoře i v jiných báňských střediscích českých zemí, tak i samotných hornických podnikatelů, kteří z něho nebo z odvozených transkriptů čerpali nezbytné návody a poučky pro vedení kutacích a hlubinných prací, soudních sporů, pro rozdělování výtěžků důlní činnosti apod.

Hlavním záměrem nakladatelství Kuttna je názorně ukázat jedinečnost, vysokou úroveň a koncepci Přespolova překladu a jeho prostřednictvím zároveň osvětlit myšlenkový a etický obsah samotného *Ius regale montanorum*. Pokud tedy tato publikace pomůže zvýšit povědomí širší veřejnosti o dějinném významu a smyslu zákoníku Václava II., lze doufat, že díky této referenci zaujme také odpovídající místo mezi ostatními příspěvky předloženými k jeho 700. letému výročí.

II.

Nejzávažnějším důvodem, který přiměl krále Václava II. k rozhodnutí vydat *Ius regale montanorum* (IRM), byl obrovský rozmach kutnohorského hornictví, které již koncem 13. století zaměstnávalo při těžbě stříbrných rud, jejich úpravě a hutnění kolem 1000 až 1500 osob. Kutná Hora tehdy představovala daleko největší hornické a technologické centrum českého státu s průměrnou roční produkcí 1500 až 4000 tun rudniny a zhruba 2 až 5 tun stříbra.² Na zdejším báňském provozu a přidružených odvětvích se finančně podílelo aspoň kolem sta a

patrně i více podnikatelů z řad domácích i zahraničního měšťanstva a částečně i šlechty a duchovenstva.

Organizace a správa tak rozsáhlého průmyslového komplexu, kterou již tehdy vykonávalo 20 až 50 většinou královských úředníků, si vyžadovala také dokonalejší právní podklady a soubor písemných směrnic a z toho důvodu musel panovník nahradit staré nevyhovující převážně zvykové normy a zčásti již překonaná ustanovení jihlavských horních řádů tímto novým a svým pojetím modernějším zákoníkem horního práva. Novou úpravu báňskoprávních zásad a předpisů si v té době vynucoval také rozvíjející se důlní provoz v řadě dalších hornických středisek, např. v Jílovém, Příbrami, Jihlavě, Kašperských Horách a jiných, kde se dobývaly rovněž převážně stříbrné a zlaté rudy. Třebaže již tehdy byly v českém hornictví pevně zakotveny principy regálního práva, vyjádřené výhradním nárokem panovníka na ložiska drahých kovů a jiných nerostů, i na urburní dávky z jejich těžby, přesto v řídicí a soudní činnosti báňských orgánů přežívala řada regionálních odchylek a zvláštností. Aby král Václav II. dosáhl jednotného postupu při vlastní správní činnosti pověřených úřadů i při výkladu báňskoprávních zvykových norem, nechal v rámci své panovnícké pravomoci vypracovat i tento zákoník, kterým dal *Horníkóm svým všelikterým milost svú a tyto kněhy a v nich pravú práva horníkuov poznati pravdu*.³

Svým úvodním prohlášením v podstatě zavázal všechny báňské úředníky, nákladníky a další v hornictví zúčastněné osoby dodržováním nových zásad a předpisů, týkajících se dolování především ložisek drahých kovů a jeho organizace a správy v celých českých zemích. Proto také IRM mělo od svého vyhlášení charakter obecného horního zákona.

Hlavním cílem IRM bylo totiž poskytnout rychle se rozvíjejícímu kutnohorskému a zároveň i všemu českému hornictví spolehlivou a nejvyš potřebnou kodifikaci báňského práva, která měla odstranit nedostatky dřívějšího převážně jen na zvykových normách spočívajícího právního pořádku a zároveň vytvořit pokrokovější systém správy a řízení báňské výroby v českých zemích. Panovník to také jasně vyjádřil i ve své předmluvě k IRM: *...chtějice v těchto kněhách, jimžto jméno zvláštne pripisujeme Právo královské horníkuov, všeho práva doplniti nedostatek a cožkolivěk v právě starém pochybenie bylo by, otevrěnjie vyvázati a světlejšie všem žadajícím naučenie práva vydati horníkuov*.⁴

¹ Přesné datum vydání tohoto zákoníku není dosud s jistotou známo. Nepochybně však spadá do časového rozmezí od července roku 1300, kdy začala ražba pražských grošů, do úmrtí Václava II. dne 21. června 1305. Podle některých náznaků k němu došlo nejspíše v druhé polovině roku 1300.

² Zvyšující se těžba stříbra umožnila také králi Václavu II. uskutečnit významnou mincovní reformu a zavést do peněžního oběhu podstatně kvalitnější grošovou soustavu. Tato reforma podstatně zlepšila tehdejší ekonomickou a finanční situaci přemyslovského státu a zároveň také do Kutné Hory přilákala další investory a obchodníky.

³ Přespolův překlad části královského pozdravení.

⁴ Z královské předmluvy k IRM (Přespolův překlad).

III.

Ius regale montanorum, zvané také *Constitutiones iuris metallici*, bylo dříve považováno za výlučné dílo italského právníka Gozzia z Orvieta,⁵ který byl na sklonku 13. století pozván do Čech, aby zde na přání Václava II. vypracoval především zemský soudní řád.⁶ Protože však tento záměr narazil na silný odpor stavů bránících se vlivu římského a kanonického práva, tak se hlavním výsledkem Gozziovy působnosti stal nakonec tento horní zákoník.⁷

Gozzius mu také vtiskl osobitou římskoprávní formu a výraznou systematiku. Po vzoru *Institucí* císaře Justiniána rozdělil IRM do čtyř knih podle zásady, že veškeré horní právo se vztahuje k osobám, tj. k úředníkům báňské správy, důlním podnikatelům, dozorcům i samotným havířům, k dolům, tj. k jejich právům a povinnostem a způsobu jejich nabývání a provozu, dále k propůjčkám zejména tzv. lénšaftů a tržním a závazkovým poměrům a konečně i k žalobám, tj. k rozhodování hornických sporů a k vlastnímu soudnímu procesu.⁸

Na skladbě obsahu řady kapitol a formulaci jejich ustanovení se nepochybně podíleli zejména čelní představitelé urburešského úřadu. Nasvědčuje tomu zasvěcený výklad různých problémů týkajících se nedostatků v hornické správě i návrhů na jejich odstranění. Účast dalších zkušených odborníků s důkladnými znalostmi hornické praxe si vyžádala také tvorba předpisů a pokynů se specificky montánní tematikou. I když jejich text Gozzius musel znovu převádět do latiny, přesto je zřejmé, že jen touto vzájemnou spoluprací mohl zákoník po báňskoprávní i báňskotechnické stránce dosáhnout tak vysoké úrovně.

Redakci IRM nepochybně řídil sám Václav II., který podle kronikářů velmi dobře ovládal i latinský jazyk. Po vzoru římských císařů zde také vystupuje jako živý zákon: *...nám samým příslušie, poněvadž jsme právo živé, v království našem práva vydávati a vydaná vyličovati...*⁹ Král Václav II. byl tedy ne-

jen iniciátorem IRM, ale i autorem mnoha zde vyslovených úvah, pochvalných uznání i ostrých výtek či vzpomínek na dobu úpadku a utrpení po smrti jeho otce Přemysla II.

IRM vzniklo tedy zásluhou především Gozzia z Orvieta, který kromě jeho uspořádání na čtyři tématicky odlišné části do něho zařadil i mnoho přepisů a ustanovení převzatých z římských sbírek právních spisů a zákonů.¹⁰ Hlavní tvorba a formulace článků materiálního báňského práva však nesporně probíhala v součinnosti s řadou domácích báňských a jiných odborníků i samotného panovníka, který pravděpodobně provedl jeho konečnou redakci. Podle toho lze také tento zákoník považovat za kolektivní dílo.

IV.

Báňskoprávní těžiště IRM tvoří jeho první kniha, která se zabývá postavením, kompetencemi a vzájemnými vztahy složek i jednotlivých osob zúčastněných na organizaci dolování, jeho správě, řízení a provozu a konečně i na výkupu a dalším zpracování stříbrných rud. IRM zde v podstatě vymezilo rozsah a funkce představitelů královského horního úřadu, úkoly a působnost nižšího úřednictva či důlních a jiných dozorců, složení a hierarchii podnikatelské soustavy včetně postavení lénhavířů a velké části námezdních důlních dělníků.

Na základě toho tato kniha podává velmi výstižnou a přesnou charakteristiku výrobních, organizačních a společenských vztahů celého středověkého hornictví. Největší pozornost však soustředila na správní a soudní pravomoci tzv. prvotních osob, tj. čelných složek báňského úřednictva. I když všechny směrnice a předpisy, týkající se personální stránky hornictví, jsou přizpůsobeny kutnohorským poměrům, přesto není pochyb, že se měly vztahovat i na menší horní úřady vznikající nebo již fungující v jiných důlních centrech českých zemí.

Báňská správa byla totiž hlavním nástrojem, který panovníkovi zaručoval nejen jeho urbuní práva, ale i dohled nad celkovým vývojem hornictví a tím i možnost jeho optimálního řízení. Proto také její konstituování a upevnění jejích zákonem vytčených pozic se stalo význačným krokem k unifikaci a centralizaci samotného báňského práva.

Druhá kniha IRM je věnována především způsobům nabývání práv k důlní činnosti. Nejčastější z nich tvořily tzv. dědičné propůjčky dolů resp. dolo- vých polí, tj. nálezných měr a připojených královských, panských a městských lánů. Pro objasnění

⁵ Bližší údaje o Gozziovi z Orvieta jsou uvedeny v elaborátu M. Boháčka *Dva nepovšimnuté rukopisy horního zákona krále Václava II.* (Studie o rukopisech, 1966, str. 42-43).

⁶ Zemský soudní řád, jak poznamenává F. Palacký (*Dějiny národu českého*, II. vydání, 1921, str. 314) byl připravován proto, *...aby prý soudcové v Čechách vynášeli napotom nálezy své vždycky dle určitých a stálých předpisův, a nikoli pokaždé jen dle těkavého pocitu práva i spravedlivosti.*

⁷ Upravená část zemského soudního řádu byla ovšem zařazena i do tohoto zákoníku jako jeho čtvrtá kniha.

⁸ Uspořádání horního práva do čtyř knih mělo za účel, *...aby všickni, na něžto příslušie tato uměti práva, staré opustiece omyly, pravů v nich práva opatrnost spatřovali by...* (Královská předmluva k IRM).

⁹ Kapitola II., první kniha. Podobně též kapitola I., první kniha.

¹⁰ Např. rozsáhlé vývody a články VI. kapitoly třetí knihy o trhu jsou podle cit. studie M. Boháčka buď doslova opsanými, parafrázovanými nebo vzácněji volně stylizovanými texty *Digest* a jiných zdrojů. Naopak četná ustanovení o soudním řízení, tvořící hlavní část čtvrté knihy, jsou převzata z tzv. *Institucí* císaře Justiniána.

zásad, podle nichž byly prvotním těžařům neboli kverkům udělovány jednotlivé propůjčky, jsou zde v pěti kapitolách kodifikovány hlavní zvyklosti a postupy, které se v českých zemích vyvinuly již dříve při kutacích pracích, jejichž cílem bylo odkrytí dobytelných ložisek, a při vlastním propůjčování a vyměřování dolů na rudy drahých kovů.

Do druhé knihy byly zařazeny i předpisy, týkající se rozměrů a tvarů dolových měř a polí, dále práv kutěřů, nálezců rudních žil a držitelů dolových propůček. Řada ustanovení se zabývá také vlastním hornickým provozem, jeho technikou a zejména odvodňováním a odvětráváním dolů pomocí štol, představujících tehdy neobyčejně významné podzemní komunikace. Nejdůležitější částí druhé knihy je však II. kapitola, která stanovuje výši a složení urbenních dávek panovníka a podíly podnikatelů, pozemkové vrchnosti, měst a ostatních na výtěžcích z důlní činnosti.

Lénhavířskému systému, který představoval nejtýpčtější formu báňského podnikání v Kutné Hoře, je pak věnováno pět kapitol třetí knihy IRM. Podstatu tohoto systému tvořily pronájmy neboli lénšafaty, vznikající tzv. prostými propůjčkami částí dolových polí jednotlivým havířům nebo jejich sdružením za úhradu, odváděnou zpravidla ve výši $\frac{1}{5}$ až $\frac{1}{2}$ z jimi vytěžené rudy. V panovníckých dolech, lánech a přebytcích byly tyto prosté propůjčky udělovány urbureři a později hofmistry, v nákladnických dolech pak jejich perkmistry se souhlasem kverků. Tento způsob hornické exploatace byl sice znám i v jiných českých a zahraničních hornických revírech, ale daleko největšího rozsahu nabyl v Kutné Hoře. Právě zavedení lénšaftů umožnilo s minimálními náklady dobývat i malá a chudá ložiska a tak dosáhnout žádoucí rentability středověkého hornického provozu.

Dalších pět kapitol třetí knihy tvoří ustanovení tržního, nabyvacího a závazkového práva. I když se v nich rovněž zčásti odráží také typická hornická problematika, přesto mají z báňkohistorického hlediska podstatně menší význam.

Čtvrtá kniha IRM obsahuje výhradně články a předpisy soudně procesního práva. Na rozdíl od první, druhé a části třetí knihy, jimiž byly kodifikovány zvykové a písemné normy domácí proveniencce, byť i v římské právní úpravě, do čtvrté knihy jsou zahrnuta téměř výlučně jen ustanovení římskokanonického práva. Vliv tuzemských tradic se zde podle H. Bulína projevuje pouze v úpravě půhonu, v kapitolách o horním soudci a přísězných apod.¹¹

Nový soudní řád zavedl do praxe univerzální a na tehdejší dobu modernější způsob řízení, vyhovující nárokům jak zdejších, tak i zahraničních báň-

ských podnikatelů daleko více než dřívější strnulý soudní systém. Tento řád, jak je patrné z jeho celkového pojetí,¹² měl také pravděpodobně podle původního záměru Václava II. tvořit nikoli jen doplněk horního zákoníku, nýbrž součást jím zamýšlené kodifikace zemského práva.

V.

Ius regale montanorum tedy sice vzniklo pod vlivem římského práva, ale v žádném případě není jeho recepcí. Gozzius z římskoprávních zdrojů čerpal látku pouze pro část třetí a převážnou většinu čtvrté knihy IRM.¹³ Názory o jeho římskoprávním charakteru lze vztahovat jen na ty jeho části, které vzhledem ke své odtazičné tematice představují jen jakýsi doplněk samotného horního zákoníku.¹⁴ Na základě toho lze také IRM pokládat za kodifikaci převážně na půdě českého státu vzniklého horního práva, prezentovaného místy dost výrazným způsobem v římskoprávní formě.

Přímá souvislost IRM s jinými normami římského původu nebyla dosud zevrubněji zkoumána. Určité časové a zčásti i konkrétnější věcné vazby zdánlivě existují mezi tímto zákoníkem a tzv. massanským horním řádem, který pochází z let 1255 až 1325 ze střední Itálie.¹⁵ Nápadná je zejména shoda mezi kapitolou VII. první knihy IRM a článkem LXV massanského řádu o dolových měřičích, jelikož v obou případech jde o kolegia, zřizovaná za účelem řešení sporů o hranice dolových měř apod., dále mezi domácími a italskými rudokupeckými organizacemi a mezi mnoha jinými ustanoveními či záležitostmi. Tyto vztahy mají však převážně jen rámcový ráz, který zpravidla vyplývá z toho, že se týkají stejné, tj. hornické provozní problematiky. Naopak početná řada článků a předpisů se vy-

¹² I přesto, že je velmi podrobný a zaměřený na konkrétní případy z hornické sféry, jeho obecné formulace naznačují, že mohl být použitelný i pro řízení sporů před zemskými soudy.

¹³ Toto procesní právo není tedy na rozdíl od Zychovy domněnky německého, nýbrž římskokanonického původu. Např. rozsáhlé výklady a ustanovení kapitoly VI. třetí knihy o tržním právu jsou podle M. Boháčka buď doslova opsanými, parafrázovanými nebo vzácněji stylizovanými texty *Digest* a jiných. Také do čtvrté knihy, nazvané ve shodě s tehdejší terminologií *Ordo iudicarius*, Gozzius zařadil četné články a předpisy o soudním řízení z *Institucí* císaře Justiniana. Domácí procesní právo se zde uplatňuje zejména v otázce organizace a příslušnosti horních soudů.

¹⁴ Je však třeba konstatovat, že i v těchto pasážích převzatých z římského práva se vyskytuje řada komentářů a odkazů, které se odvolávají na kutnohorské hornické zvyklosti a zkušenosti.

¹⁵ Tento řád neboli *Constitutum Communis et Populi Civitatis Massae* byl přeložen K. Pflägingem do němčiny a v roce 1976-77 vydán tiskem společností Westfalia Lünen.

¹¹ H. Bulín: *Nejstarší kodifikace procesního práva v Čechách*. Právně historické studie II, 1956, str. 98.

značuje četnými a mnohdy i výraznými společensko-ekonomickými i obsahovými rozdíly, které vykládají vzájemnou návaznost obou těchto norem.¹⁶

Za zcela překonanou lze pokládat také až donedávna téměř obecně přejímanou teorii o rozhodujícím historickém postavení jihlavského horního práva v báňskoprávním systému českých zemí a o jeho paternitní roli při tvorbě IRM.¹⁷ Mezi její zastánce patřila především řada historiků 19. století, např. K. Sternberg, F. X. Schneider, J. Salz, J. A. Tomaschek a později i A. Zycha a W. Weizsäcker a další. Nejvýznamnějším představitelem této skupiny, kterou z převážné části sjednocovala idea tzv. velkého jihlavského privilegia, byl profesor vídeňské univerzity A. Zycha, který ve svém jinak velice solidním a kdysi obecný respekt vzbuzujícím díle, příznačně nazvaném *Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau* z roku 1900, dospěl k závěru, že středověké horní právo, které se zrodilo na území přemyslovského státu, bylo vesměs jihlavského resp. německého původu a že produktem tohoto práva bylo i samotné *Ius regale montanorum*.

Podle dnešních poznatků je však tzv. jihlavské právo jen pojmovou konstrukcí, vyvozenou převážně jen z existence tří zčásti mylně interpretovaných horních řádů z druhé poloviny 13. a začátku 14. století. Tzv. jihlavské právo představovalo totiž nikoli samostatný právní systém českého státu, nýbrž jen jeho regionální složku. Tamější horní řády se od tehdy obecně závazné regální soustavy lišily jen v určitých detailech, např. v nárocích města na tzv. přebytky dolových polí, v přednostech městských lánů apod., a jejich působnost se vztahovala převážně jen na propůjčování dolových měr a zčásti i na řízení báňského provozu v okruhu Jihlavy. Proto také všechny na tomto základě vyvozené hypotézy o převládající roli a univerzální platnosti jihlavského horního práva nemají žádné opodstatnění.

Pokud jde o IRM, je zřejmé, že bylo vydáno jako obecný horní zákon pro všechny oblasti báňsko-

právní, technicko-provozní a soudní hornické problematiky. I když převzalo některá ustanovení starších jihlavských řádů, mnohem více jich zrušilo nebo novelizovalo, takže ani nemohlo být jejich recepcí nebo vývojovým stadiem.¹⁸

Podle Zychova však IRM vzniklo převzetím a dalším rozšířením obsahu původního jihlavského a dosud přesněji nevročeného řádu C, nazývaného *Deutsches Iglauer Recht* (DIR). Jelikož IRM bylo vydáno nejspíše v roce 1300, Zycha tento řád pod vlivem své domněnky, že tvořil předlohu zákoníku Václava II., jednoznačně datoval do konce 13. století.

Přihlédne-li se však k pojetí, obsahu a skladbě obou těchto norem, nemůže být žádných pochyb, že meritoriální a tudíž i chronologický vztah mezi nimi byl zcela opačný. DIR totiž vzniklo na základě IRM a teprve po jeho vydání. Proto ve skutečnosti představuje jen jakousi novelu obou starších jihlavských řádů, koncipovanou zcela jasně již na principech IRM a doplněnou některými jeho částečně upravenými články a předpisy.¹⁹

VI.

IRM není tedy recepcí ani římského, ani německého resp. jihlavského horního práva. Podle současných poznatků neexistovala pravděpodobně v Evropě na přelomu 13. století žádná adekvátní norma horního práva, která by mohla - ať již po obsahové či formální stránce - sloužit jako přímý legislativní vzor zákoníku Václava II.

Se zřetelem k tomu lze konstatovat, že IRM tvoří svébytný projev vývoje přemyslovského regálního práva. Báňskoprávní systém na území českého státu se rodil již v průběhu 13. století a patrně ještě dříve pod nesporným vlivem staršího německého a později také římského práva. Nejprve měl ráz vyloženě zvykového práva, vycházejícího převážně z domácích hornických tradic, ale od poloviny 13. století začaly jeho rysy utvářet již první písemné normy, zejména statuta Václava I. a Přemysla II. a potom i městské a vrchnostenské horní řády. Nicméně své konkrétnější podoby nabyl až po vydání zákoníku Václava II. Konstituovaný systém regálního práva, který se udržel bez větších změn až do 16. století, nebyl tedy vyloženě ani německého, ani římského původu, jelikož vznikl a dále se rozvíjel na půdě českého státu v přímé souvislosti s jeho hospodářskými a politickými poměry.

¹⁶ Massanský řád, který patří rovněž k nejvýznamnějším normám horního práva v celé Evropě, sice obsahuje spoustu detailních předpisů a pokynů, které vplynuly z potřeb běžné hornické praxe, např. o náhradě škod, určení výše trestů, důlním provozu, měrách a dalších, ale postrádá jejich systematické utřídění. Neobsahuje také ani jasnou formulaci regálního práva, ani ustanovení o složení a působnosti báňské správy či horního soudu apod.

¹⁷ Tato teorie spočívala již od svého vzniku na velmi vratkých a někdy značně pochybných předpokladech, zejména na pravosti tzv. velkého jihlavského privilegia, nazývaného *magnou chartou* českého hornictví, na obecně závazné činnosti jihlavského horního soudu i na velmi subjektivním a vcelku nesprávném hodnocení dalších báňskoprávních dokumentů a především zákoníku Václava II.

¹⁸ Naopak všechny skutečnosti svědčí, že jihlavské horní řády včetně tzv. statut udělených v polovině 13. století městu Jihlavě i ostatním horníkům, tvořily určité složky regálního práva českého státu, jehož hlavním výrazem se od roku 1300 stalo IRM.

¹⁹ Blíže o tom ve studii J. Bílka *K historickému významu a charakteru tzv. Německého jihlavského horního práva*, ČČH, r. XXIII, č. 2, 1975, str. 249-262.

Územní rámec platnosti IRM byl v období 14. až 16. století prakticky vymezen hranicemi tehdejšího českého státu. *Ius regale montanorum* představovalo základní normu pro všechny hornické revíry nebo lokality našich zemí, v nichž se buď hlavní měrou nebo aspoň zčásti dobývaly rudy drahých kovů či jiné vyhrazené nerosty.²⁰ Konkrétní důkazy o teritoriálním rozsahu jeho jurisdikce podává i početná řada privilegií resp. fristunků, udělovaných českými panovníky během 14. až 16. století pozemkovým vlastníkům i některým měšťanům v různých částech státu. Na podkladě těchto fristunků jejich držitelé na svých panstvích nebo jinak vymezených územích získávali nejen oprávnění ke kutacím a důlním pracem, ale i řadu dalších výhod včetně částečného nebo úplného prominutí urburních dávek. Podle tehdejších uzancí byla veškerá jimi vedená hornická činnost organizována v souladu s *právy Hor Kутten* nebo *království Českého*, což jinými slovy znamenalo se zákoníkem Václava II.

VII.

Ius regale montanorum patřilo po právní stránce mezi nejdokonalejší normy českého i evropského středověkého horního práva. Na tom nic nemění ani skutečnost, že již v době svého vydání se vyznačovalo řadou různých nedostatků. Některé převážně formálního rázu jsou patrné na někdy nevhodném zařazení kapitol nebo článků a ustanovení do textu IRM či na nepřesné volbě pojmů apod. Některé se však projeví až s odstupem doby, když v důsledku chybějících předpisů v tomto zákoníku docházelo k závadám ohrožujícím i plynulou produkci stříbra. Nejzávažnější z těchto nedostatků²¹ vznikaly zejména ve sféře výkupu, úpravy a hutnění stříbrných rud a v 15. století si také vynutily přiměřenou legislativní odezvu.

Nařízením krále Vladislava II. z roku 1486 byla pozměněna dosavadní soustava výkupu stříbrných rud v Kutné Hoře a zavedena řada opatření i v oblasti řízení a financování báňského a hutnického provozu.²² Tímto právním aktem, k němuž byly v roce 1494 připojeny ještě dodatky stavů, jež obsa-

hovaly 14 dalších *artikuluov*, týkajících se ovšem nejen výkupu stříbra, ale i jiných záležitostí,²³ byly tedy do jisté míry zaceleny nebo aspoň překlenuty zákonodárné mezery IRM.

Nezbytné úpravy báňskoprávního systému českého státu v 15. století si však vynutily nejen chybějící ustanovení a předpisy související s těžbou a dalším zpracováním stříbrných rud, nýbrž i změny celého hornictví i tehdejších politických a hospodářských poměrů. Na uskutečnění těchto legislativních a jiných opatření, jejichž cílem bylo sladit stav báňskoprávní nadstavby s potřebami hornictví a zejména jeho organizace a řízení, velmi silně působily také změny národnostní struktury měst a zejména Kutné Hory po husitských bouřích, jejichž důsledky zasáhly i do skladby královských báňských orgánů a tím i do českých překladů zákoníku Václava II. Právě tyto překlady, jejichž vznik si vynutilo počestění báňské správy, nejmarkantněji reagovaly na určité rozpory, jež existovaly mezi tehdejšími složením královského horního úřadu a jeho původním v IRM zachyceným stavem, především korekcemi původních názvů některých kapitol a jejich textovými doplňky. Tyto úpravy, které jsou patrné již v Přespolově překladu z roku 1460, byly vlastně určitou formou aktualizace IRM. Výraznějších rysů však nabyly v české verzi tzv. Sosnovcova kodexu z roku 1478 resp. jeho pozdějších prepisů.

Na rozdíl od těchto aktualizčních tendencí, které se prosazovaly při překladech a doplňcích českých textů IRM nepochybně s tichým souhlasem nejvyšších báňských orgánů, probíhaly další úpravy právního systému českých zemí prostřednictvím nově se vytvářejících zvykových norem. Nicméně jejich dopad byl méně nápadný a projevoval se jen v běžné hornické praxi.

Mnohem výraznější zásahy do tradiční struktury báňského práva způsoboval od 16. století vznik nových hornických regionů zejména v Krušnohoří, jejichž odlišné ložiskové, společenské i jazykové poměry si vyžadovaly také jiný způsob své organizace a správy. Pro tyto revíry byla také vydána během 16. století řada většinou vrchnostenských horních řádů, které přejímaly buď zcela nebo zčásti prvky sousedního tj. saského práva. Nejdůležitějším z těchto hornických center se zásluhou rychle se rozvíjející těžby stříbra stal Jáchymov a proto zde také hlavní báňskoprávní postavení zaujal nejdříve těmto dolům Šliky udělený řád z roku 1518 a potom po dalších reformách králem Ferdinandem I. vydáný řád z roku 1548. Na základě toho se také v českých zemích začala vytvářet do jisté míry paralelní báňskoprávní soustava, která sice vycházela rovněž

²⁰ Územní působnost IRM musela zahrnovat v podstatě celé české země už jen vzhledem k územnímu rozložení ložisek stříbra a zlata. Kromě toho do jeho kompetence spadala i těžba ložisek barevných a obecných kovů, vyskytujících se na panstvích panovníka nebo na pozemcích, které podléhaly jeho pravomoci.

²¹ Určité provozní problémy byly vyvolávány již tím, že IRM postrádalo závazné regule pro řízení těžby rud a čerpání vod z hlubin dolů, pro sázení ohně a odvádění kouřových zplodin, pro sjednocení způsobu účtování nákladů a příjmů apod.

²² Vedle výkupu stříbrné rudy se nařízením Vladislava II. zabývalo i otázkami důlní činnosti, např. osazování čelb lénhavíří, finančních podpor, organizace práce a smluv, tavení rud, vývozu stříbra ze země a dalšími.

²³ Např. pracovně právních vztahů, zákazu domácího hutnění nebo *prubování* stříbrných rud, pokoutního prodeje stříbra a jiných.

z principů původního regálního práva, ale vyznačovala se řadou odlišností od tradičního pojetí organizace a řízení hornictví reprezentovaného IRM.

Ferdinand I. v zájmu habsburské centralistické politiky podporoval koncepci tzv. jáchymovského práva zejména tím, že tento řád postupně zaváděl i do dalších hornických revírů Čech a později i Moravy a Slezska. Tak v českých zemích vedle původního tzv. českého okruhu horního práva, ve kterém mělo rozhodující úlohu IRM, vznikl v 16. století další tzv. německý okruh horního práva v čele s jáchymovským řádem.

Mezitím ovšem báňskoprávní systém českých zemí zaznamenal v průběhu 16. století další podstatné změny, které byly vyvolány nejdříve smlouvou se stavy, uzavřenou v roce 1534 Ferdinandem I., a potom tzv. narovnáním, sjednaným se stavy v roce 1575 Maxmiliánem II. Podle těchto dohod došlo k úpravě vzájemných vztahů mezi královskou mocí na jedné a šlechtou a zčásti i podnikatelskými složkami na druhé straně. Panovnická moc tak byla nucena vzdát se svého dřívějšího postavení a další části urbenních práv ve prospěch stavů a dílčími výhodami poskytnutými těžbařům povzbudit jejich hornickou aktivitu.²⁴

Obě dohody, smlouva z roku 1534 a narovnání z roku 1575, které rovněž podstatně zasáhly do báňskoprávní struktury českých zemí, částečně omezily a částečně zrušily vlastně platnost některých ustanovení první a druhé knihy IRM týkajících se urbenních dávek, podílů a povinností pozemkových vrchností, působnosti horních soudů. Proto také přirozeně vedly i k celkovému zmenšení právní kompetence IRM.

Přes ztrátu své někdejší dominantní pozice a zúžení věcného a územního rámce svého vlivu, zůstávalo obecným třebas značně okleštěným horním zákonem i nadále a tak si určitou relativní působnost zachovávalo i v oblasti tzv. jáchymovského práva. Naproti tomu v Kutné Hoře a dalších historicky s ní spjatých rudních revírech a lokalitách si vzdor to-

²⁴ Smlouvou z roku 1534 o *hory a kovy* byla kromě jiného stavům vyhrazena polovina desátku z těžby drahých kovů, takže se jejich podíl zvýšil z dřívější $\frac{1}{3}$ na $\frac{1}{2}$ urbenních dávek, a zvětšena byla jejich pravomoc při dosazování horních úředníků apod. Do budoucna jim zůstal zachován i celý desátek z výtěžků exploatace barytových kovů a železa.

Narovnání z roku 1575 ještě více rozšířilo práva stavů jak v oblasti hornických svobod, tak i v oblasti urbenních dávek: kromě $\frac{1}{2}$ desátku z produkce drahých kovů se jim dostala $\frac{1}{2}$ zeměpanského desátku a tím jejich podíl vzrostl na $\frac{3}{4}$ úhrnem stanovených urbenních dávek na dobu 25 let. Starým hornickým městům, tj. Kutné Hoře, Knínu, Jílovému, Kašperským Horám a dalším, byly potvrzeny původní hornické svobody a zároveň přijaty i nové předpisy o výkupu drahých kovů, organizaci a řízení báňského provozu a jině.

muto vývoji udržovalo stále značnou jurisdikční pravomoc.

Existence dvou právních okruhů, reprezentovaných IRM na jedné a jáchymovským řádem na druhé straně, však vyvolávala řadu problémů a z toho důvodu nejvyšší orgány montánní správy se tehdy kvůli snazšímu a efektivnějšímu řízení upadajícího hornictví snažily o jejich unifikaci. Názorně o tom svědčí zejména od 70. let 16. století připravované návrhy rozsáhlých báňskoprávních reforem.²⁵

Velkou podporu si tehdy získal projekt dvou zemských horních řádů, z nichž jeden jáchymovského typu v německé řeči by platil převážně v severní a západní části Čech, případně i na Moravě a ve Slezsku, a druhý kutnohorského typu v české řeči, jehož okruh působnosti by zahrnoval střední a jižní Čechy a jiné revíry. Nakonec však bylo schváleno rozhodnutí, že pro jáchymovskou oblast zůstane zachován horní řád krále Ferdinanda I. z roku 1548 a pro kutnohorskou oblast budou vypracována *nová horní práva*,²⁶ která měla doplnit nebo nahradit přežívající nebo již nevyhovující ustanovení IRM.²⁷ Že cílem této novelizace nebylo úplné zrušení platnosti IRM či jeho právní kontinuity, dokazuje i samotný závěr těchto tzv. horních práv, sestavených před koncem 70. let 16. století nejvyšším mincmistrem Vilémem z Oppersdorfu a hofmistrem Ludvíkem Karlem z Řásné.²⁸

Dosáhnout báňskoprávního sjednocení obou nejvýznamnějších hornických regionů se však tehdy nepodařilo. Nový kutnohorský řád, předložený v ro-

²⁵ Nejdříve kalkulovaly s vytvořením jednotného horního řádu pro české země, který by odstranil rozpory, jež vznikly v průběhu odlišného hornického i právního vývoje v některých regionech. Nicméně tato myšlenka narážela již tehdy na silný odpor starších a historicky významnějších měst, jako třeba Kutné Hory a jiných, která se obávala o své dřívější postavení, neboť by tím klesla na úroveň mladších, i když tehdy značně preferovaných měst, zejména Jáchymova, která byla bez tradic i větších hospodářských ambicí.

²⁶ Habsburská montánní správa pod dojmem tehdejšího rychlého rozkvětu krušnohorského hornictví, který značnou měrou přisuzovala zavedení tzv. jáchymovského práva, si přála podle jeho vzoru buď reformovat IRM nebo vytvořit zcela nový horní řád, který by mohl přispět k centralizaci a sjednocení báňskoprávního systému českých zemí.

²⁷ Podle jejich předmluvy totiž *v právích horních Václava II. mnozí artikulovali s nynějšími časy a obyčejí se srovnati nemohou a velicí nedostatkové se při nich nacházejí...*

²⁸ *Ale co jest kolikolivěk před vyjitím těchto našich práv vedle starých práv horních a dobřejch starejch obyčejův, zvyklostí, nařízení a pořádných poručení jednalo, řídilo a vykonalo, toho při tom v celosti, bez porušení zouplna, pokudž by se k proměně a zjinačení i napravení vedle těchto práv příčina nedala, zůstavovati ráčíme.*

ce 1579, nebyl totiž pro nesouhlas města Kutné Hory i samotných stavů na sněmu schválen a tak si IRM v kutnohorském revíru a přidružených hornických centrech, zejména v Jílovém, Kníně, Kašperských Horách, Rudolfově, Příbrami a jiných, zachovávalo svou dosavadní právní jurisdikci.

Nicméně tento nový zemský horní řád, který slučoval některé prvky tzv. kutnohorského a jáchymovského práva, v průběhu doby postupně zásluhou další činnosti horních úřadů zakotvil prostřednictvím řady svých ustanovení i v samotné organizaci a správě důlního provozu. Následkem toho vlastně nabyl charakteru jakéhosi doplňku IRM a stal se součástí báňskoprávního pořádku platného v celém kutnohorském regionu.

Protože však proces báňskoprávní unifikace a centralizace probíhal příliš pomalým tempem, Rudolf II. pro rychlejší vyrovnání rozdílů mezi sférou *kutnohorského* a *jáchymovského* práva vydal v roce 1604 samostatnou reformaci, která první tři knihy IRM doplnila souborem nových ustanovení a předpisů a původní soudní řád tvořící jeho čtvrtou knihu nahradila novým procesním řádem. Účelem této tzv. *rudolfinské reformace* bylo zavést v Kutné Hoře a s ní spojených revírech modernější způsob soudního řízení, který již vycházel z tzv. *jáchymovského práva*, jež *téměř při všech jinech městech horních v království Českém se zachovává...*²⁹ a zároveň prosadit další částečnou úpravu existujících báňskoprávních poměrů. Se zřetelem k tomu byla také do ní zahrnuta i řada článků převzatých z navrženého zemského horního řádu z roku 1579, který měl představovat jakýsi pendant řádu *jáchymovského*.³⁰

Rudolfinskou reformací vyvrcholily a zároveň definitivně skončily snahy nejvyšších montánních orgánů habsburského státu o výraznější změny nebo úpravy zákoníku Václava II. Proto IRM, ačkoliv se okruh jeho přímého vlivu z věcného i územního hlediska stále zmenšoval, zůstávalo obecným horním zákonem českých zemí a v Kutné Hoře i v několika jiných důlních revírech si udržovalo svou již tehdy značně omezenou právní závaznost.

Úpadek rudného hornictví, který se projevil během 17. století téměř ve všech starých důlních oblastech, pokračoval i přes všechny pokusy o jeho zastavení a vzkříšení těžby drahých kovů pomocí

státem organizovaného průzkumu, který měl za účel odkrytí nových ložisek, také v 18. století a nabýval stále větších rozměrů. Na sklonku tohoto století však zároveň nastal zprvu jen nesmělý, ale později zesilující rozvoj uhelného hornictví, který postupně přetvářel celou hospodářskou a průmyslovou základnu a tím i báňskoprávní strukturu českých zemí.

Náznakem toho byly již změny v organizaci báňské správy, které vedly ke zřízení nových horních úřadů a soudů i k jejich výhodnější dislokaci, neboť již koncem 18. století sloužily zčásti potřebám řízení a kontroly uhelného hornictví. Hlavní fáze tohoto procesu se však odehrála v legislativní sféře. Místo komplexních báňskoprávních norem, které kdysi vznikaly v souvislosti se vzestupem stříbrorudného dolování, bylo nyní nutno vzhledem k nové organizaci celého hornictví a rychlému růstu samotné uhelné těžby vydávat pro zajištění jejich hladkého chodu množství dílčích nebo doplňkových nařízení a předpisů, kterými se státní montánní správa snažila o řešení stále se rodících problémů. Tyto početné ale obsahově neuspořádané normy se zabývaly převážně jen okrajovými nebo přechodnými záležitostmi. Pouze menší část jich pro svůj širší dosah nebo pro svou obecnější platnost znamenala podstatnější přínos pro vlastní rozvoj hornictví a jeho organizace. Proto i když v rozpětí 18. a části 19. století bylo vydáno několik tisíc různých dekretů, směrnic, pokynů a jiných norem, báňskoprávní systém českých zemí se nalézal v poměrně chaotickém stavu.

Pokud jde o IRM, všechny snahy o jeho reformaci a novelizaci sice již dávno ustaly, ale jeho situace byla i nadále oslabována prohlubující se krizí rudných revírů a zejména pak kutnohorského. Následkem toho byla stále více omezována jeho právní kompetence.

I přes tuto skutečnost si však IRM ještě v 17. a zčásti i v 18. století udržovalo jak v českých zemích, tak i v zahraničí poměrně velké sféry svého vlivu. Spolu s *rudolfinskou reformací* z roku 1604 se stalo dokonce jedním z hlavních právních zdrojů, ze kterých čerpalo tzv. *Berg-Rechts-Spiegel*, vydané v roce 1698 slavkovským písařem S. Spanem. *Zrcadlo horního práva* totiž v 18. století tvořilo vůbec nejužívanější sbírku právních předpisů pro organizaci důlního provozu a pro činnost horních soudů v celé střední Evropě.

Později však, zejména na sklonku 18. století, IRM již výrazně ztrácelo své dřívější postavení v báňskoprávním systému rakouského státu. Ostatně stejný proces v té době postihoval - a často ještě silněji - také další dříve vydané zemské a regionální normy horního práva včetně *jáchymovského řádu*, které od 16. století sloužily správě a řízení tehdy vzniklých převážně stříbrných dolů. Nebyl to však jen úpadek rudného hornictví, nýbrž především teh-

²⁹ Předmluva k procesnímu právu vydanému v roce 1604.

³⁰ Přestože, jak se uvádí v samotné předmluvě, *někteří potřební artikulové při Horách Kutných žádného dalšího odkladu trpěti nechtěli*, bylo do těchto horních práv zařazeno pouze 12 článků, věnovaných převážně provozním záležitostem, nařízením horních úředníků, účtování dolových podílů, shromážděním kverků, obsazování dolových čeleb apod. Kromě doplňků nebo úprav některých ustanovení IRM se tedy tato část *rudolfinské reformace* vůbec nezabývala podstatnějšími báňskoprávními otázkami.

dejší rozvoj vědy, techniky a zejména uhelného průmyslu, který podlamoval existenční základnu středověkého horního práva a vyžadoval si stále nálehavěji jeho zásadní reformu.

Třebaže IRM si ještě v 19. století udržovalo statut zemského báňského řádu,³¹ jeho osud se naplnil vydáním nového rakouského horního zákona v roce 1854. Obecný horní zákon, který byl výsledkem dlouhodobého úsilí habsburské monarchie o unifikaci a centralizaci starého v podstatě středověkého práva, mimo jiné zrušil všechny dřívější panovnické a vrchnostenské báňskoprávní normy a mezi nimi také *Ius regale montanorum*. Tím také navždy skončila 550 let trávající zprvu svrchovaná a později stále více umenšovaná působnost zákoníku Václava II. v českém hornictví.

VIII.

Shrnou-li se tedy výsledky studia našich báňskoprávních dějin, lze konstatovat, že *Ius regale montanorum*, nazývané *Právo královské horníkuov*, tvořilo základ na svou dobu moderního a vyspělého středověkého horního práva českých zemí. Podle současných poznatků představuje také patrně nejstarší kodifikaci zvykového a psaného horního práva vzniklou v Evropě.

Vydání IRM v roce 1300 dovršilo nejstarší dějinnou etapu báňskoprávního vývoje našeho státu a zároveň zahájilo nejvýznamnější období jeho dalšího historického vývoje. Neznamenal sice výrazné změny hlavních principů přemyslovského regálního práva, ale umožnilo zavést dokonalejší způsob organizace hornictví a jeho centrální správy. Pod jeho vlivem se pak prakticky až do 16. století utvářel celkový charakter horního práva našeho státu.

IRM se tak stalo dominujícím projevem přemyslovského regálního práva. Díky harmonické úpravě společenských a ekonomických vztahů a zájmů mezi všemi složkami zúčastněnými na těžbě stříbrných rud se také s jeho pomocí podařilo prosadit optimální systém báňského podnikání, jenž i přes relativně nízkou úroveň tehdejší techniky a technologie umožnil do jisté míry rentabilní exploataci mnoha malých ložisek s nízkými obsahy kovů, která lze z dnešních hledisek považovat za absolutně nedobyvatelná. IRM tedy zároveň položilo právní a ideové základy, na kterých se kromě fungující hornické podnikatelské soustavy vytvořily také vzájemně vyvážené poměry mezi společenskými složkami, jež

se podílely na těžbě a dalším zpracování stříbrných rud.

IRM vzdor tomu, že představovalo po dvě století hlavní soubor zásad, ustanovení a předpisů, kterými se řídilo téměř veškeré dolování v českých zemích, nemohlo však samo postihnout celou rozsáhlou báňskoprávní a montánní problematiku. Proto také vedle něho zůstalo v platnosti ještě velké množství norem staršího i novějšího zvykového práva, které se uplatňovaly v oblastech IRM neregulovaných pracovních a jiných vztahů. Na existenci této sféry obyčejového práva upozorňuje i řada článků samotného zákoníku.

Nehledě na to, IRM vytvořilo podmínky pro přechod báňskoprávního systému českých zemí od zvykového práva k právu psanému, od regionálního pojetí práva k jeho pojetí centralistickému a od nejednotné interpretace právních norem k jejich unifikovanému výkladu. Tím také podstatně přispělo ke zdokonalení a modernizaci středověkého hornického práva.

Nelze ovšem přehlédnout, že IRM má také řadu formálních a obsahových nedostatků, které však jsou jen podružnějšího rázu. Některé z nich sice vyplývají z chyb vzniklých již při jeho tvorbě, ale jejich většina patří na konto divergentního vývoje hornictví, který způsobil, že jeho obraz zachycený v tomto zákoníku neodpovídal skutečnosti. Proto také do něho nemohla být začleněna ani mnohá ustanovení potřebná zejména pro řízení důlního a hutnického provozu apod.

Ius regale montanorum je důležitým nejen právním, ale i historickým a kulturním dokumentem. Představuje unikátní jinými prameny nenahraditelný zdroj fakt a údajů, na jejichž podkladě lze rekonstruovat tehdejší výrobní a ekonomické poměry kutnohorského a v podstatě i celého českého hornictví včetně složení, systému a funkcí báňské správy, dále způsob a charakter báňského podnikání, sociální postavení hlavních složek podílejících se na těžbě stříbra i úroveň hornické techniky a zčásti i hutnické technologie. Pomocí jejich studia je možno přehodnotit a eventuálně i vyvrátit mnohé dosud tradované omyly nebo nesprávné názory o středověkém hornictví, týkající se např. druhu tehdy používaných těžných a čerpacích strojů, hloubek dolů či kvality dobývaných rud a jiných otázek.

Ius regale montanorum kromě jiného podává také řadu důkazů o době vzniku města Kutné Hory. Podle něho měla Kutná Hora již při vydání IRM ráz velkého výrobního a společenského centra, kde bylo kromě jednoho až dvou tisíc horníků, hutníků, mincířů a pracovníků jiných profesí i domácích a zahraničních specialistů soustředěno aspoň sedm a možná i více tisíc obyvatel, obchodníků, řemeslníků a mnoha dalších.

³¹ Právní historik J. F. Schmidt ve svém díle *Versuch einer systematisch geordneten Darstellung des Bergrechtes im Königreiche Böhmen* z roku 1833 dospěl ještě tehdy k závěru, že ...zemský horní řád krále Václava II., pokud nebyl pozdějšími zákony výslovně změněn nebo zrušen, zůstává pro český okrsek působnosti kutnohorského obvodního horního soudu stále platným základním zákonem...

Neobyčejná koncentrace osob, výrobních zařízení a techniky si vyžadovala také široké a hluboké hospodářské, dopravní a zemědělské zázemí, které muselo dolům, hutím, mincovně a zdejšími obyvatelům zajišťovat nezbytné potraviny, suroviny, dřevo, uhlí apod. nezbytné k jejich existenci.³² Přihlédneme-li se k těmto skutečnostem, není pochyb, že Kutná Hora byla již na sklonku 13. století velkou urbanistickou aglomerací s řadou nákladných staveb, kostelů a komunikací, která se již tehdy podle IRM v mnoha věcech *radovala nad jiná města*. Proto také v té době patřila k největším hornickým městům celé Evropy.

Třebaže IRM vzniklo již v roce 1300 a v roce 1854 bylo zrušeno, přesto si mnohé jeho myšlenky zachovávají dodnes určitou aktuálnost. Některé jeho články a předpisy, např. o kutacích pracech, ověřování dobývatelnosti ložisek, propůjčování dolů a jiné, byly dokonce po jistých úpravách vtěleny do rakouského horního zákona a tak se udržely v platnosti až do nedávné doby.

Svou aktuálnost si IRM zachovalo především zásluhou pokrokového charakteru, kterým se vyznačovalo již při svém vzniku. Nejen v celkové koncepci, ale i v řadě ustanovení věnovaných soudní pravomoci vyšších báňských úředníků a zejména postavení námezdních havířů, jsou patrné určité humanistické a zčásti i demokratické tendence. Národně o tom svědčí i některé jeho doplňky, které ve formě poznámek, sentencí, citátů, přísloví i moralistních úvah slouží jako úvodní či komentářové některých kapitol a jednotlivých právních předpisů a vyznačují tyto jeho zajímavé rysy. IRM příznivě ovlivnilo také sociální postavení části středověkého obyvatelstva stanovením maximální pracovní doby a zajištěním minimální mzdy pro nejhudší skupiny báňského dělnictva. Do řízení a kontroly hornické výroby zavedlo také některé orgány zastupující zájmy hornictva. Mezi ně patřili především tzv. přísežní horníků, z nichž se později vyvinula samostatná instituce starších nad havíři.

Podobně se humanistické a demokratické prvky projevují také v pasážích o soudnictví, kde je zdůrazněn význam spravedlnosti a jejího hledání ve sporech bez ohledu na postavení zúčastněných osob. Proti jiným později vzniklým normám je tento zákoník zároveň jistým projevem snah o vzájemné porozumění společenských vrstev spřízněných svým vztahem k hornictví. Tyto humanistické a demokratické projevy a znaky patří také nepochybně k nejvýznamnějším odkazům IRM dnešku.

Ius regale montanorum mělo nesporný vliv i na vývoj horního zákonodárství řady evropských zemí.

³² Mezi neméně důležité problémy patřilo také obstarávání krmiva pro více než 500 koní využívaných tehdy k dopravě a zejména k pohonu žentourů neboli trejbů při těžbě rudních a při čerpání vod z dolů.

Podle různých dokladů působilo na tvorbu báňskoprávních norem i horních řádů např. v polské Olkusi, kam si delegace horníků již v 15. století odvezla jeden z jeho opisů, ve slovenské Kremnici, jejíž privilegium z roku 1328 vycházelo ze zásad *de Kuttun bana Regni Bohemiae*, tedy rovněž ze zákoníku Václava II. Také v báňském právu Srbska, Bosny a zčásti i Bulharska, se vyskytují zvyklosti a terminologické výrazy převzaté zřejmě z IRM. Do některých hornických oblastí Německa a Rakouska, např. Freibergu, Villanderu a jiných pronikaly principy IRM především prostřednictvím tzv. Německého jihlavského práva (DIR), vzniklého začátkem 14. století pod jeho vlivem. Na šíření základních idejí i jednotlivých ustanovení našeho horního práva v zahraničí měli nesporný podíl i sami kutnohorští horníci, kteří byli již ve 14. století zváni k přípravě a organizaci těžby rudních ložisek v Řecku, Tridentu³³ a zřejmě i dalších hornických centrech.³⁴ Zda měl zákoník Václava II. nějakou silnější odezvu také v západních částech Evropy, není dosud bezpečně známo.³⁵

Bez ohledu na to lze však s jistotou soudit, že IRM vzhledem ke svému obsahu, stylu i určitým demokratickým a humanistickým rysům zaujímá mezi báňskoprávními normami, které kolem 13. a 14. století vznikly nejen u nás, ale i v Evropě, zcela výjimečné postavení.³⁶ Proto také z báňskoprávního, kulturního a společenského hlediska představuje jeden z klíčových mezníků středověkého nejen českého, ale i evropského horního práva.

³³ Podle článku S. Piffera *Bergleute aus Kuttunberg in Trient* (Sborník příspěvků ze semináře Dolování stříbra a mincování v Jihlavě, Muzeum Vysočiny Jihlava 1999, str. 35-39), bylo v roce 1330 pozváno několik horníků z Kutné Hory do severoitalského Tridentu, kde měli zajišťovat otvírku a dobývání rudních ložisek. Zda skutečně zahájili jejich těžbu, není však z archivních materiálů zřejmé.

³⁴ Hornictví v Kutné Hoře se těšilo již ve 14. století velkému věhlasu i v jiných evropských zemích. Zkušenosti a dovednosti zdejších horníků se využívalo nejen při vlastní exploataci rudních ložisek, ale i k jiným někdy poněkud kuriozním účelům. Např. v roce 1364 bylo více než 20 kutnohorských havířů se svými mistry najato benátským dóžetem, aby ve službách této italské republiky pomáhali dobývat města a pevnosti na Krétě pomocí podzemních podkopů.

³⁵ Nesporně to zatím platí také o nyní tradované domněnce, že údajný překlad IRM do španělštiny, pořízený v 50. letech 16. století V. Forsterem, byl využíván k organizaci a řízení stříbrných dolů v jižní Americe.

³⁶ Svým humanistickým a demokratickým pojetím se IRM nápadně odlišuje také od svými římskoprávními kořeny poměrně blízkého massanského řádu, vzniklého během 13. a 14. století ve střední Itálii.

K nejstaršímu českému překladu *Ius regale montanorum*

I.

Ius regale montanorum bylo králem Václavem II. vydáno v roce 1300 jako základní horní zákon závazný pro všechny *horníky království Českého*. Vzhledem k tomu, že tvořilo nejdůležitější a nejrozsáhlejší soubor hornických norem, ustanovení a předpisů, stalo se také záhy středem zájmu báňských a městských úředníků a hornických podnikatelů, kteří z něho museli čerpat nezbytné pokyny a informace pro organizaci, správu a řízení vlastního důlního provozu. Proto také podle latinského originálu, který zůstal uložen v královské komoře, bylo z jejich iniciativy pořízeno již v první polovině 14. století několik v detailech se poněkud lišících opisů, které zřejmě sloužily především horním úřadům v Kutné Hoře, Jihlavě a nesporně i v jiných tehdy významných báňských centrech.

Do dnešní doby se zachovaly pouze tři tyto transkripty. Za nejstarší z nich byl dlouho považován latinský text v právním kodexu, který je uložen ve Státním okresním archivu Kutná Hora pod sg. IV a/8 X a který obsahuje také německý překlad tohoto zákoníku od Jana Gelnhausena a řadu zápisů z 15. století. Samotný latinský opis IRM, který byl otištěn v roce 1867 H. Jirečkem a v roce 1900 A. Zychou, však patrně pochází až z doby před polovinou 14. století.¹

Naproti tomu M. Boháček v citované studii² uvádí další dva latinské texty IRM, z nichž první tvoří součást pergamenového kodexu VI Ef 20 lobkovické knihovny v Roudnici a druhý kodexu C. O. 530 bývalé kapitulní knihovny v Olomouci,³ které jsou údajně starší než kutnohorský. Oba jsou obsahově téměř shodné, nesou známky někdejší samostatné existence a odpovídají také daleko více původnímu znění *Ius regale montanorum*. Roudnický text podle Boháčka pochází nesporně již z první poloviny 14. století. Olomoucký je sice poněkud mladší, ale časově bezprostředně navazuje na roudnický.⁴

II.

Mnohem větší publicity než latinské opisy doznaly však překlady zákoníku Václava II. do hovorových jazyků - tedy nejdříve především do němčiny⁵ a později i do češtiny. Účelem těchto překladů bylo zpřístupnit obsah IRM širším skupinám úřednictva, podnikatelů a jiných zájemců neznalých latinského jazyka.

Protože někteří zástupci královského horního úřadu i městští úředníci museli v souladu s IRM vydávat zvláště při propůjčkách dolů, řízení kutacích prací a jiných právně podložená rozhodnutí a podnikatelé v něm zase hledat poučení, jak získávat důlní oprávnění či postupovat ve sporech apod., bylo nutno pro jejich potřeby překládat tento zákoník do jejich mateřštiny. Hlavní autorský podíl na těchto translacích měli zpravidla městští písaři, kteří ovšem museli velmi dobře rozumět nejen právní, ale zejména hornické problematice.

Nejstarší patrně jen dílčí převody některých pasáží IRM do němčiny vznikly již na začátku 14. století hlavně zásluhou rady města Jihlavy. Kromě samotného jihlavského horního řádu, označovaného *Deutsches Iglauer Recht* (DIR),⁶ který převzal a také do němčiny převedl řadu ustanovení IRM, o tom svědčí i řada sentencí tamějšího horního soudu i některé průvodní spisy horních a městských orgánů, týkající se sporů a stížností hlavně kolem kutnohorského dolování. První souhrnný překlad do německého jazyka, který je dílem jihlavského písaře Jana Gelnhausena, byl původně kladen rovněž do 14. století,⁷ ale podle dnešních poznatků pochází až

¹ Např. J. Čelakovský ho ve svém díle *Codex juris municipalis Regni Bohemiae*, II, 1895 na str. 131 datoval až do druhé poloviny 14. století, ale M. Vaněk a M. Kapavíková jej v *Průvodci po archivních fondech a sbírkách Okresního archivu v Kutné Hoře*, 1969, na str. 69 zařadili již do první poloviny tohoto století.

² M. Boháček: *Dva nepovšimnuté rukopisy horního zákona krále Václava II.* (Studie o rukopisech, 1966, str. 42-43).

³ Dnešní pobočka Státního archivu v Opavě.

⁴ Podrobnější popis a rozbor těchto rukopisů podává M. Boháček v citované studii.

⁵ Němčina byla tehdy hlavním úředním jazykem. Proto také v IRM byly již některé speciální hornické termíny uváděny zároveň v německém znění: např. *vero pendenti* (nadloží) jako *hangendez*, *iacenti* (podloží) jako *ligendez*, *vertilabrum* (vrátek) jako *haspel* a mnoho dalších.

⁶ Tento horní řád byl kdysi J. Klotschem datován již do 12. století a potom A. Zychou na konec 13. století, neboť podle jeho domněnky údajně sloužil jako předloha zákoníku Václava II. Nicméně jak vyplývá z jeho detailnějšího studia, tento řád musel ve skutečnosti vzniknout až na začátku 14. století, jelikož byl koncipován na podkladě IRM.

⁷ J. A. Tomachek ve svém díle *Der Oberhof Iglau in Mähren*, 1868, str. 20-26, totiž původně soudil, že Gelnhausenův překlad je již z druhé poloviny 14. století. Naproti tomu J. Čelakovský ve studii *Mistr Jan z Gelnhausenu a staré knihy jihlavské*, Časopis muzea království Českého, r. LXXII, 1898, str. 494-501, později zjistil, že Tomachek zaměnil Jana Gelnhausena za Jana Humpoleckého. Podle Čelakovského se Gelnhausen dostal do Jihlavy později a proto je nutno ...*posunouti též dobu pro přepsání a sepsání materiálů Jihlavských*

z let 1406-07. Mnohem větší pozornost než samotná datace tohoto překladu si však zasluhuje autorova podivuhodná translační koncepce.⁸

Nový a také serióznější překlad IRM do němčiny pořídil pak v polovině 16. století jáchymovský horní úředník Mattes Enderlein, autor jáchymovských řádů z roku 1541 a 1548 a tzv. Appendixu.⁹ Úkolem Enderleina bylo nepochybně připravit německý text pro legislativní činnost orgánů montánní správy v souvislosti s chystanou reformací tohoto zákoníku.¹⁰

Některé prameny uvádějí zatím konkrétněji nepotvrzené zmínky o translacích IRM také do jiných jazyků. Např. Čelakovský, který se odvolává na Wagnerův spis z roku 1791, vyslovil domněnku, že bylo na sklonku 50. let 16. století přeloženo V. Forsterem do španělštiny.¹¹ Ověření těchto údajů je však ještě otázkou budoucnosti.

Vzhledem k národnostním změnám, které nastaly v českých zemích a zejména v Kutné Hoře v důsledku husitského hnutí, bylo nutno zákoník Václava II. přiblížit nové převážně česky hovořící generaci báňských úředníků a podnikatelů a převést jeho text do jim srozumitelného jazyka, tj. do češtiny. Tak během let 1460 až 1478 vznikly tři jeho české recenze, totiž Petra Přespole, Víta Tasovského a autora tzv. Sosnovcova kodexu. Nejznámější z nich je sice dosud verze z uvedeného Sosnovcova kodexu, která byla v upravené podobě kodexu z roku 1528 publikována v roce 1867 H. Jirečkem, ale největší historický a jazykový význam má verze,

---

a pro německý překlad horního zákoníka Václava II. až k roku 1400.

⁸ Gelnhausen totiž zřejmě, aby získal uznání jihlavské městské rady, „novelizoval“ v duchu jejich představ samotný obsah IRM: do pasáží vzdávajících chválu Kutné Hoře dosadil místo ní Jihlavu a části textu, ve kterých panovník vyslovil Jihlavě své pokárání, jednoduše vynechal. Nejzávažnější z těchto inkriminací je obsažena v V. kapitole třetí knihy, kde Václav II. vytýká Jihlavským, že odmítli kutnohorským přísedícím a soudci poskytnout *plného přípisu* svých práv. Tato skutečnost byla pak např. Dobnerem, Tomashekem a Zychou považována - ovšem bez jakéhokoliv důkazu - za rozhodující podnět, který vedl panovníka k vydání IRM. Neméně zajímavé je i to, že k obdobnému postupu jako Gelnhausen, totiž k záměrné deformaci obsahu a smyslu IRM, se uchýlili znovu někteří právní historikové ještě o půl tisíciletí později, i když v tomto případě se jim spíše než o velebení města Jihlavy jednalo o popření historického významu zákoníku Václava II.

⁹ H. Zimmermann ve svých *Poznámkách k jáchymovským horním zvyklostem*, vydaným H. Löscherem v roce 1959, sice jeho vznik zařadil do let 1547 až 1556 (Studie z dějin hornictví, 9, Národní technické muzeum Praha 1978, str. 44), ale není vyloučeno, že pochází z dřívější doby.

¹⁰ Enderleinův překlad byl později také několikrát vydán knižně.

¹¹ J. Čelakovský: *České dějiny právní*, 1900, str. 276.

kteřou představuje nejstarší překlad IRM z roku 1460 od Petra Přespole.

Všechny tyto translace vlastně vznikly 160 až 180 let po vydání IRM, tedy v časovém odstupu, během něhož došlo již k výrazným změnám hornictví, jež se přirozeně promítly i v báňskoprávní sféře zastaráním nebo ztrátou platnosti některých jeho ustanovení. Hlavní měrou se to týkalo báňské správy, kde byl původní urburešský úřad, který po zrušení pronájmů urbury panovníkem pozbyl své dřívější postavení, nahrazen již ve 14. století úřadem nejvyššího mincmistra a záhy i hofmistra.¹² Proto se také některé tyto změny reflektují i v českých překladech formou určité aktualizace IRM.¹³

Kromě různých úprav původních latinských názvů kapitol se tato aktualizace projevila i v zavádění českých názvů báňských orgánů, např. nejvyššího mincmistra a hofmistra, přímo do přeloženého textu. Náznaky těchto snah o zčasování IRM resp. o přizpůsobení části jeho obsahu nově vytvořeným poměrům jsou patrné již v překladu P. Přespole, který v titulech některých kapitol uvádí alternativní tehdy počeštěné názvy úředníků¹⁴ a zejména pak v Sosnovcově znění, kde jsou nové funkce v královské báňské správě vtěleny přímo do některých názvů kapitol.

Odchytky od latinského transkriptu se v Přespolevě českém textu IRM objevují zcela výjimečně. Buď se jedná o menší úpravy, které měly přispět k větší srozumitelnosti překladu, nebo o odlišné výklady některých pojmů.¹⁵ Naopak v české verzi tzv.

---

¹² Úřad nejvyššího mincmistra převzal hlavní správu dolů a mincoven království Českého a hofmistru, který zastával i úřad horního soudce, pak připadlo také řízení kutnohorských dolů.

¹³ Samotný text zákoníku byl sice těmito autory převáděn do českého jazyka věrně podle latinské předlohy, ale určitý odklon od jeho původního znění byl učiněn v názvech některých kapitol. Např. latinský titul IV. kapitoly druhé knihy *De stollonibus* Petr Přespole rozšířil a uvedl ve znění *O právu štol nebo splavidl, kteréžto jsou dvoje*; podobně i v jiných případech. Výraznějším způsobem modifikoval smysl původního názvu IV. kapitoly první knihy, když její titul *De officie urburariorum* uvedl v české podobě *Kapitola prvá o urbureších nebo mincmajstřích*, čímž vlastně do něho zahrnul v latinském znění IRM ještě neznámou funkci mincmistra. Tento vývoj pokračoval, takže v Sosnovcově o 20 let mladším kodexu nese již uvedená kapitola název *O úradě mincmajstruov nebo urburešiuov a hoffmistruov, co na jich úřad přísluší*. Podle něho lze soudit, že změny ve složení báňské správy našly již tehdy v českých překladech IRM svůj adekvátní odraz.

¹⁴ Např. vedle *horních přísedících* používá také dalšího názvu *konšelé*.

¹⁵ Např. v latinském opisu IRM v kutnohorském kodexu se v kapitole II. první knihy používá názvu *De personis in argentifodinis opportunis*, tj. o osobách vhodných nebo náležejících ke stříbrným dolům, zatímco v Sos-

Sosnovcova kodexu jsou již tyto textové korekce častější. Místy jsou do něho dokonce vloženy ještě krátké vysvětlující vsuvky a ojedinele i citáty a výrocky, které se nevyskytují ani v latinském znění.

Aktualizace zákoníku Václava II., která byla také zřejmě jedním z cílů jeho českého překladu a dalších recenzí, měla jen omezený meritorní rozsah a z toho důvodu nestačila postihnout všechny změny, které se od jeho vydání odehrály v báňskopravním systému českých zemí. Proto se také nemohla stát ani prostředkem zásadnější novelizace obsahu a ducha tohoto tehdy již více než 150 let starého zákoníku.

III.

Nejstarší a prakticky také stěžejní překlad *Ius regale montanorum* do češtiny je dílem původně pražského a později kutnohorského měšťana Petra Přespole z roku 1460. Vezme-li se v úvahu jeho vysoká úroveň, nelze vyloučit, že P. Přespole již tehdy vycházel z některých patrně v souvislosti s obnovou kutnohorského dolování před polovinou 15. století přeložených částí tohoto zákoníku. Petru Přespolovi však v každém případě náleží rozhodující zásluha o převedení celého latinského textu IRM do českého jazyka a jeho zpřístupnění řadě báňských a městských úředníků, podnikatelů a dalších v hornictví zúčastněných osob. Díky tomu také do obecnějšího povědomí pronikla i samotná existence IRM.¹⁶

K tomu, aby Přespole mohl do češtiny přeložit a správně interpretovat svým významem někdy málo pochopitelné hornické výrazy a vztahy, musel být vybaven dokonalými znalostmi nejen latiny a němčiny, ale i báňskopravní a důlně technické problematiky. Přes některé nedostatky, projevující se především určitou těžkopádností, způsobenou příliš věrným sledováním latinské předlohy, není pochyb, že vytvořil první a zároveň i nejdůležitější český překlad IRM. Kromě toho přispěl zároveň k zavedení mnoha dodnes užívaných hornických, báňsko-

---

novcově kodexu *O osobách t. úřednících potřebných při horním dílu*. Český překlad má tedy zobecňující ráz, neboť neuvádí *stříbrné doly*, nýbrž *horní dílo* a dále pomíjí skutečnost, že do této kapitoly jsou zahrnuti nikoli jen úředníci, ale i podnikatelé, dozorcí i báňští dělníci. Také v kapitole VI. čtvrté knihy IRM je část věty *per foveam aut argentifodium*, tj. šachtou nebo stříbrným dolem, Přespolem přeložena *skrze duol neboli stříbra kopanie*. Výraz *fovea*, který v hornictví odpovídá pojmu jáma nebo šachta, má tedy v jeho pojetí širší význam.

¹⁶ Právní kodex, ve kterém je zapsán Přespolův překlad IRM, se dnes nalézá v knihovně Královské kanonie premonstrátů v Praze na Strahově pod sg. D E IV 24. Osobností a dílem P. Přespole se podrobněji zabýval F. Hoffmann v elaborátu *Rukopisné sborníky horního práva*, Studie o rukopisech, X, 1971, str. 65-137.

technických a jiných pojmů do českého jazyka¹⁷ a tím také položil základy české montanistické terminologie.

V Přespolově překladu ovšem existuje také mnoho nejasných nebo těžko srozumitelných vztahů, vazeb i jednotlivých výrazů.¹⁸ Některé z nich však nesporně připadají na vrub nikoli chybného překladu, nýbrž samotné latinské předlohy, která se přirozeně rovněž jen těžko vyrovnávala se složitou a pro Gozzia příliš specifickou hornickou tematikou.

Po překladu Petra Přespole záhy následovaly další české verze zákoníku Václava II.: v roce 1469 Víta Tasovského a v roce 1478 autora tzv. Sosnovcova kodexu. Obě tato znění však vzdor svým gramatickým, slohovým i jiným odchylkám jsou nesporně odvozena z Přespolova původního překladu. Nejde tedy o další samostatné translace, jak uvádějí některé prameny,¹⁹ nýbrž jen o určité obměny Přespolova textu z roku 1460.

České znění IRM v podání V. Tasovského²⁰ je charakterizováno převážně jen drobnými a spíše kosmetickými úpravami Přespolova překladu. Náhorněji to dokazuje jejich společné vydání v rámci Hornické Příbrami v roce 1978. Některé Tasovského úpravy, zejména terminologického rázu, jsou siice místy značně problematické,²¹ ale ve svém celku i přes tyto nedostatky přispěly k větší stylistické dokonalosti a srozumitelnosti českého znění IRM.

Na Přespolův překlad a na Tasovského recenzi navázala i další česká verze IRM autora tzv. Sosnovcova kodexu z roku 1478.²² Oproti Tasovského

¹⁷ Např. důl, dobývání, štola, hnaní větrů, odvodňování, míra, nadloží, podloží, propůjčka a mnoho jiných, které dnes patří i do moderního hornického názvosloví.

¹⁸ Protože soustavnější vysvětlování jejich významu a smyslu by si vyžádalo mnoho prostoru, bylo možné se v doplňujících poznámkách k vlastnímu textu zabývat jen těmi, které mají z hornického a právněhistorického hlediska větší důležitost.

¹⁹ Např. J. Čelakovský ve svém díle *Codex juris municipalis Regni Bohemiae*, II, 1895 na str. 131 považoval českou verzi V. Tasovského za nejstarší překlad IRM.

²⁰ Tasovského kodex je deponován v knihovně Královské kanonie premonstrátů v Praze na Strahově pod sg. D D V 50. Blíže o jeho obsahu F. Hoffmann v již citované studii.

²¹ Mezi ně patří nepříliš šťastné nahrazení některých Přespolových pojmů např. *těžící*, *zbořeniny* (tj. zavalené doly), *horní* apod. Tasovského termíny *dělající*, *lámání*, *horský* a jinými. Některé z těchto nevhodných názvoslovných či gramatických úprav však spadají na vrub spíše písařské nepozornosti než autorského záměru. Svědčí o tom třeba změna Přespolova výrazu z *vlastnieho* Tasovského adjektivem *zvláštnieho*, dále výrazu *střední* termínem *přední* apod.

²² Tento kodex je uložen v Národním muzeu v Praze pod sg. IV C 21. Není však úplný, jelikož jeho text začíná až závěrem předmluvy a úvodem ke kapitole I. první

textu jsou její odchylky od Přespolova překladu četnější a také závažnějšího rázu. Různé úpravy a doplňky, které se ve větším rozsahu objevují zejména ve čtvrté a zčásti i ve třetí knize, dále zvýšily gramatickou a stylistickou úroveň českého znění IRM. Sosnovcova verze je jazykově vyzrálejší než Přespolova a Tasovského, ale z translačního hlediska tvoří pouze jejich zdokonalenou recenzi. Je to zřejmé již z toho, že hlavní články materiálního horního práva první a většinou i druhé a třetí knihy IRM jsou zde jen s drobnými úpravami nebo vysvětlivkami převzaty téměř doslova z Přespolova překladu.

Také text Sosnovcova kodexu je poznamenán různými terminologickými i slohovými chybami.²³ Naproti tomu však ho jeho autor obohatil o řadu marginálií, sloužících většinou jako instruktivní heslář při praktickém používání zákoníku Václava II. Sosnovcovou verzí také zároveň skončily i tehdejší snahy o zdokonalení a zpřístupnění českého překladu a vlastně i o aktualizaci latinského textu IRM.

Na základě konfrontace všech nejstarších českých textů IRM lze konstatovat, že Tasovského a Sosnovcova verze, které se dříve považovaly za samostatné translace, jsou ve skutečnosti jen variantami původního překladu Petra Přespole.²⁴ Tasovského a zejména Sosnovcova verze jsou vzhledem k tomu, že se na ně upřela dřívější pozornost historiků, podstatně známější. Hlavní měrou to ovšem platí pro Sosnovcovu recenzi, která byla ve znění zapsaném ve zdobeném kodexu z roku 1528 publikována před více než 130 lety H. Jirečkem.²⁵ Nicméně z báňskoprávního, historického a kulturního hlediska má nesporně největší význam nyní vydávaný český překlad zákoníku Václava II. od Petra Přespole.

IV.

Ius regale montanorum si i po značném omezení své jurisdikční působnosti udrželo nejen v Kutné Hoře, ale i v jiných hornických centrech, kde se po

---

knihy. Jeho popis a hodnocení uvádí rovněž F. Hoffmann na str. 94-97 citované studie.

²³ Např. v první knize místo správného termínu *přední* figuruje výraz *střední*, který vlastně deformuje postavení některých orgánů báňské správy. Podobně místo termínu *řád* (ordine) používá někdy chybný výraz *úřad* apod.

²⁴ Určité vzájemné rozdíly jsou patrné jen v dílčích úpravách textu, v terminologii nebo názvech a číslování některých kapitol apod. V Přespolově překladu a Tasovského recenzi chybí i jejich členění na jednotlivé paragrafy a jejich číslování. Některé z těchto rozdílů však připadají na vrub použitých různých latinských předloh.

²⁵ Tento kodex se nalézá v Národní knihovně České republiky v Praze pod sg. MS XVII D 43.

odchodu německého patriciátu vytvořily nové orgány báňské správy a podnikatelské složky, i nadále důležité postavení. Velký zájem o jeho český text se pak odrážel v řadě zejména koncem 15. a v I. polovině 16. století vzniklých opisů Tasovského a zejména Sosnovcova recenze IRM. Tyto transkripty, které byly často ještě textově a graficky dále upravovány, se pak stávaly součástí rozsáhlejších právních sborníků. Proto se také v našich knihovnách, muzeích a archivech z té doby dochovalo do současnosti na 15 až 20 rukopisných kodexů s českým textem *Ius regale montanorum*. Některé se však mezitím jistě dostaly i do ciziny, takže celkový počet těchto českých verzí bude patrně poněkud větší.

Velkou měrou k rozšíření zahraniční publicity IRM přispěl zejména M. J. Deucerus, který poprvé vydal tiskem Enderleinův německý překlad zákoníku Václava II. již v roce 1616 v Lipsku pod názvem *Ein new sehr nützlich Königlich Bergbuch*²⁶ a potom znovu v roce 1624 pod titulem *Metallicorum Corpus Juris*. Kromě toho byl tento překlad vydán ještě v roce 1698 jednak J. D. Zimmersem ve Frankfurtu nad Mohanem ve sbírce *Corpus juris et systema rerum metallicarum*²⁷ a jednak S. Spanem v Drážďanech ve známém *Speculum juris metallici* neboli *Berg-Rechts-Spiegel*.

Tiskem vyšel také Gelnhausenův německý překlad IRM: nejdříve v roce 1900 v Zychově díle *Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau*, II. díl na str. 41 až 297 paralelně s latinskou verzí tohoto zákoníku a záhy na to v roce 1903 zásluhou B. Bretholze.²⁸

Pokud jde o latinský text zákoníku Václava II., byl poprvé publikován v roce 1780 J. T. A. Peithnerem v díle *Versuch über die natürliche und politische Geschichte der böhmischen und mährischen Bergwerke*, na str. 261 až 397 ve Vídni pod názvem *Constitutiones Iuris Metallici Wenceslai II.* a znovu v roce 1832 F. A. Schmidtem ve sbírce zákonů *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie*, I. díl, str. 7 až 118 rovněž ve Vídni. Dále pak H. Jirečkem v roce 1867 v již citovaném *Codex juris bohemicus*, I. na s. 265 až 435 společně s českým překladem IRM podle kodexu z roku 1528 a naposledy právě před 100 lety A. Zychou rovněž v již uvedeném díle na

---

²⁶ Vedle IRM jsou do této publikace zařazeny i obě panovnícké dohody s českými stavy z roku 1534 a 1575.

²⁷ Podrobnější údaje uvádí A. Zycha ve II. svazku citovaného díla na str. XXXII.

²⁸ Vydán byl podle rukopisu hrabat Mitrovských, uložené dnes v Brně, v časopisu *Zeitschrift des deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens*, VII, 1903 na str. 205 až 281. Jeho text se však poněkud liší od Zychovy edice.

str. 40 až 297 s Gelnhausenovým překladem.²⁹ Latinské texty v těchto knihách jsou až na některé zřejmě písařské chyby prakticky shodné, jelikož jsou zřejmě všechny převzaty z historicky nejznámějšího kutnohorského právního kodexu.³⁰

Naproti tomu českému textu IRM byla v minulosti věnována podstatně menší publicita. Přes významnou roli, kterou v této podobě sehrálo v historii našeho hornictví a báňského práva, bylo vlastně poprvé vydáno tiskem zároveň s latinskou verzí až ve vzpomínané dnes však prakticky nedostupné edici H. Jirečka z roku 1867.

Teprve příznivější podmínky, které se vytvořily znovu po více než sto letech v souvislosti se zvýšeným zájmem o dějiny horního práva našeho státu, umožnily v rámci Hornické Příbrami publikování našich nejvýznamnějších báňskoprávních dokumentů. Na jejich podkladě také v druhém svazku edice *České horní právo* vyšly v roce 1978 souběžně zbývající dvě nejstarší české verze *Ius regale montanorum* od Petra Přespole a Víta Tasovského. Nicméně jejich vydání nezanechalo vzhledem k omezenému počtu výtisků a vcelku nízké grafické úrovni ani v odborných kruzích, ani mezi veřejností větší odezvu. Je proto určitým paradoxem, že v době vrcholících odborných a oslavných akcí, pořádaných k 700. výročí IRM, neexistuje žádná obecněji přístupná publikace českého překladu tohoto zákoníku,

kteřá by svou formou odpovídala jeho významu pro dějiny našeho státu.

Nakladatelství Kuttna však očekává, že tuto zjevnou kulturní mezeru pomůže překlenout první samostatné vydání nejstaršího českého překladu IRM z roku 1460 od Petra Přespole. Tento překlad měl v minulosti z hornického i právního hlediska značný význam. Díky jemu a dalším na něj navazujícím recenzím a opisům mohla si již tehdy určitá část báňského úřednictva a podnikatelských složek nejen v Kutné Hoře, ale i v dalších hornických měst vytvářet dokonalejší představy o obsahu a smyslu tohoto zákoníku a jeho prostřednictvím získávat základní poznatky a poučení o montanistických a právních poměrech českého státu a tak zároveň přejímat a dále rozšiřovat jeho nesporné humanistické a demokratické prvky. Proto si také tento překlad uchoval trvalou aktuálnost a vysokou kulturní hodnotu až do současné doby.

Vydání tohoto překladu IRM si vyžádalo poměrně mnoho příprav a značné úsilí. K tomu, aby splnilo své hlavní poslání a poskytlo zároveň podrobnější údaje jak o původu, pojetí a historii zákoníku Václava II., tak i o jeho převodech do dalších jazyků, různých recenzích a dřívější publicitě, bylo nutno jej doplnit tímto rozsáhlým úvodem i množstvím poznámek a písemných dodatků, sloužících nejen ke snazšímu pochopení některých jeho méně srozumitelných pasáží a pojmů, nýbrž i k částečnému objasnění složitých poměrů kutnohorského hornictví mezi 13. až 16. stoletím, které podstatnou měrou podnítily vznik samotného *Ius regale montanorum* v roce 1300 a jeho prvního českého překladu v roce 1460.

Jaroslav Bílek

²⁹ Zycha ve své monografii porovnal znění jednotlivých již vydaných latinských textů a případné odchylky vyznačil v poznámkách. Tím také vytvořil podmínky k jejich vzájemné konfrontaci a ke zjišťování jejich původu.

³⁰ Předlohu Jirečkem otištěné latinské verze tvoří graficky a gramaticky poněkud upravený text tohoto zákoníku v kutnohorském kodexu.

IUS REGALE MONTANORUM

aneb

PRÁVO KRÁLOVSKÉ HORNÍKUOV

„Počínají se kněhy Právo královské Horníkuov nazvané, všem horníkóm po království Českém příslušejícíe, vydané ot najjasnějšieho kniežete a pána, pana Václava druhého, krále českého šestého a polského, kterýžto počal jest kralovati léta božieho 1291 a léta božieho 1300 měsíce června týž král Václav štědrý kázal jest najprve na Horách Kuthnách dobré groše stříebné Vlachóm některakým kovati a pro tu příčinu duvor mince královské na Horách Kuthnách Vlašský duvor slove a potom týž král léta božieho 1305 umřel jest a na Sbraslavi pochován, kterýžto klášter on byl založil.“¹

[Ius Regale Montanorum incipit]

[Wenceslaus Dei gratia secundus, rex Bohemiae, qui primo regnum Poloniae Deo auxilium parante ipsi regno Bohemiae coadjunxit, montanis suis per regnum Bohemiae universis, gratiam suam, et hunc librum, et in eo veram juris montanorum cognoscere veritatem.]²

I počíná se tuto najprve královské pozdravenie.³

Václav, Boží milostí šestý král Český, kterýžto najprve království polské Bohem pomocí pójčenu témuž království Českému připojil jest, Horníkóm svým po království Českém všelikterým milost svú a tyto kněhy a v nich pravú práva horníkuov poznati pravdu.⁴

[Sequitur prohemium libri huius]⁵

Skonalo se královské pozdravenie; počíná se předmluva v kněhy tehož práva královského.⁶

Otče nerozený, studnice všie dobroty, kterýžto aby lidský národ dokonale živ byl, práva přesvatá skrze ústa kniežat božsky vynesl si, přispoř v nás nábožných Tvých též milosti moc, abychom takéž věrným horníkóm našim, jichžto netoliko království naše, alebrž veškeren okršlek zemí pracemi těš se, práva vydati mohli, aby nám k spasení i jim prospievalo k upokojení a nevýmlyvnému jménu Tvému, k slávě a ke cti; tak zajisté musejí prve duše, potom jazykové býti naučeni, protož oby-

¹ Úvodní poznámka autora českého překladu Ius regale montanorum z roku 1460 Petra Přespole. Na rozdíl od ostatního textu je v uvozovkách a vytištěna kurzívou. Podobně jsou odlišeny i některé další vysvětlivky, které P. Přespole připojil k závěrům jednotlivých knih IRM.

² Hranatými závorkami oddělený úvod k latinskému znění IRM publikovanému H. Jirečkem synopticky s dalším později vzniklým českým překladem tohoto zákoníku v díle *Codex juris bohemicus I* z roku 1867, na str. 266 až 435. Jako předlohu pro otisk latinského textu IRM, který byl dlouho považován za jeho nejstarší originálu se blíží verzi, pocházející z poloviny 14. století, H. Jireček použil právní kodex uložený pod sg. IV a/8 X ve Státním okresním archivu Kutná Hora a pro otisk českého textu rukopisný sborník z roku 1528 deponovaný pod sg. MS XVII D 43 v Národní knihovně České republiky v Praze.

³ Upozornění P. Přespole na královskou předmluvu.

⁴ Skutečnost, že Václav II. podle této dedikace věnoval IRM *všem svým horníkům v království českém*, má z právního i historického hlediska zásadní význam. Naprosto jednoznačně totiž dokazuje, že panovník charakterizoval a také vydal IRM jako obecný horní zákon platný pro celé české země. Třebaže IRM touto normou, jak svědčí dějiny našeho báňského práva i samotného hornictví, zůstalo po dobu 200 až 250 let a potom až do svého zrušení v roce 1854 si zachovalo aspoň omezenou právní jurisdikci, přesto určitá část naší i zahraniční historiografie, která se snažila obhájit teorii o německém resp. jihlavském původu českého horního práva, od poloviny 19. století soustavně zpochybňovala jeho prioritní dějinnou úlohu. Díky jejímu vlivu tak zákoník Václava II. zůstal až do nedávné doby v historickém stínu tzv. velkého jihlavského privilegia, DIR a jiných dokumentů této provenience.

⁵ Latinská poznámka k předmluvě IRM z citované edice H. Jirečka.

⁶ Upozornění P. Přespole na proemium ke knihám královského práva.

čejem zvyklým jeho pomoci požádající, kterýžto otec jest světél i všech osvícení počátek, a ot něhožto všecka dání nejlepší plovú⁷ a darové dokonalí s stupují; ustanovujeme, aby všelikteří horníci, kteréžto velebnosti naše zpravuje saud pod těmito práva příkázáními, točisto poctivě živu býti, druha neurážeti, právo jeho jednomu každému dáti, obcovali. Ale poněvadž na každý den proti právóm děje se a zlí zle činiti nestydie se, protož aby zlá děnie nezuostala nepomstěna, ani účinku převrácenost drzým nešla ku příkladu, potřebnosti sůžení býváme škodlivé žádosti pod práva řeholami sevřieti, aby zlí strachem pokuty dobří učiněni byli a dobří práva otplatú lepší byli; nic zajisté poslušenstvie neprospělo by pokorným, ač potupa potupníkom neškodila by. Protož takto náš úmysl počněme; jedno zajisté umieněnie toto vždycky pokládáme: všecko, cožkolivěk prve nedokonalé nebo zmatené vidělo se jest, to vyčistiti a dokonalé z nedokonalého vylíčiti. A poněvadž z mnohých nám otázek, skrze naše horníky žalujícíe podaných, snažně spravedlnosti žádajících, mnoho sme byli sebrali tak pro práva neuměnie,⁸ jakožto pro nedostatek a práva smiešenie opravenie hodného; protož chtějíce v těchto kněhách, jimžto jméno zvláštne připisujeme Právo královské horníkuov, všeho práva doplniti nedostatek a cožkolivěk v právě starém pochybenie bylo by, otevřenějie vyvázati a světlejší všem žádajícím naučenie práva vydati horníkuov.⁹ Vtipně prohlédající, že každá věc skrze rozdělenie lépe otviera se, protože rozdělenie každého skutku úmysl čtúcieho zbuzuje, mysl rozumného připravuje a paměť řemeslně napravuje, protož toto dielo naše k rozumnosti širšie v tyto čtvery kněhy umienili sme rozdělití, aby všickni, na něžto příslušie tato uměti práva, staré opustiece omyly, pravú v nich práva opatrnost horníkuov spatřovali by, a aby potom našeho práva osvíceni jsúce dobroděním, po správných téhož práva stezkách k spravedlnosti činěni bez bezces-tie spasitedlně kráčeli. Všecko pak právo horníkuov, jehož požíváme, neboť příslušie k osobám nebo k dolóm anebo k propojičkám, ku požádáním žalob i jich příšnostem,¹⁰

[Liber Primus]¹¹

Cap. I.¹²

ale najprve o osobách vizme: málo zajisté jest právo poznati, ač osoby, jichžto příčinú ustaveno jest, nebyli by věděny;¹³

⁷ Tj. plynou.

⁸ Tj. neznalost.

⁹ Ius regale montanorum představovalo na svou dobu moderní kodifikaci horního práva, kterou byly sjednoceny a upraveny dávno již v báňském provozu užívané zvykové normy s nově formulovanými předpisy, jež si vynucovala tehdejší praxe. Návaznost tohoto zákoníku na dřívější právní uzance je patrná nejen z toho, že převzal některá jeho koncepti neodporující ustanovení nejstarších jihlavských řádů, ale i z jeho četných odkazů na zvyklosti a stará hornická práva, konkrétně v případě urburních dávek, rudokupeckých výsad, vyměřování a propůjčování dolů a mnoha dalších.

¹⁰ Z textu P. Přespole vypadla slabika „slu“; má zde tedy být „příslušnostem“, tj. spojitostem nebo souvislostem.

¹¹ Zatímco v latinském a českém znění, které otiskl H. Jireček, je na tomto místě zařazen titul *Liber primus* resp. *První knihy*, a pod ním *Kap. I.*, Přespolův překlad pokračuje plynule bez jeho přerušení těmito vsuvkami. Přihlédne-li se jak k této rozdílné grafické úpravě, tak i k dalším odchylkám mezi touto latinskou a Přespolovou českou verzí, lze soudit, že tento autor při svém překladu IRM použil nikoli tzv. kutnohorský kodex, nýbrž jinou předlohu, nejspíše tzv. roudnický rukopis, pokládaný M. Boháčkem za nejstarší z dochovaných latinských textů tohoto zákoníku (*Dva nepovšimnuté rukopisy horního zákona krále Václava II.*, Studie o rukopisech, 1966, str. 70/71) anebo přímo latinský originál uložený ještě tehdy v královské komoře.

¹² Přespolův překlad byl pro možnost jeho detailnějšího porovnání jak s jeho mladší a známější českou recenzí, uvedenou v rukopisném sborníku z roku 1528, tak zejména s původní verzí zákoníku Václava II. z tzv. kutnohorského kodexu zčásti upraven podle jejich publikovaného vydání z roku 1867. Za úvodní autorovu poznámku byl zařazen originální text *královského pozdravení* a celý překlad byl po vzoru latinské předlohy této edice paragrafován a rozčleněn rovněž původními tituly jednotlivých knih a kapitol. Latinské názvy knih včetně panovnické dedikace a čísel paragrafů jsou od českého znění odděleny hranatými závorkami, latinské názvy kapitol a jejich římské číslování jsou zvýrazněny tučným písmem.

¹³ Ius regale montanorum se jako první z evropských horních zákonů soustavněji zabývalo perzonální stránkou báňského podnikání a jeho organizace. Všechny osoby v stříbrorudném hornictví rozdělilo v podstatě na čtyři skupiny podle jejich pravomocí a způsobu účasti na uspořádání, řízení a kontrole tohoto oboru výrobní činnosti a podalo podrobný popis jejich správních a pracovních působností a kompetencí. Proto také na jeho základě lze dnes

Cap. II. De personis in argentifodinis opportunis.

zuostávát' proto najprve veděti pro poznánie práva horníkuov o jedněch každých osobách při dolu stříbra potřebných.¹⁴

[§ 1] A jsúť prvotnie osoby: urburéři nebo mincmajstrové,¹⁵ přísežní, saudce a pergmistři ot naše královské velebnosti moc jiné súditi majíce, potom jsú písarové urbury;

[§ 2] jsúť i jiné osoby střednie,¹⁶ jakožto štajgéři nebo lezce, měřiči, tesaři a strážní nebo hutmanové, kteřížto také proto přísežní slovú, aby užitečné věci činili a neužitečné opustili a cožkolivěk mezi mezemi jim poručenými scestného viděli by nebo slyšali, pergmistróm a gverkóm zvěstovali, jichžto svědecstvie v těch věcech dostatečné a mocné tvrdí se;

[§ 3] jsúť potom těžaři prvotní, kteřížto německy gverken slovú, a druzí i třetí a dále, kteřížto německy leenhever slovú,¹⁷ k nimžto zisk i škoda těch stříbra doluov, kteréžto těžie, prvotně příslušie;

[§ 4] kromě těch jsú i jiné mnohé osoby, jichžto gverkové požívají diela svrchu povědění, o nichž dolejie na svých místech plnějie vypovieme.

---

velmi názorně a přesně objasnit nejen povahu a složení královské báňské správy, ale i celkový ráz produkčních vztahů v kutnohorském hornictví na přelomu 13. a 14. století.

¹⁴ První dvě skupiny *při dolech potřebných osob* tvořily orgány báňské správy. Mezi tzv. prvotní osoby IRM zařadilo vrchní horní úředníky, tj. urburéře, přísežné, soudce, kverkovské a královské perkmistry a urburní písáře; mezi tzv. střední osoby představující druhou skupinu pak nižší báňské úředníky, konkrétně štajgéře, dolové měřiče, horské tesaře, kteří však patřili spíše do kategorie dělnictva, dále pak hutmany, kteří vykonávali funkci dozorců, a konečně i důlní písáře dosazované se souhlasem písarů urburních. Třetí skupinu osob reprezentovali báňští podnikatelé, především tzv. prvotní těžaři či kverkové z řad domácího i zahraničního měšťanstva a zčásti i příslušníků šlechty a duchovenstva. Sem patřili i tzv. poručníci, kteří zastupovali zejména cizí těžaře při jednáních před horním úřadem či soudem. Kromě tzv. prvotních těžařů byli v této skupině také tzv. druhotní kverkové, tj. drobnější podnikatelé, a konečně i lénhavíři, kteří se stávali pronajimateli menších částí dolových polí propůjčkami od prvotních nebo druhotných kverků. Léňhavíři také byli po určitou dobu početně nejsilnější složkou podléající se na exploataci kutnohorských ložisek stříbra. Do třetí skupiny náleželi i tzv. erckauféři neboli rudokupci, kteří vykupovali vytěženou rudu na veřejných trzích, zpracovávali ji ve svých hutích a získané stříbro odváděli do královské mincovny. Velmi rozsáhlá byla i čtvrtá skupina osob představovaná dělnickými profesemi, zejména důlními kováři, rozděliteli rudy, oprávcí měchů, zvěstovači hodin resp. začátku a konce pracovních směn, třidiči rudy a především pak tzv. pacholky na rumpálech a ostatními konkrétně zde neuvedenými dělníky pracujícími v dolech v námezdném poměru.

¹⁵ Hlavní etapa konstituování královské báňské správy v Kutné Hoře sice proběhla již před koncem 13. století, ale její vývoj přirozeně pokračoval i po vydání IRM a postupně vedl k vzniku dalších jejích orgánů, zejména nejvyššího mincmistra a později i hofmistra. Mincmistři (magistri monetae) byli v českých zemích známi již ve 13. století jako zástupci jednotlivých městských mincoven. Po soustředění těchto mincoven do Kutné Hory se zde postupně vytvořil centrální správní úřad, reprezentovaný nejvyšším mincmistrem. Protože mezi kutnohorskou mincovnou a zdejšími doly existovaly velmi úzké ekonomické i administrativní vztahy, tak se nejvyšší mincmistr později stal i hlavním představitelem českého hornictví. Tyto změny ve složení a působnosti hlavních orgánů báňské správy se záhy odrazily i v některých dokumentech ze 14. století a zejména pak v českých překladech IRM z 15. století ve formě doplňků textu a určité aktualizace obsahu tohoto zákoníku v názvech některých kapitol, např. urburéřského úřadu a dalších, nebo v Sosnovcově kodexu marginálními vysvětlivkami po okrajích hlavního textu.

¹⁶ Český překlad IRM z roku 1478, publikovaný H. Jirečkem, zde místo správného *osoby střední*, jak odpovídá latinskému *personae mediocres*, používá chybného označení *osoby přední*.

¹⁷ Podobný omyl se vyskytuje v témže překladu i v § 3, kde je pojem *léňhavéři* nahrazován termínem *poddaní*, který neodpovídá báňskoprávnímu postavení této skupiny horníků. Léňšaftníci nebo léňhavíři patřili v podstatě mezi samostatné horníky, kteří však do svého podnikání vkládali jen svou pracovní sílu. Od prvotních nebo druhotných kverků získávali propůjčkami malé části dolových polí a za to jim odváděli sjednaný podíl z vytěžené rudy.

Skonala se předmluva; počíná se prvních knih kapitola první o urburečích nebo o mincmajstřích, o zpravování a o úřadu i o soudním právu a moci jich, tato jest.¹⁸

Cap. III. De urburariis et regimine ipsorum.

Rozprávěti chtěie Božské popřehním milosti o urburečích, o nichžto málo nebo jakožto nic až do těchto časuov psáno jest a poněvadž z příhod nic nemá opuštěno býti, světlé vydáme naučení.

[§ 1] Urbureči pak slovú ot urbury,¹⁹ kteréžto jim celú vierú porúcieme k zpravování a aby veškeren lid horský nám vzácny a libý, jehožto obránci nás vycházeje z vysoka ustanovil jest, ote všeho bezprávie bez úrazu zachovávali, ote všech škodlivých věcí obraňujícíe i róznice krotili mezi svými poddanými všudy svornost napravujícíe, proč zajisté k braní a k sváróm přicházeti dopúštěli by, kteréžto mohú svým právem soudným skrotiti v úklidu, aby řečený lid svých prací i naše věci obecnie mohl pilen býti, stříebra doly naše se všech stran svobodně těže, a aby jeden každý pokojně vládl tiem a s otpočinutím, což jemu dal by los božský a z svých mohl by prací pod královskú obranu hodně těšiti se; ne aby když ktožkolivěk bdící a pracující zisk nalezl by, jiný spící zmeškalý bez rozumu osobil by násilně, nebo pracující a nezmeškalým mieníme právy našimi spomáhati, aniž komužkolivěk druhého zbohatěti škodú podle správných ustanovení právo netrpí přirozené. Ale poněvadž najduostojnější byl by zstvoření člověk, protože jemu užívati příslušie rozumu, žádáme, aby ty všecky věci byly jednány předcházející rozumností, kteréžto všech ctností slove máte, jakožto z řeči zveličeného mravného mudrce Seneky vzato jest, řkúcieho, že ctnost jest dcera rozumnosti a opět, kdež píše k ciesaři Nerovi ot rozumnosti zprávy vystupujícíemu: „Chceš-li všecky věci podrobíti, sám se podrob rozumnosti; mnohé zajisté zpravovati budeš, ač rozumnost tě zpravovati bude;“ protož zřejmo jest, že rozumnosti zpravujícíe, ot pravé zprávy stezky nemohú poblúdi. Slušnéť jest proto dobrým zprávcóm s pilností obyčeje ve všem zpravování ostříhati, aby přieliš pokorně s svými poddanými obcujícíe, jich nezlechčela moc, protože z rovného obcovanie potupa rodí se duostenstvie, aniž z přielišné ukrutnosti sobě čiňte lid obtiežený, poněvadž náramná ukrutnost z poslušensstvie lid vystupovati připuzuje, a tak všecky věci, kteréž jsou s rozumností předvěděny, šťastnějším vyjitím konají se. Posléze pak prikazujem všem našim úředníkóm tuto pilnost mieti zvláštní, aby svobodu, kteréž sobě ot svých vyšších zachovati žádají, takéž svým nižším dobrou ostříhajte vólí. Aby pak nižší proti vyšším v něčem se nevyzdvihali, královské milosti prikazujem pod obdržením, aby oni ctieze a poslúchajícíe vyššie své, vši poctivostí ctili tak, aby nižší stupeň poznal zaslúžení vyššieho, nebo řád rozumnosti pohaněn bývá, ač jednomu každému poctivost dlužná nezachovává se; ta zajisté výpověď svrchovanú drží rovnost a bez jednoho každého nelibosti spravedlnosti, kto zajisté vzhrdá²⁰, aby mu se též právo nedálo, kteréž on má jinému učiniti.

¹⁸ Podle této Přespolovy poznámky začíná I. kapitola první knihy jím přeloženého IRM teprve pasáží o urburečích, která je v latinském opisu tohoto zákoníku v tzv. kutnohorském kodexu a jeho českém překladu z roku 1478 označena jako kapitola III. Také tato okolnost svědčí, že Přespole použil při svém převodu IRM do českého jazyka jinou předlohu než kutnohorský kodex.

¹⁹ Urbureči byli nájemci urbury a tím zároveň i nejvyššími představiteli královského horního úřadu. Protože jejich podnikání si vyžadovalo značné finanční prostředky, je samozřejmé, že museli pocházet z nejbohatších vrstev měšťanstva a patně i duchovenstva. Urbureči měli ovšem své odborné poradce, kteří s pomocí samotného horního úřadu vykonávali správu a kontrolu dolování. Po zrušení pronájmů urbury a vytvoření nových báňských orgánů, totiž nejvyššího mincmistra a hofmistra, ztráceli urbureči koncem 14. a zejména začátkem 15. století své někdejší významné postavení. Postupně pak přejímali funkce výběrčích desátku nebo zástupců horního úřadu, takže podléhali přímo hofmistřovi.

²⁰ Tj. pohrdá.

Cap. IV. De officio urburariorum.²¹

[§ 1] K úřadu pak urburéřuov²² prvotně příslušie, aby o užítciach a příslušnostech hor prohlédali bedlivě a užítku královského zvláště, jakožto zřiedlnice oka svrchovanú opatrností ostřiehali, aby ani skrže lenost, lest nebo chytrost něčí na škodu obecního užítka nětco nepósobilo se.

[§ 2] Příslušiet také k jich úřadu takměř všecka práva hor snášeti s rozdílem však, kterýž dole o pergmistřiech a o propojíčkách plnějie povieme.

[§ 3] Mají také z svého úřadu moc všem pergmistróm obyčejem zvyklým ustanovovati přísahu a je, ač v svém úřadu zmeškalí byli by, s sazovati, ač gverkové v té straně nalezeni byli by léní a net-banliví.²³

[§ 4] Jestíť také jich úřadu s přísežnými hor o ztravách i jiných věcech na horách potřebných opatrně řediti, jakož obecnému užítku lépe poznali by hoditi se, opravující se pilností všecky věci, jimižto těžení hor mohlo by překážky nětco vyniknutí tak, aby věrnosti jich ustavičnost mohla v naše jasnosti přítomnosti hodnými přiežněmi hodně chválena býti.

Cap. V. De iurisdictione urburariorum.²⁴

Ale poněvadž podle ustanovenie římských kniežat přijato jest, že právo vyřiekajícíeho úřad jest najširší, kterýžto někdy děje se kromě saudu, nebo dlužen jest saudce opřieti se násilí lidskému a proto moc saudná jest v prostředce ustanovena, aby nikto mocí svú vlastní sebe nemstil, ale u saudci svého bezprávie práva rozumy provedl; o tom pak úřadu, kterýž děje se kromě saudu, dosti pověděno jest svrchu o zprávě a o úřadu urburéřuov. Druhdy také úřad saudce děje se v saudu a tehdyť k urburéřuov právu saudnému hledí svárlivému, nebo saud bezděčný obracuje se v hřiech, o kterémžto právu saudném v přítomném místě má praveno býti.

[§ 1] Jestíť pak to právo saudné moc sauzenie ot naše královské jasnosti pójčená, ale zajisté, kdež větší nastává nebezpečnostvie, tu opatrnějie má činěno býti; protož chceme, pevně ustanovující, aby urburéři, kteřížkolivěk za času byli by, bez pomoci všelikteré výmluvy před mužem převzácným komorníkem naším a přísežnými hor činili zjevně přísahu, aby naše práva a ustanovenie všemi svými silami rukú drželi i bránili; nic zajisté platno nenie právu býti v některém místě, leč by byly osoby, kteréž by práv hájily a aby nejinak než podle nich ve všech pruovodiech saudili a vedli.

[§ 2] Zajisté urburéřuov právo saudné jest súditi toliko ty věci, kteréžto k horníemu saudu příslu-

²¹ Markantněji než v Přespolově překladu z roku 1460 resp. Tasovského úpravě z roku 1469, se vliv změn v organizaci báňské správy projevil další aktualizací české verze IRM z roku 1478, převzaté do rukopisu z roku 1528, který vydal H. Jireček. Neboť zde je již v názvech kapitol zejména IV. a V. týkající se urburéřů implikován úřad nejen mincmistra, nýbrž i hofmistra.

²² Výraz „officium“, používaný běžně v latinské verzi IRM, byl Přespolem přeložen do češtiny jako „úřad“. Přihlédne-li se však ke všem souvislostem, v jakých je většinou uváděn, pak je také nutno pod ním rozumět spíše určitou funkci nebo službu než vlastní úřad v dnešním smyslu.

²³ Dosazování báňských úředníků a zejména perkmistrů do funkcí bylo zřejmě v této době velmi častým předmětem sporů mezi urburéři a těžařstvy. Proto také IRM k tomuto problému zaujalo jasné stanovisko. Že se však později vynořil znovu, o tom svědčí potvrzení privilegií Jana Lucemburského z roku 1329, kterým se kutnohorským horníkům dovoluje na dolech dosazovat perkmistry, štejjýře, tesaře a hutmany. Udělené právo však nebylo ničím novým, nýbrž jen opakováním zásad, vyslovených již dříve v IRM.

²⁴ Kapitola V. v překladu z roku 1478 resp. v rukopisu z roku 1528 nese již český název „O súdném právu urburéřuov a hofmistruov“. Podle toho lze soudit, že v druhé polovině 15. století dále poklesl význam urburéřského a vzrostla úloha hofmistrovského úřadu. Tento orgán vznikl patrně až koncem 14. století a záhy převzal řízení kutnohorských dolů. Hofmistr byl nejen v čele zdejšího horního soudu, nýbrž zároveň i zástupcem panovníka při správě jeho báňského majetku. Proto také podléhal jen královskému komorníkovi a v hornických záležitostech nejvyššímu mincmistrovi. Na začátku 15. století byl dokonce titulován jako propůjčovatel veškerých dolů, lánů, šachet a štol v celém království Českém. Hofmistrovská funkce, i když přirozeně s obměňenou náplní, se v Kutné Hoře udržela až do 18. století.

šejí; o trhovém pak saudce právu saudném v těchto knihách nic nepovíme, ale toliko ty věci, kteréž hornieho jsou saudu, vypravíme.²⁵

[§ 3] Ustanovujeme také potom pevně, aby zachováno bylo, aby ani urburěři ani saudce, kteréhož by oni místo sebe ustanovili, na saudě nesedali horniem, leč při nejmenším přítomna byla by dva přísežná; bezpečněji však bude, aby čím více jich mieti mohli by, přivolati, nebo pevný i celý jest saud, kterýžto mnohých nálezy tvrdí se a podle nálezuov přísežných dlužni sú urburěři súditi, ot nichžto správně nebylo by se otvoláno.

[§ 4] Také mají být ot násilíe a lakomstvie vzdáleni, protože násilíe jest právóm nepřítelkyně a přijímáníe daruov jest přestupováníe pravdy.

[§ 5] Hodně také chvále se urburěři, jimžto ani hněv ani prchlivost, ale rozum panuje, nebo hněv muže spravedlnosti Božie nečiní, aniž také saudce má súditi prchlivosti času, ale když jest v mysli uklížení;²⁶ chvalebná jest proto v saudcích ta opatrnost, v niežto toliko rozum jedná a hněv nebo prchlivost nic sobě neosobuje, neb súžená má býti pod rozumem moc, aniž co činěno má býti prve, než popuzena k uklízení mysl navrátila by se, protože popuzenie času spravedlivému býti všecko, což učinil by; protož rozmyšlenie jest všem potřebie, kteréžto nerozsúzené lidské horkosti moci bude zuzditi;²⁷ a tak dobří urburěři pochválenie božieho i lidského zaslúžiece, ote všech neslušných věcí se sdržte a toliko rovnosti a spravedlnosti pilni buďte přidržeti se, sváťicím rovnost ve všech pruóvodiech zachovávajíce.

[§ 6] To také mnohokrát přijali sme našich hlasem plačtivým horníkuov, že urburěři, jimžto naši urburu jistými příčinami a za jistý usadili sme nájem, je o jich rudu a roboty potu plné núzili sú prosbami násilnými, jimžto pro jich moc otepřieti nesmějiechu, kdyžto tíž urburěři, jistiechu se, to chtieti mieti na pomoc veliké ztráty, kteréžto toho léta na urbuře trpěli sú a pro veliké služby, kteréžto naše přinuceni sú učiniti velebnosti a poněvadž náramné prosby mocných za zřejmé násilíe saudie se; takoví urburěři v jich škodách ziskuov postihajíce, hledají lúpeže více, nežli pomoci na poddaných; protož to, aby více nebyvalo, ovšem zapovídáme, chtiece, aby kteřížkolivěk z urburěřúov potom takového cokolivěk dopustiti se, byli by zřejmě přemoženi, v cele uraženým pobrané věci navraťte a tolikéž jménem pokuty, skrze našeho komorníka, muže přeslovutného, dáti do naše komory připuzeni buďte, aby jichžto prozřelý obyčej rovnosti nekrotí, přisností krutost skrotila královské pomsty.²⁸

[§ 7] Dobřeť rozeznalosti příležití urburěřúov v svém úřadu takové saudce a úředníky mieti, jichžto k sobě vieru a opatrnost měli by dokázanú a kteříž by nebyli našim lidem těžcí, jinak jim porokováno bude hanebně, že zlých lidí poživali sú služby a zvláště, že nejsou bez škralúpa tovaryšstvie tajného,²⁹ protože když mohli by, zřejmé nešlechetnosti přestávají otepřieti, protož opatrně sobě radťte v té straně, nebo vždycky pán dobrý nebo zlý podle své čeledi súzen bývá.

²⁵ Na rozdíl od názorů, že ve středověku báňské právo zcela splývalo s městským, lze naopak podle IRM soudit, že mezi nimi existovaly již na konci 13. století dost výrazné hranice perzonální i funkční. V některých případech však byly jejich kompetenční meze vzhledem k předchozímu vývoji městské aglomerace i organizace hornického podnikání přirozeně překračovány. Městským přísežným byla tehdy kromě správy tzv. městských lánů vyhražena ještě spoluúčast při propůjčování některých dolů a jednáních horního úřadu týkajících se významnějších záležitostí a naopak báňským přísežným a jiným orgánům zůstávala vedle soudnictví a správy hornického provozu ještě rozsáhlá působnost při zajišťování nejen základních funkcí města a jeho výstavby i komunikací, ale i všech hlavních potřeb pro horníky včetně potravin.

²⁶ Tj. uklidnění.

²⁷ Tj. ukrotiti.

²⁸ Na tomto místě panovník upozornil na tehdejší značnou moc urburěřů a na její zneužívání při vymáhání urbury. Těmito spíše morálními než právními apely chtěl předcházet různým excesům a tím chránit horníky před neoprávněnými zásahy urburěřů.

²⁹ Urburěři v některých případech používali ve svých službách vzájemně spolčených úředníků a dozorců, kteří poškozovali zájmy horníků a tím ohrožovali i provoz samotných dolů.

Cap. VI. De officio iuratorum.

Kapitola druhá

o úřadu a o právu saudném přísěžných neboli konšeluov horníkuov.³⁰

Naše dobrotivosti pečlivost opravami bedlivá jest vždycky poddaných, aniž přestáváme ptáti se, ač co bylo by v našem stříbra kopání opraviti, a protož prací dobrovolných žádáme, abychom ot-počinitie jiným připravili. Spatrováním³¹ přepilným obcházevše, všecko řízenie pokoje a klidného stavu na horách najvíce přísěžných z úřadu záviseti a protož cožkolivěk otporného jim bylo by v té straně, naše bezpečně rozpravte velebnosti, nebo rozprávky přísěžných našich rádi slyšíme, aby z toho jich ubývati nebyla viděna moc, ač prosby jich ot našich přistúpení otháněli bychom, ale toho neduživě neberte, že jich druhdy k jich vuoli pilnými a rozličnými zaměstnání jsúce potřebami, rychle otbýti nemuožeme, ale opatrně pozorujte, že také podle správných ustanovení slušie jednomu každému podle svých časuov čakati, aby mohl o své potřeby otpověď slušnú zase přiněsti.

[§ 1] Kterak pak přísěžní v svém řádu se mieti měli by, v srdci nám jest pro dobrý stav hor úplně v následujících řečech vylíčiti. Slovút' pak přísěžní ot přísahy,³² kterúž nám činie za všeliké viery a spravedlnosti činěnie, ale že těžké jest vieru zklamati, protož k tomu úřadu lepší a spravedlivější, kteříž ze všeho lidu jmieni mohli by býti, chceme, aby usazeni byli toliko skrze naši nebo přeslovutného muže, komorníka našeho, obmyslnost zvláštní, aniž také skrze které jiné skládání bud'te, aniž také v svých bězích nebo nedostatcích k jiným útočiště mějte nebo zřenie a tolik vyvoleni bud'te, kolik lid sobě poddaný mohli by zpravovati výborně,

[§ 2] aniž zajisté otec s synem nebo bratr s bratrem nebo test s zetěm spolu bud'te v řádu přísěžných; nic zajisté otporného nevnášie rozličnost osob, kdež jest viery jednota, ale vyčtené již osoby častokrát rozličnost činie mezi přísěžnými pro své příbuzenství zruosti³³ a protož vystřieháno se má býti budúcích nebezpečností, aby jednota řečených osob rozličnosti nevzplodila mezi přísěžnými; ó kterak předrahá věc jest jedné každé obce přísěžné jednomyslné a jedné býti vuole ke všeliké spravedlnosti vyvedení, nebo jednostajná moc mnoho muože a jistě k boji přistúpiti jednomyslně vítězství rodí; více zajisté druhdy prospievá sebranie malá v jednotu, nežli zvláštnie rozdělenie mnohých.

[§ 3] Také aniž zlepověstní, kteřížto ote všech správných skutkuov vylučují se, nechcem kterakoli, aby byli usazeni, nebo miesto ohavnosti jestiť u nehodného duostojenství, poněvadž zajisté jednoho každého prohřešilého ne duostojenství, ale pokuta měla by následovati a ač nevědomě usazeni byli by nebo zlé pověsti, již dopustili by se, usazeni jsúce, je v té příhodě, prikazujem skrze své spolupřisěžné nebo komorníka našeho, muže přeslovutného, příčinu poznajíce, ihned s saditi, aby jedna neduživá ovce celého stáda nenakazila a jistě ohyzdnát' jest strana, kterážto s svú nesjednává se celostí, protož všickni pilně pozorujte, neboť praví právo lidské: Zlé pověsti, kteráž tobě v ohavnost bud', jakožto vypadenie očí³⁴ varovati se máš; nebo nemuožeť spravedlnost s prohřešilým člověkem mieti společnosti.

[§ 4] K úřadu pak přísěžných mezi jinými věcmi seznává se příslušet: všecky skládati nálezy a vynášeti, a vynesené, leč správně otvoláno bylo by se, skrze saudci k skutku dověsti, kterýžto v té

³⁰ Tuto svou druhou resp. podle Jirečkovy edice již šestou kapitolu P. Přespole uvádí již rozšířeným regestem vycházejícím z jejího výše uvedeného latinského názvu.

³¹ Tj. pozorováním nebo rozvažováním.

³² Úřad horních přísěžných neboli konšelů se např. v Jihlavě a v Kutné Hoře vytvořil již ve 13. století. Horní přísěžní byli určitou obdobou přísěžných městských a jejich posláním bylo řízení některých báňských záležitostí, týkajících se propůjčování měr, stravování horníků a zejména rozhodování soudních sporů. Vezme-li se v úvahu jejich tehdejší postavení, je zřejmé, že byli do jisté míry volitelnou složkou báňské správy, hájící zájmy zejména těžařů. Instituce horních přísěžných však v důsledku dalšího vývoje pozbyla svůj někdejší význam a v 15. století se postupně přeměnila v nový orgán tzv. starších nad havíři, který sloužil jen ochraně samotných horníků, případně usměrňování jejich sociálních hnutí. Původní název horních přísěžných převzala během 16. až 17. století výkonná a kontrolní složka báňského úřadu, reprezentována dříve vrchními štajgěři.

³³ Tento výraz odpovídá dnešnímu *bujeti* nebo *vzmáhati se*.

³⁴ Tj. ztráty zraku.

straně skrze přísězné zpravuje se, jakožto stěžejí dveře zpravuje se; z toho v skládání nálezuov samého Boha jmějte před očima, nižádnému proti spravedlnosti neotpúšťějice, ale beze všeho vynímání osob jednomu každému dajte, což jeho jest.

[§ 5] Nebývajte v zlých přech chudým milosrdní, jimžto ač otpúšťějí, tiem je nešlechternějšie činie, čím spravedlivějšie sobě ve zlém přieti³⁵ čijí, ale tak jsme chudým v spravedlnosti dlužníci, abychem jiným nespravedlnosti nečinili, nebo rovnost má v saudu svářícím se zachována býti, a tak nemáme v zlých přech chudým na jiných škodu milostivi býti.

[§ 6] Vystřiehajte se přísězní nadevšecko, aby ani lechkostí, milováním, nenávisť, přiezní, otplatú, bázní, náhlostí neboli kterou jinú příhodú vedeni jsúce spravedlivého nálezu nepřevracovali a užitku jeho nezměňovali v zatracenie hořkost,

[§ 7] aniž u vypoviedání nálezuov mají býti kvapni, protože přieliš těžké jest v věci pochybné jistý vynésti nález, ale vždycky ptajte se s pilností pravdy, nebo pravda častějje přetřásaná více blští se v světlo, užitek zajisté božský jest spravedlnost častějje přemietati.

[§ 8] A zajisté k širšiemu pravdy prosviecení u vysokých a velikých přech, když nastává potřeba, mají přísězní hory přísězné měst i staršie z lidu přivolati,³⁶ nebo což ot mnohých hledá se, snadnějje nalézá se, aniž toho za bezprávie sobě připisujte, že druhdy jednoho nižšieho rada přesahá radu mnohých vyšších, nebo zajisté ne všickni ve všech věcech, ale určení v určených věcech lepší i horší nalézají se; a tak vždycky mají se uptávati pravdy s pilností snažnú, kterážto vždycy³⁷ dokonává, čehož žádá.

[§ 9] Ale však z jistých naučení jsme duvoduov, že všecko právo horníkuov skrze otporné výkladuov nálezy zarmúcenó jest, protože křechká jest pamět lidská ani tak statečná, aby mohla práva múdrot pevně bez písem paměti poručiti,³⁸ a protož častějje přiházie se v saudu, že to, což dnes saudci a přísězným líbí se, zajtra v podobných příhodách ihned počíná nelíbiti se, a tak více z vuole lidské nežli z práva přikázání závisejí saudové na veliké jich spasenie nebezpečenstvie i duše škodu, nebo ktož saudí, ne svéť vuoli shovievá. Podle pak práva psaného dobrý saudce a přísězní nic z vlastnieho nečinie úmysla, ale podle zákonuov a práv vypoviedají, neb v sauzení v srdci více má býti ostřiehání pravdy, nežli vuole poslušenstvie; z toho žádájice tomu neduhu zdravé lékařstvie přiložiti, ustanovujeme túto výpovědí věčně trvavú, aby urburefi, přísězní, saudce, pergmistři jinak nesaudili, než jakož našimi právy jest vypraveno a dobrými obyčeji, kteřížto našim neprotivie se právóm, až dosavad jest zachováváno, nebo dávní obyčejové svolením požívajících potvrzení práva hodně následují.

[§ 10] Žalobami zajisté častějje poddaných našich a žalobnými pokřiky buzeni jsúce, připuzeni býváme v této straně minulé věci opravití a jakž muožeme, proti budúcím ostřieci se, aby naše nebyla práva v posměch a dlužného nebyla by zbavena účinku, ač naši poddaní pro nedostatek spravedlnosti dřevními³⁹ obtěžovali by se útisky, poněvadž v jich mútíme⁴⁰ se nehodách a v šťastnostech šťastni býváme, přidávájice s rozmyšlením dospělým ote všech neporušitedlně zachovati, aby kolikrátkolivěk ot nálezu urburefuov, přísězných nebo saudci v zvodu⁴¹ nebo ot kteréhožkolivěk obtieženie otvoláno bylo by se, aby k nižádnému jinému ani k jiným, nežli k naše jasnosti nebo muže přeslovutného, komorníka královstvie našeho, přeslyšení, potom nebývalo se otvoláváno,⁴² protože práva horníkuov usaudili sme slušnějje nežli jinde v naše komoře zuostaviti a k naše královské obmyslnosti všeho práva vydávání, vykládání i vylíčení ovšem příslušetí, nižádné osobě v té

³⁵ Tj. přízni.

³⁶ Ustanovení, aby k rozhodování závažných nebo složitých báňských sporů a problémů byli zváni také přísězní měst či zástupci lidu, je nesporným projevem určitého demokratismu zákoníku Václava II. Zároveň také dokazuje, že v Kutné Hoře již na přelomu 13. století fungovaly orgány městské správy.

³⁷ Z Přespolova textu vypadla hláska *k*.

³⁸ IRM bylo skutečně rozhodujícím přechodem od zvykových norem k psaným dokumentům. Proto také jeho vydání znamenalo důležitý krok k jednotnému výkladu zásad regálního horního práva českých zemí.

³⁹ Tj. dřívějšími.

⁴⁰ Tj. rmoutíme.

⁴¹ Tj. uvedení v držbu.

⁴² Hlavní odvolací instancí vedle krále byl tehdy úřad královského komorníka *muže přeslovutného*, kterému bylo vyhrazeno rozhodování o výrocích a *ortelech*, napadených některou ze svářících se stran.

straně ani miestu škody neboli bezprávie nečiniece, pretože nižádnému nečiní bezprávie, ktož poží-
vá práva svého, jakož zajisté poddaných našich pohodlnostem nám slušie býti pečlivým, tak také
naším právom pobdieti nám příslušie, abychem když jich škody opatrujem, v našeho královstvie
práviech neboli bychom vidění zmeškalí, i proč saudci omylností, kteréžto z při otázek přicházejí se
vynikovati, uši přijímají naše, ač ne ot nás práva vykládání pravé nepochodí a nebo kto práv po-
hádky rozvažovati i všem otvierati vidí se hodný jedině ten, jemužto samému po cesařské veleb-
nosti po království našem práva býti vynositelom pójčeno jest;⁴³

[§ 11] protož rozpletše takové posměšné omyly, nám samým příslušie, poněvadž jsme právo ži-
vé, v království našem práva vydávati a vydaná vyličovati, kto zajisté tak veliké pýchy stydkosti
nadut jest, aby královsky v té straně smysl potupil bez našeho chtění, sobě tak velikého královské-
ho duostojenstvie slávu osobuje, ale my, jenž jsme rovnosti a spravedlnosti milovníci, aby jeden
každý na svých mezích dosti měl, nechceme býti v té straně v našeho královstvie poctivostech
zmeškalí, obecně všem nám v tom omlouvajícím, túto výpovědi věčné mlčení ukládajíce.

[§ 12] Také přísežní nálezy, k jich ranému rozmluvení otložené, mají rychlostí, kterúž mohou vy-
působiti, aniž zamýšlejte pod mocí učiněné přísahy pro nenávisť nebo přizeň neboli strach, by po-
chybovali, kdežto nepochybují a pochybováno nemá býti, nébrž dlužní sú přičiniti statečnost sku-
tečnú, aby svárové k konci slušnému přivedeni byli, otpúštějíce v té straně svářících pracem i ná-
kladóm.

[§ 13] Pakli by jim z potřeby a z příčiny rozumné v nejisté věci pochybovati přihodilo se, tehdy
nález otložiece do raného rozmluvení, ihned v způsobě téhož saudu v přítomnosti tudiež všech pří-
sežných prve, nežli by hnutí své k jiným činóm obrátili, přísně ot slova k slovu skrze písáře saud-
cova buď popsán, aby zatemnění nemohlo zapomanutie pravdy; a tak týž čten buď nález přísežným
v rané radě všem a nález tak popsán pilně na dštie řečeného písáře zachován buď, aby některaké
pochybování, jakož mnohokrát přiházie se, z toho potom nevyniklo; pakli by nálezu tak otložené-
ho přísežní z núze nemohli vylíčiti, tehdy, jakož již pověděno jest, k naše neboli komorníka našeho
přítomnosti prodleno buď.⁴⁴

[§ 14] Slušiet nadto k úřadu přísežných, urburětuov i saudci se vši milostí, kterážto máte jest
dobrého skutku, chudých brániti ot útiskuov pyšných, jinak na pohanění spravedlnosti i jich bez
milosrdenstvie častějie utiskáni budú, a my z toho zpravování jich tresktáním hodným tresktati
přinuceni budeme.

[§ 15] Také pečovati dlužní sú dřeveřečení o ztravách i o jiných věcech všech k horám potřeb-
ných, aby spravedlivá byla záplata i miera, tak aby pro slušné jich zřiezení pod zprávú jich, bydliti
lid hodně kochal by se.

[§ 16] Majít také pečovati o stavění, aby nic nebyvalo na cestách obecních, kromě leč pro užitek
hor, kamž by lidé s vozy jiezdnie neboli pieš huoře mohli procházeti, a aby slušné stavění řiezena
byla.⁴⁵

[§ 17] Aniž to pomínuto buď naprázdno, aby snažnú pilností pro hor stav dokonaly i svú pověst
chvalebnější, ustanovili krutě i působili, aby zapověděných a neslušných věcí bez výmienky všeliké
osob, kdežto nižádná nenie potřeba, jednostajně ote všech lidí bylo se varováno, táhnúce se k oby-
čejóm dobrých měst, nebo všecka okrasa každého města předně na těchto třech věcech záleží: aby
bylo lidné, stavěním okrášlené a smluv přesdržedlivé.⁴⁶ Ale poněvadž hora v Kuthně nad jiné hory

⁴³ Protože si panovník vyhradil nejen výklad horního práva, ale také jako nejvyšší odvolací instance i rozhodování
báňských sporů, je přirozené, že také u něho resp. v královské komoře zůstal i originál IRM.

⁴⁴ Podle tohoto ustanovení i dalších odkazů IRM musela již na přelomu 13. století na kutnohorském královském
úřadu existovat řada knih a listin, do nichž se zapisovaly nejen dolové propůjčky, ale i nálezy horního soudu,
důležité obchodní a finanční smlouvy apod. Bohužel tyto nejstarší dokumenty tehdy fungující administrativy se
nedochovaly a tak zmizely i nejcennější zdroje informací o tehdejším dolování a bohatém životě města.

⁴⁵ Horní přísežní měli tedy kromě mnoha jiných povinností dbát o dostatek potravin a *jiných věcí potřebných na
horách*, o dodržování jejich ceny (záplaty) a míry resp. váhy a pečovat o výstavbu *zdobných domů* a veřejných
komunikací, jak to tehdy vyžadovaly *obyčejně dobrých měst*. Z toho je zřejmé, že vykonávali některé funkce vy-
ložené městských orgánů.

⁴⁶ Lidnatost, výstavnost a způsobilost k uzavírání a dodržování smluv však IRM nesporně považovalo také za
hlavní znaky středověkého města. Pokud jde o samotnou Kutnou Horu, měla charakter města již před vydáním

stříbrných doluov pro své povýšení v mnohých věcech předáním raduje se nad jiná města, chceme, aby přísežní tudiež byli velmi pilní a snažní k přispoření lidu a k stavění okrase, ale k tomu najstatečnějše aby ustanovenie jich bez naděje všeliké milosti přepevně zachována byla; širokét' zajisté otvierá přestupitelóm lóno, ktož poblúzených věcí netreskce a podle řeholních ustanovení některé sú viny, v nichžto vina jest oslabiti pomstu.

[§ 18] Nadějem se, že potom k těm věcem přísežným našich opatrnosti procházeti bude zkušenie, kterýmžto by užitek spravedlnosti plodný učinili a spravedlnost užitekem okrášlili, aby užitek plodný a spravedlnost byla okrášlena a vešken lid horský šťastným jich veden sa zpravováním, zachován byl by ot škodlivých věcí a žádaných vždycky prospíeval by přisporcky.⁴⁷

Cap. VII.

De officio et iurisdictione iudicis montani.

Kapitola třetie

o úřadu a právu saudném i o moci saudce horského.⁴⁸

Nynie o úřadu a moci horského saudce vizme; saudce slove, jakož praví Isiodorus, jakožto saud nebo právo pravě lidu aneb že právem hádá se; právem pak hádati se, jesti' spravedlivě súditi; neniet' saudce, ačť nenie v něm spravedlnosti, protož ktož právě saudí, váhuť v rukú svú nosí; vážné misky rovným závažím zavěšuje, aniž cokolivěk saudu pravého podvracuj, ale toliko podle práv vypoviedaj; viece zajisté právóm něžli své vuoli saudce shovievati dlužen jest, neboť nenie pevné stavěnie, kdežto vuole položila by založenie,

[§ 1] ale musíť saudce všecky věci spatřiti a řád věcí plným uptáním rozeznati, dokudž jemu věcí pravda otevřenějie vyličena nebyla by. A protož opatren bud' saudce, aby toho, ktož má býti zproštěn, nepotupoval a potupitedlného nepropúštěl, neboť obé zlé jest; avšak většie zlé jest nevinného zabítí, nežli vinného propustiti,

[§ 2] ale že pravda věcí dalších poblúzenými neškvrní se a protož saudce toho následuj, což úplně ukáže se z viery těch věcí, kteréž před ním dovedeny sú; a tak saudce podle dolíčení a duvoduov bezpečně vypoviedaj.

[§ 3] Totoť také zachovati slušie saudci, aby v jití snaden se vydal bohatým i chudým v jich potřebách, zároveň je vyslychaje; takt' ukrocuje se Buoh a toho saudícíeho věrnost před obličejem kniežete i všeho lidu ctností papršlky vysvietí se, nebo svrchovaně práva dopomáhati dlužen jest, aby svým vtípem mocí přispořil⁴⁹ duostojnosti.

[§ 4] Příslušiet' také na saudci mravná dospělost a s stálost dokonalých; nebo čím viece kto nad většými věcmi usazen jest, tiem poctivějši býti dlužen jest.

[§ 5] Nikdy také nemá saudce tváří svého úmysla hnutie svářícím zjeviti; neniet' zajisté s stálý saudce a dokonalý, jehožto úmysla hnutie tvář odkrývá.

[§ 6] Nadto má býti saudce pokojný a tak veliké na sobě zřiezenie mieti, aby všeckna hnutie jeho poslušná byla rozumu, kterýžto všecky věci právě působí, aniž čeho nezřiezeného pozuostaví.

[§ 7] Opět má býti opatren saudce, aby všecky věci, kteréž před ním dějí se, v aktách ot slova do slova pod dobrým svědomím přísežných přítomných skrze písáře popsány byli a zvláště nálezy, kteréžto k přísežných rané radě otkládají se, popsati rozkaž pilně; bud' také opatren, aby všecka akta prvotně zuostala u něho.

[§ 8] V tom také bud' opatren saudce, aby v každé při dřeve, než by v nie konati chtěl, o účinku plnějie naučen byl, nebo nevědomie účinku druhdy v saudiech učiní najdospělejšie poblúdití.

IRM. Kromě jiného o tom svědčí nejen její následující nadřazování nad ostatní města, nýbrž zejména její celková hospodářsky a politicky relevantní úloha, kterou zaujímal jako hlavní středisko hornického provozu i báňské a mincovní správy v království Českém.

⁴⁷ Tj. rozmnožením nebo přírůstkem.

⁴⁸ Úřad horního soudce nebo také horního rychtáře vznikl v Jihlavě a v Kutné Hoře jako protějšek rychtáře městského rovněž již ve 13. století. Později však byl v Kutné Hoře nahrazen orgánem hofmistra, který se zde stal představitelem nejen horního soudu, ale i celého královského horního úřadu, takže měl daleko větší pravomoc než dřívější horní soudce.

⁴⁹ Tj. rozhojnil nebo rozmnožil.

[§ 9] Chceme také, aby všechny věci, kteréž nahoře pověděny sú o urburěřích, jelikožto k pódodóm sauduov saudce také v své osobě pilen byl naplniti a ač co tam méně praveno bylo by o právu saudném urburěřuov, skrze toto pověděnie doplněno bud', aby v obojiem naučení tiem plnějšie jmieno bylo.

[§ 10] Aníž toho muožeme přeminúti, než aby saudce na počátku svého vjitie k saudu před přísežnými hor přísahati musil, jakož povědomo jest nahoře u urburěřích, i všechny ty kusy v přísaze urburěřuov vypověděné, rukú držeti a nepřerušitedlně zachovati.

[§ 11] Ustanovujeme také, aby ač saudce s někým neboli s některými při měl by nebo otec saudce neboli máte jeho nebo bratr neboli sestra jeho, ne týž saudce tehdy na súdě sed', nebo nejisté jest pod domnělými saudci sváriti se, ale má sebe miesto ustanoviti některého z přísežných, kterýž by nikoli straně druhé nebyl zle domnělý, skrze něhožto rovnú mierú mezi nimi svár dokonán byl by.

Cap. VIII.

De magistris montium.

Kapitola čtvrtá

o pergmistřiech neboli hormistřiech a o jich úřadu.

[§ 1] Pergmistři nebo hormistři⁵⁰ slovúť z toho, že nade všemi úředníky a pracemi hor sobě poručenými péči nesú a mistrovstvie prvotnie.

[§ 2] Protož prikazujeme, pevně ustanovujíce, aby nižádný potom pergmistr, leč z gverkuov též hory a skrze samy gverky věrný, zkušený a hodný volen nebýval, kterýžto najméně jeden druhý a třicátý díel v též hoře měl by,

[§ 3] jemužto urburěři ke všemu užitku nám i gverkóm věrně učinidlnému mají ustanoviti přísahu a ač ne často, ale aspoň jednu na každý týden, aby vcházal do doluov stříebra kopanie sobě poručených osobně, leč by tehdy hodně byl zaneprázdněn, cožkolivěk tudiež bylo by nedostatku nebo poblúzenie, užitečně opravuje

[§ 4] a o budúcieho téhodne děláních s svými úředníky dlužen jest opatrně řediti a ve všech věcech svoúj úřad k užitku gverkuov správně pósobiti tak, aby v stříebra kopání jemu poručeném nic nezřiezeného ovšem nepozuostalo.

[§ 5] Pakli v těch věcech léní nalezen byl by a slabý, chceme, aby ihned jej s sadiECE, gverkové jiného z nich hodného vyvolili a správného. Pakli i gverkové při tom nalezeni byli by dobrovolně zmeškalí, poblúzenie pergmistrova svú zmeškalostí potvrzujíce, nebo poblúzenie, jemužto neotpírá se, potvrzovati vidí se, tehdy urburěři sami tudiež pergmistra ihned ustanovte, kteréhožto lépe našim a gverkuov užitkóm poznali by příslušet, dadúce jemu přísahu ke všem věcem, kteréžto svrchu pověděny jsú, věrně učinění.

[§ 6] Zapoviedáme také, aby tíž pergmistři v dolech sobě poručených potom nikdiež žádných nepropojčeli propojček neboli mezí, kteréžto německy slovú orter, bez gverkuov otpuštění zvláštnieho, aníž mimo cíl ot nich jim uložený, vystupujte nižádným obyčejem, cožkolivěk pak proti řečené zpuosobě propójčili by, týmž právem nižádné ovšem pevnosti nebývav, nebo meze prikázanie pilně mají zachovány býti.

[§ 7] Našeho pak stříebra kopanie napomínanie nás napomíná jeden nenávistný obyčej, anobrž více porušitedlnost při pergmistřiech spasitedlně opraviti, kteřížto k velikému bezpráví všeho stříebra kopanie a k nemalé naše věci obecnie urážce v každé propojčce, kdežto propójčili by některaký díel, ale častějie osmý sobě zadržují těch v též propojčce gverkuov náklady a pracemi vytěžidlný, praviece před lidmi zjevně chtieti se řečené diely vydělati svými náklady a ztravami, aby

⁵⁰ Perkmistři podle IRM patřili pro svou soudní pravomoc do kategorie vyšších báňských úředníků a v té době měli obdobné postavení jako později tzv. šichtmistři v Jáchymově. Aby mohli vykonávat správu jednotlivých dolů, bylo třeba k jejich jmenování souhlasu urburěřů. Perkmistři museli ve svěřených dolech vlastnit aspoň ¹/₃₂ majetkový podíl, nejméně jednou týdně sfárat do podzemí a propůjčovat jednotlivé vorty lénhavřím pouze se souhlasem kverků. Nesměli si však vyhrazovat některé části spravovaného dolu pro sebe nebo jinak zneužívat svého postavení. Protože tvořili nejdůležitější řídicí článek báňského provozu, bylo jejich dosazování do funkcí často předmětem různých sporů.

tiem lépe mohli by v té straně svú chytrou přikrytí, ale chytrá liška nezklamát' skrze to vtípu lovce; protož žádajice takovú liščí chytrou ovšem otlúčiti, ustanovujeme, aby nižádný pergmistr potom nižádného dielu ve všech propojkách, kdež propojčejí, také svými náklady nebo cizími neboli jinými kterýmkolivěk obyčejem sebe místo jiným v té straně poručuje sobě, nebral k vydělání, aby pod přikrytím slušného nětco neslušného nedálo se a aby pro takové nové nálezky naše stříbra kopání nezpustlo. Pakli by co proti tomuto ustanovení našemu bylo se pokúšeno, všeho práva prázdno buď i skutku; pergmistr pak upadáje v tuto výpověď, s pohaněním s sazen buď, nikdy k iżádnému mistrovství neboli k iżádnému jinému úřadu na horách naděje potom nemaje, nebo zlostem lidským má otepřieno býti, aby nebyli viděni z svých nepravostí chlubití se.

[§ 8] Poněvadž pak zajisté jednoho bylo by potrebie, aby činicie i přivolujicie rovná pokuta súžila, prikazujeme, aby ti, kteřížto propojčky přijali by tiem obyčejem, na bezprávie svobody všech horníkuov skrze toto naše přespasitedlné ustanovenie týchž propojček, buďto dobré nebo biedné byli by, tiem právem byli zbaveni, i veškeren zisk, kterýž ottud měl by týž pergmistr, tak ot těch gverkuov, jakožto ot pergmistrství skrze muže přeslovutného, komorníka našeho, dvénásob má býti pobrań a do naše komory obrácen, aby pomstu učící naučili se, kterak těžké bylo by královskú urazití velebnost.

[§ 9] Ale kdežkolivěk mělo by propójčenie býti, kdežto by gverkové množstvím nákladuov sebe nechtěli obtiežiti, nebo bezpečně jest malými věcmi slušně vládnúti, nežli mnohým se vplésti nebezpečně, tehdy pergmistr v jedno všecky své svolaj gverky, den a místo jim ulože, v nichžto slušně mohli by přitom býti, a ač všickni tehdy přišli by nebo při najmenším ze dvou šichtú a z jednoho druhého a třidcátého dielu, vyňmúce v hoře nebo v lánu tom neboli také v propojčce, ač by tak veliká byla, což by k svému chtěli zuostaviti dělání, cožkolivěk tehdy zbývalo by tudiež, bez gverkuov škody nebo nebezpečnostvie k dělání, to pergmistr bezpečně propójč za vlastnost, jemu ot gverkuov ustanovenú, i k cíli určenému.

[§ 10] Pakli nechtěli by nebo meškali by sjíti se, nebo ač sejdúce se, v propojčce nebo o vlastnosti, kteráž by měla jim ot gverkuov dána býti neboli k kterému cíli propójčena, nechtěli by nebo nemohli by srovnati se, protože ot přirozenie mešká se, čímž obecně vládne se, tehdy urburěři naši neboli pergmistr tudiež ty propójčitedlnosti za větší vlastnost a k kratšímu, jakž moci budú, cíli směle propójčete; tbatíť jest zajisté nám, aby nikto našeho stříbra kopání zle nepožíval.

[§ 11] Pakli někto nebo někteří z gverkuov v tom místě přítomní nebyli by, kteřížto k řečenému jednání hodně měli by povolání býti, aniž povolání byli by, cožkolivěk tehdy povolání bez těch nepřítomných ustanovili by, nepřítomných nepřivolavše, v jich dielech žádného bezprávie neurodí, ač pořízení, jich nechtěli by svoliti, nebo což všech dotýče, ote všech tvrditi má se, a protož viecet' překážie potupa jednoho nepřítomného v té straně, nežli mnohých otpora v přítomnosti.

[§ 12] Pakli by jeden neboli viece z gverkuov kterýmižkolivěk obyčejí byli nepřítomni, takže podobně povolání nemohli by býti nebo nesnadné bylo by jich povolání, chceme, aby tak pokrývající se, správné ustanovili poručníky, kteříž by ve všech jednáních stříbra kopání kdežkolivěk gverkové byli by, naplnili by místo jich, aby když by obec jich spolugverkuov co vedla neboli ot někoho narčena jsúc, sebe bránila, aby s nimi při tom byli, aby stříbra kopání naše po něčí nepřítomnost zmeškáno nebylo; protož takových potom nepřítomnosti bez překážky saudce a pergmistrí ve všem jednání a saudu působte, jakož z práva má působeno býti.

[§ 13] Pakli správnú někto zadržěn byl by překážkú a posla poslal by hodného, u saudce nebo u pergmistra svú vymlúvání, nebo nezmeškálým spomáhá se, ale věci⁵¹ potřebami zaneprázdněným, poněvadž ote všeho práva žhúcie potreba byla by vyňata, jelikožto k saudóm to, což tuto praví se, místo mieti ustanovujeme, ale jelikožto k jednáním, kterážto mievají se pro užitku hor vypósobenie, v nichžto prodlévání zvyklo jest býti nebezpečné, nižádného nepřítomností, když jedno povolán nebo povolání byli by, vymlúvena nebud'; nemát' zajisté v těch věcech nepřítomnost malá vyniknúti na škodu mnohých.

[§ 14] K věčné také ustanovujeme paměti a k mnohých rozbrojuov vyvarováním, aby všecky po-

⁵¹ Např. v Tasovského české verzi IRM je zde místo věci užito výrazu *viery* apod. Mnohé z těchto rozdílů, které se projevují mezi termíny P. Přespole na jedné a V. Tasovského na druhé straně, jsou však spíše dílem písafské nepozornosti než odlišného překladatelského pojetí obou autorů.

tom propojičky s vlastností i s cílem pod dobrým svědomím popsány byli, nebo pergmistři bez písma nemohú druhdy všech věcí, kteréž činie, pamatovati; všech věcí zajisté mieti paměť a v ničemž ovšem neshřešiti více jest božského než lidského; a tak pergmistrova viera zachována bývá práv svářících v té straně v cele zuostáním, kterýchžto všech věcí světlejší rozum a i dole v třetích knihách o propojičkách božím smilováním nám přijíti má.

[§ 15] Mají nadto pergmistři prohlédati pilně, aby pod nimi pracujícím mzda dlužná a v čas dlužný zaplacená byla, jinak těm dělníkům mzdy v jich přítomnosti žádajícím anebo před jich poslem a jedním gverkem, k tomu skrze samy pergmistry správně poslanými, záplatu rychlú snažností pilni buďte způsobiti anebo diely těch, za něžto dělali by, obyčejem zvyklým přivlastniti; svrchanou pilností vystřiehajíce se, aby někomu pro některé dluhy jeho rudy nesstavovali kromě pro obecní náklad horní.

[§ 16] Také vězte všickni urburěři, pergmistři i gverkové, že žádnému potom rudau nemá darování býti, kromě opravitelóm vodným měchuov, rozděličóm a přeběračóm rudy a hodin ohlasitelóm; ty samy chceme, aby byli obdarováni rudau, avšak ot pergmistruov i všech jiných dařiteluov v těch i ve všech jiných darováních tato středmostí rovnost zachována buď, aby komuž dávají, slušnou pomoc dávali, a jimžto berú, těžkých škod nečinili.

[§ 17] Ano také máť býti opatrování milostivosti, aby chudým dělníkům taková mzda učtena byla, z něžto mohli by vydržeti se, aby pro nedostatek pokrmuov z núze přinuceni nebyli chvátati cizích věcí a zajisté pokrmuov přísluhování nedostatečné čeledíny zloděje činí a lotry,⁵² ot nichžto pergmistři vystřiehajte se snažně; neopuštějíce o všech příslušnostech hor na všaké týdny, ot strážných, ot tesařuov i ot kterýchžkolivěk mohli by uptávati se pravdy, aby bludy napravovali a rukú drželi užitečně zřiezené věci, snažně opatrujíce o dřieví, železiech, provaziech i o všech věcech jiných v dolech potřebných a kdežkolivěk kola byla by,⁵³ všicku opatrnost přičiňte, aby ižádná zmeškalo potřebných věcí nemeškala.

[§ 18] Máť také před nimi všecko nákladuov sečtenie činěno býti, aby neužitečný nebýval náklad a užitečný nebo potřebný nebyl opuštěn.

[§ 19] K jichť také příslušie saudu lechká bezprávie při vylití krve v miestech sobě poručených učiněná mezi svými poddanými súditi i o propojičkách moc k nim příleží sauzenie, leč tehdy pro

⁵² IRM jako vůbec první horní zákoník na světě věnovalo v řadě ustanovení soustavnější pozornost také postavení dělnictva a ochraně jeho životních zájmů před útlakem těžařů resp. jejich úředníků a dozorců. Nejenže totiž dělnictvu poskytlo konkrétní základní svobody, např. volného stěhování, pobytu v báňských městech apod., nýbrž mu zároveň zajistilo i určitá sociální práva, např. zavedením omezené pracovní doby, pořádku do výplaty mezd a záloh a zejména - jak svědčí uvedený článek - také jakéhosi mzdového minima, nezbytného k reprodukci pracovní síly. Třebaže hlavním cílem těchto opatření bylo zabránit hnutí nespokojeného dělnictva a tím zabezpečit plynulost hornické výroby, přesto se v nich obráží také hluboký humanismus celého IRM. Velmi markantně to dokazuje také srovnání zákoníku Václava II. s rovněž historicky známým báňským řádem, který byl sepsán v rozpětí let 1225 až 1335 pro řízení a správu dolů na stříbrné a jiné rudy u města Massa Marittima ve střední Itálii.

⁵³ Nejdůležitější z pracovních prostředků, které usnadňovaly těžbu resp. dopravu rudniny a vody z hlubin kutnohorských dolů na povrch, byla již tehdy tato *kola*, latinsky nazývaná *rotae*. Historiky, kteří se zabývali středověkou báňskou technikou, byla tato *rotae* zpravidla ztotožňována buď s vrátky či hašply nebo s vodními koly. Vrátky, obsluhované ručně tzv. pacholky, tvořily nejrozšířenější mechanizační prostředky svislé dopravy v dolech a v IRM nesou zcela odlišné specifické názvy: *vertibulus* či *rumbawm* nebo *vertilabrum* či *haspel*, takže s těmito koly nemají žádnou přímou souvislost. Naproti tomu klasická vodní kola se v kutnohorském revíru vzhledem k nedostatku vydatnějších povrchových vod a jiným příčinám nikdy příliš neuplatnila. Vyžadovala totiž značný příkon vodní energie, minimálně 10 až 15 l/vteř., a z toho důvodu mohla být instalována jen kolem Vrchlice, kde v 15. a 16. století většinou sloužila k dmýchání vzduchu do pecí při hutnění stříbra nebo k pohonu stoup při drcení rud v úpravkách. Na dolech byla tato vodní kola využívána ještě sporadičtěji a většinou až v 17. století pouze k čerpání vod. Také zde tomu bylo jen v těch případech, kdy v blízkosti dolů existovaly zdroje pohonné energie, tedy opět buď na Vrchlici, tj. především v oblasti roveňského pásma, nebo kdy bylo možno její dostatek zajistit vodními náhony a retenčními rybníky jako např. na turkaňském pásmu a jinde. Vezmou-li se tedy v úvahu nejen tato fakta, ale i všechny další okolnosti, uváděné samotným IRM, není pochyb, že uváděná *rotae* neboli *kola* byla ve skutečnosti identická s koňskými žentoury. Podle hloubky dolů, ze kterých se jimi čerpaly vody a těžily rudy, bylo třeba k jejich pohonu současně i několik párů a nadto často střídaných koní. Proto také na kutnohorských dolech bylo svého času za tímto účelem chováno až 500 koní.

nesnáz příčin a osob povýšení větší hledali by stolice.

[§ 20] Opět, ktožkolivěk některých dieluov kterýmžkolivěk obyčejem otbyl by, před těmi pergmistry jich otevdávajte, aby přijímajícíeho na ty diely uvedli, jakož pořádek práva žádá i vyhledává; jinak ten, ktož by měl uveden býti, těch dieluov vladařstvie zbaven bude, aniž co práva sobě dobytého bez otevdání a uvedení moci bude dovésti.

[§ 21] Protož dobřet' příslušie pergmistry, tolik a tak rozličnými pracemi obtiežené, hodnými otplatami utěšiti, nebo každé dielo lechčejie nésti obyká se,⁵⁴ když jeho otplata myslí se, poněvadž v pravdě naděje otplaty utěšení byla by práce; chceme všem pergmistróm každý týden sedm desátých grošuov, jakož starým dávno již líbilo se jest učísti; nadto v slavných svátciech obyčejem zvyklým podle zisku doluov, jimiž vládnú, slušnú, jakž předpověděno jest, pomocí ne na rudě, ale na penězích utěšení bud'te; to proto, nebo pergmistři s jinými úředníky na ty svátky zvykli sú s velikým lakomstvím všicku vybrati rudu, pravý⁵⁵ gverkóm toliko otruby ostaviece, takže radost těchto v žalost obracováše se gverkuov, a to z práva státi se nemělo jest; ale naše jasnosti obmyslnost vždycky bedlivá jsúce pohodlnostem poddaných ustanovila jest, aby urbureři spolu s písari urbury ta darování rovné rovnosti, střédmostí s obú stranú zřiedili, aby žádná o těch věcech pře nebo hádanie více nebývalo;

[§ 22] častokrát také ušima našima oznámeno jest, skrze kamenie ručnie⁵⁶ řečených svátkuov urbuře naše nemálo scházeti, jimžto urbureři spolu s písari urbury proti vieře nám dlužné praveni sú, ač snad tak nebylo by, k naše škodě povolovati. Ale poněvadž přirozená nám milostivost u vuoni dobré pověsti více nežli v zlé pověsti kochala by se, své poddané hledající přítomným ustanovením v té straně nepoškrvněné ot takového falešného ponúkntie zlé pověsti zachovati, túto výpovědi také ustanovila jest neporušitedlně zachovati, aby nižádný z pergmistruov více úřaduov anebo více než jednoho nemieval mistrovstvie, aby když by k obému kvapil, nižádného dobře nezpósobil by; ohavné jest zajisté podle správných ustanovení, aby smiešenými činy věci zarmucovali se úřadové a jelikožto k tomuto článku přítomné ustanovenie ke všem hor úředníkóm, chceme se všemi jeho povahami příslušeti.

Cap. IX. De scriptoribus urburae.

Kapitola pátá o úřadu písaruov královské urbury.

Podle řádu již předpověděného o písaruov úřadu svrchovaně potřebném naši urburu popisujících vizme,⁵⁷ jichžto svědčení pro přísahu skrze ně nám učiněnú, viera přeplná přidává se;

[§ 1] protož dobřet' příslušie rozumu, aby netoliko dobří, ale lepší nám k tomu úřadu zřiezeni byli a jim přísaha v přítomnosti komorníka našeho, muže přeslovutného, našim jménem ustanovena bud', aby správně svojoj pósobili úřad a pečovali, aby takéž my, jakožto naši horníci ve všech věcech jim poručených zachování byli bez škody, aniž komu z jich úřadu bezprávie co urod' se, ale spravedlivých posilnění jsúce s stálostí a nižádného bludem nejsúc přestrašení neboli přiezní nebo pochlebenstvím svedeni ot pravdy nepoblúdili, rozumu spasitedlně snabdějíce,⁵⁸ že lépe jest pro pravdu trpěti muku, nežli bráti za pochlebenstvie otplatu a toliko k naše zření mají mieti velebnosti.

[§ 2] Protož svrchovanými bedlivostmi pilni bud'te pracovati v paměti minulých věcí, u vědomí přítomných a v obmyslnosti budúcích, aby v těch ve všech věcech opatrní jsúce, kolikrátkolivěk k

---

⁵⁴ Tj. zvyká se.

⁵⁵ Z Přespolova textu vypadla hláska „m“.

⁵⁶ Tj. handštány neboli ukázkové kusy rudy.

⁵⁷ Urburní písari, kteří vedli hlavní hospodářskou a finanční agendu báňské správy, byli IRM řazeni rovněž mezi vyšší báňské úředníky. Na jedné straně vybírali a zapisovali urburní dávky, na druhé straně zúčtovali různé podpory jednotlivým dolům, vyplácené z královské pokladny. Instituce urburních písarů byla během 15. až 17. století nahrazena výběřčími desátku nebo písari horních úřadů.

⁵⁸ Tj. pozorujícíe nebo nalézajícíe.

nim, jakožto k královskému zpravidlu,⁵⁹ otázka přinesena byla by, o všeliké rudě za jich časuov zdvižené na horách i o nákladiach hor, uměli nás i jiné, na něžto slušie, bez pochyby zpravití, aby oni i ti, jichžto ustavičnými pracemi tak užitečně, jakožto slušně naše věc obecnie jedná se skrze naše obdarování, jakožto ctností otplat zasluhující, hodnými dobroděními utěšeni byli tak, aby z královské obmyslnosti hodně chlubil se.

[§ 3] Chceme nadto, pevně ustanovující, aby kolikrátkolivěk na horách zvláštnie neboli nám na pomoc vzpověděla by se berně obecnie, přísežní naši písarové majíce známost plnú všech hor i užitkuov, po dolech všech s přísežnými horskými při těch berniech bývali, věrně vyvarující se, aby ne podle nenávisi nebo přiezni, ale aby jeden každý podle svého berni dal statku, nebo ote všech rovné břiemě snadnějie snášie se; protož opatrní v té straně bud'te písarové, aby jeden z nich ot počátku při těch býval berniech až do konce, skrze ně zajisté o všech těch věcech aby rovně řízeny byly, dokonalú chceme zvědětí pravdu a protož ten ustanovuje se, kterýžto v jistotě nemá zlého domněnie účinek mnohých svoleními potvrzený.

[§ 4] Ale že všem líbiti se nemohú, poněvadž z úřadu svého dlužni sú mnohé netoliko tresktati, ale také i láti, protož je v naši obranu zvláštńi hodně běřeme, pevně prikazující královské milosti pod obdržení, aby ižádny jich, kteréhožkolivěk povýšenie byl by nebo duostojenstvie, na statciech nebo na osobách nesměl kterakkolivěk zamúcovati.⁶⁰

[§ 5] Jsúť i jiní sprostní písari, toliko hornie,⁶¹ popisující náklady na rozličných miestech onde i onde jim poručených, jichžto usazování kromě na dědičných horách k našim chceme urbureřóm příslušetí, dřeveřecených však přísežných písaruov rady požádající, jichžto oni dlužni sú poslúchati pro počet nákladuov hor na každý týden činidlný.

Cap. X.

De officio scansorum.

Kapitola VI.

o úřadu lezcuov nebo štajgěřuov.⁶²

V srdci nám jest všecko obtiežené množstvie práva dobroděními skrotiti, kteréžto nic nepřinášie pohodlnosti ani poctivosti, ale toliko o věcech potřebných pracovati, přinášejících užitek svými časy poctivosti plný;

[§ 1] z toho ustanovili sme, aby nižádných potom kromě našich obecních nebývalo štajgěřuov; ty, jichžto zlý požitek před ustanovením tiemto v rozličných chudých utiskováních častý bieše, ovšem zahlazující. Ale obecní chceme, aby byli štajgěřové, kteréžto urbureři pro obecní užitek jménem našim ustanovie, najviece dva, leč by tehdy ustavičnost prací a rozšířenie stříbra kopání z potřebsnosti jednoho nebo dva jim přidati požádalo; na to urbureřuov svědomie obtěžujeme, aby tuto i jinde neužitečné množstvie otsekúce, našich hor těžaře oblechčili na nákladiach ztrav; hřiech zajisté jest dieti se skrze mnohé věci, což vypósobiti mohlo by se skrze menšie.

[§ 2] Slovúť pak štajgěři nebo lezce pro lezenie časté, nebo úřad jich jest dnem i nocí hory prolézati všecky a pod mocí učiněné přísahy v dolech opravití k obecniemu užitku všecky věci, kteréž mají opraveny býti. A kdežkolivěk propojčky nebo meze⁶³ našli by propójčitedlné, pergmistra tudiež nebo strážné miesto něho, ač přítomnosti jeho mieti nemohli by, napomeňte zjevně, aby ty

⁵⁹ Tj. pravidlu.

⁶⁰ Tj. zarmucovati.

⁶¹ Dolovní písari byli rozhodující administrativní složkou organizace a řízení vlastního báňského provozu. Prováděli obchodní a účetní transakce, vypláceli dělníky, prodávali rudu apod. Na většině dolů byli dosazováni kverky se souhlasem urburních písarů.

⁶² Tito štajgěři, kteří skládali přísahu urbureřům a později, když se stejného názvu začalo užívat i pro důlní dozorce, dostali přívlastek vrchní, reprezentovali skutečnou výkonnou a kontrolní složku královského resp. urbureřského horního úřadu. Protože v kutnohorském revíru bylo v době konjunktury otevřeno najednou na 100 až 200 i více dolů, vzrostl také počet zdejších vrchních štajgěřů z původních 2 na 6 až 8, z nichž každý měl pod dohledem určitou báňskou oblast.

⁶³ Tyto meze, latinsky *fines*, lze interpretovat jako ohraničená místa nebo okrajové části dolového pole. Nejčastěji však byly pod tímto pojmem rozuměny pracovní čelby neboli *vorty*.

propůjčitedlné věci v čtvrti dne a noci najblíže příštíe propůjčili, jinak tíž štajgéřové s otpuštěním urbureřuoov řečené meze a propojčky dělníkóm podajte slušným za větší vlastnost, za kteréž mohú, a cíli kratšiemu, aby naše stříebra kopánie s žádné strany prázdno nezuostalo a netěžené; nižádných sobě dieluov, kdežkolivěk propůjčili by, ižádným obyčejem nezachovávájice, aby tak ot nich všeho zlého domněnie zdviženo bylo.

[§ 3] Jestíť také jich úřadu k prikázání urbureřuoov o končinách pře mezi spolumezníky vzniklé, dávájice jednomu každému, což jeho jest, mierú slušné dokonati, pravdu bez domnievánie svrchovanú opatrností vážiece, aby z falešné miery, jakož jindy vídáno jest, potom tresktáni nebyli sobě i jiným, jimžto příleží škody se zlú pověstí dobývájice. Nikdy také končin mezí nebo vody skrze kámen celý hádájice, domnievajte se právě súditi.

[§ 4] Opět, aby smělost v té straně všetečně svářících skrocena byla, chceme, aby urbureři s obú stranu připudili svářicie z svých peněz, ne rudú štajgéřuoov pracem rovně odpoviedati.

[§ 5] V jedné pak příhodě, kteréžto dole o měřičiech položíme, nižádná štajgéřóm moc nepřislušie poznávánie, jakož tam plnějie vypovieme.

[§ 6] Ale poněvadž úřad štajgéřuoov těžkých a ustavičných potrebuje prací, k tomu vyvoleny buďte osoby hodné a zkušené, kteréžto mohly by skrze samy se a uměly ten úřad, jakožto stav hor žádá, užitečně jednati, jimž by urbureři ke všie věrnosti i užitku jakožto jiným úředníkóm ustanovie přísahu.

Cap. XI. De officio mensorum.

Kapitola VII. o úřadu měřičuoov doluov.⁶⁴

[§ 1] Úřad měřičuoov ot múdrych uveden jest, o končinách pře mezi spolumezníky, aby ukroceny byly, kteréžto nic jinak než skrze měřiče moci budú mierú dlužnú skonány býti.

[§ 2] Ale všecky pře o mezích nebo končinách konati k úřadu stajgéřuoov, jakož již řečeno jest, příslušie, kromě v této příhodě. Ač kto v visuté neboli v ležaté straně některé hory měřené pramen nalezl by cizí a pochybovalo by se, zdali týž pramen byl by kromě miery v poli svobodném neboli v mieře hory též, v příhodě té svářící se jednomyslně vyvolte tři muže obecnie hodné a rozšafné a čtvrtého urbureři přidajte jim, kteřížto s žádné strany žádných dieluov neměli by, k té ruoznici skonání;

[§ 3] ač pak ti čtyřie tak vyvolení, učiniece přísahu, aby učinili, s obú stranu věrně měřiece, jednomu každému z svářících spravedlnosti plnost, táhnúce svrchu šnuoru na drnu ot vyššie strany pramenuov, tak skrze takovú mieru nemohli by vybrati pravdy, tehdy v hlubokosti doluov těch, učiniece pruochood ot pramene do pramene, cožkolivěk tehdy řečení čtyřie měřičové skrze mieru upřiemú neboli úhelní vyberúce pravdu, mezi svářícími nález učiniece nebo je přátelsky smluviece uložili by, aby ustanoveno bylo ot těch stran bez všeliké otpornosti zachováno buď.

[§ 4] Ruda pak, ač která prostřed toho času byla by zdvižena, u obecnieho člověka otložena buď, aby po sváru skonání svítězilé straně dána byla, jakož to práva rozum žádá i vyhledává.

---

⁶⁴ Zatímco běžné vyměřování dolových měř a lánů, délek a hloubek podzemních děl a rozhodování sporů o hranice dolových polí bylo záležitostí štajgéřů, řešení složitějších případů, týkajících se právní příslušnosti a vlastnických vztahů k žilám, zastíženým v nadloží nebo v podloží propůjčeného ložiska, bylo IRM vyhrazeno zvláštnímu orgánu dolových měřičů, který vznikl v Jihlavě a v Kutné Hoře již před koncem 13. století a později se stal trvalou složkou horního úřadu. Některá dobývaná pásma v Kutné Hoře se vyznačovala složitými ložiskovými poměry a záhy i velkou hloubkou na nich otevřených dolů a proto se zde také doloví měřiči již ve 14. století setkávali s náročnými markšejdnickými problémy. Ponejvíce se však jednalo o stanovení hranic dolových polí či lánů a tím i práv sousedních měř resp. jejich majitelů.

Cap. XII. De carpentariis.

Kapitola VIII. o úřadu tesařův horských.⁶⁵

[§ 1] Tesařův požívání dokazujeme na horách býti převelmi potřebné, jichžto úřad jest o nejistotě, kteráž z padání kamenie, kašten,⁶⁶ neboli spolu stišťenie hor nebo obyčejem jiným, kterýmkolivěk mohla by nastati, se vším vtípem moudře prohlédati pevnými utvrzujícími podporami, cožkolivěk v dolech bořidlného zjevilo by se a padlého, tak aby nebezpečnost nastávající tak osobám, jakožto horám⁶⁷ jich pilností vyvarována byla, aby všechny věci k užitku gverkuov, jichžto v té straně jsú oko, řiedili i pôsobili.

[§ 2] Ale mezi jinými věcmi, jakožto přehlédači ustaviční vystřihající, aby pramenové již nalezení neboli ruda, jakožto zlí lidé činiti obyklí sú, něčí lstí nebo chytrostí skrývání nebyli.

[§ 3] Majít' také tesaři skrze urbureře k tomu přivolaní přítomni býti s štajgéři při přech mezních rovným saudem odsúdidlných, nebo jich svědomost přemnoho v těch přech zjednává.

[§ 4] Příklad pak těm tesařóm ot urbureřův ustanovena bude, nebo nechcemet', aby kterého přísežného úředníka příjemné bylo svědecstvie, leč ot urbureřův přijal by přísahu,

[§ 5] všechny také nelibé věci mají pergmistróm obžalovati a kolikrátkolivěk ot urbureřův tázání byli by, jakožto jiní úředníci o všech hor nelibostech čistú dlužni sú pověděti pravdu.

Kap. XIII. De custotibus.

Kapitola IX. o úřadu strážných nebo hutmanův a o urukování za ně.⁶⁸

[§ 1] Strážní slovú ot ostřihání, kteréžto přísahají urbureřóm v prvniem jich vjití vši vieru užitečně činiti.

[§ 2] Voleni pak buďte skrze gverky slušní k tomu úřadu i viery hodní a kterýžkolivěk z gverkuov, kterého strážného urbureřóm k přísahy podal by učinění, jeden druhý a třidcátý diel za něho v témž dolu, v kterémž ostřihati bude, zastaví, protože daleko bezpečnějie jest na základu zpolehnutí, nežli na osobě postihati, aby ač ten strážný v něčem shřešil by neboli úřad pôsobil by zmeškale a jeho pro vinu nepostavil by, proto ztracen buď diel tak zastavený; toho pak strážného postavie, diel svůj bez umenšení všeho vysvobodí;

[§ 3] chceme také, aby izádný přijat nebyval k izádnému ostřihání neboli hutmanství, leč s hodným zaručením.

[§ 4] Jsúť strážní doluov svrchu i dole; jsúť strážní také kováren, o nichž pořád vizme.

[§ 5] Najprve ku péči strážných nad doly příslušiet' ostřihati všech věcí, kteréžto v kavně jsú a aby všecka diela tudiež slušně bývala, přičiniti skutečnost pilnú, uvésti také havěřův, všechny děl-

⁶⁵ Důlní tesaři vykonávali kvalifikované manuální práce spojené s výdřevou šachet a štol a s přípravami porubných děl, takže vlastně tvořili privilegovanější složku dělnictva, ale v určitých případech, když podávali svědeckví v rozepřích o dolové mezníky apod. a skládali přísahu urbureřům, nabývali postavení nižších báňských úředníků. Skutečný úřad, který jim přisoudil P. Přespole v názvu této kapitoly, však důlní tesaři nikdy netvořili.

⁶⁶ Při těžbě rudných ložisek v Kutné Hoře se již na přelomu 13. století nesporně používalo poměrně vyspělých porubných metod. Vedle jiných indicií to dokazuje zejména existence tzv. kašen, které byly předmětem péče tesařů. Kašny byly vlastně soustavou stojek s rozpínkami z dubových kmenů, překrytých buď kulatinou nebo fošnami s nehořlavou vrstvou jílu nebo drnů a sloužily jako skládkové či pracovní povaly při sestupkovém a ještě častěji při výstupkovém dobývání.

⁶⁷ V tomto ustanovení, které zdůrazňuje nutnost chránit před nebezpečím nejen samotné doly, ale i v nich pracující osoby, se znovu odráží humanistický obsah IRM.

⁶⁸ Strážní neboli hutmanové, kteří byli ustanovováni kverky, náleželi mezi dozorce a představovali většinou vedoucí part a předáky dělníků, pracujících jak pod zemí, tak i na povrchu. Museli proto plnit řadu úkolů dozorečích, kontrolních a evidenčních. Vzдор Přespolovu názvu této kapitoly dostávali hutmanové status nižších báňských úředníků stejně jako tesaři jen za zvláštních okolností.

níky zčisti, ač jich počet byl by jmien plný a u vyjití týchž u všelikterého přehlédati skutečně,⁶⁹ aby rudy ničehuož otneseno nebylo, ihned cožkolivěk zmeškalosti viděli by nebo škody neboli poblúzenie, pergmistróm obžalujúce, aby opatřili, aby více takové věci nedály se.

[§ 6] Ale strážní v dolech při věcech jim poručených, jakož již pověděno jest o strážných vyšších, pilnú stráž přičiňte i péči najvíce, aby plný počet dělníkuov byl, aby zmeškalým tolik sraženo bylo ote mzdy, kterak mnoho času zmeškali by na práci, nebo podle práv lidských tak mzda, jakožto čas přijímá rozměření;⁷⁰

[§ 7] vizté také, aby dělníci k určeným dielóm posieláni byli hodní a dosti silní, aby gverkové v té straně skrze někoho zklamání nebyli,

[§ 8] aniž po dvě šichtě ustavičně dopúšťějte komu dělati, aby ustavičností času přinucen nebyl zhynúti na diele;⁷¹

[§ 9] dlužni sú také všeccko dielo v dolech obyčejem slušným řediti, všeccky dělníky k ustavičnému dielu ustavičně vzbuzujúce.

[§ 10] Chceme také kováren strážné, jakožto hořejšie, o nichž již pověděno jest, se vsí věrností svuoj úřad vésti, a aby varovali se, aby ostřičóm, kteřížto německy šerpher slovú, železa hornie do kováren nosícím ot kováruov, jakožto obykli sú, žádné ovšem násilé nedálo se, ale chudým jakožto bohatým pro užitek hor kována bud'te.

[§ 11] Opatrujte také, aby uhlé neužitečně tráveno nebylo, znamenajíce pilně, kolik vozuov uhle na vsáký týden v kovárně složilo by se, a aby kováři, kteřížto k kování posielají se, byli hodní a zkušení a nižádný z kováruov po dvě šichtě dělati ustavičně nebud' dopuštěn.

[§ 12] Pilnost nadto jmějte strážní, všeccky zmeškalosti kováruov svým vyšším obžalovati, aby tolik mzdy jim sraženo bylo, kterak mnoho dlužného času zmeškali sú.

Cap. XIV.

De colonis.

Kapitola X.

o těžařích hor,⁷² kteřížto německy gverkové slovú.

[§ 1] Jsúť těžaři nebo gverkové prvotní, druzí i třetí a tak dále;

[§ 2] prvotníť pak jsú dělající hory, lány nebo štoly, kteréžto ot urburéřuov přijali sú,

[§ 3] kteříž pak ot těchto některý lán nebo propojičku přijímají, druzí gverkové slovú,

[§ 4] třetí pak gverkové jsúť, kteřížto ot druhých gverkuov lány nebo propojičky přijímají, a tak dále;

[§ 5] gverkové pak nebo těžaři ot těženie slovú, protože hory těžie, o jichžto právu dole o propojkách rozprávka světlejšie okáže se.⁷³

⁶⁹ Ukládalo-li IRM hutmanům pečlivě počítat dělníky fárající do dolu a z něho na povrch, pak hlavním účelem toho bylo dosáhnout jejich přesnější evidence. Nikoli snad jen proto, aby se zabránilo výplatám nesprávných mezd, ale pravděpodobně i proto, aby bylo možno zjistit, zdali někdo z havířů nezůstal z nějakých tragických příčin v podzemí a případně zahájit včasnější záchranné práce.

⁷⁰ Dělnictvo, které pracovalo v hlubinách i na povrchu kutnohorských dolů, bylo v této době z velké části v námezdném poměru, modifikovaném ovšem různými typicky feudálními prvky. Největší měrou bylo zaměstnávalo velkými těžařstvy, dále rudokupci a později také panovníkem. Podle řady předpisů bylo báňské dělnictvo vypláceno zpravidla penězi a nikoli rudou, jako tomu bylo dříve. Těžářstva ovšem zejména při neúspěšném provozu mu často zadržovala mzdy i za celé čtvrtletí; proto také v těchto případech měla dělnictvu odevzdávat v zástavu část dolových podílů. Někdejší zvyklost odměňování rudou se zachovávala jen u některých poněkud kuriózních dělnických profesí, totiž oprávců měchů, třídičů rudy, ohlašovatěů směn a rozdělovačů vytěžené rudy.

⁷¹ Jak vyplývá z tohoto ustanovení, pracovní doba báňského dělnictva v dolech i na povrchu činila maximálně dvě směny po šesti hodinách, které však nesměly následovat za sebou; to se vztahovalo i na kováře a jiné profese.

⁷² Těžářstva (nákladnictva), v jejichž čele stál obvykle perkmistr, měla na rozsáhlejších dolech někdy desítky kverků. Dolový majetek, tvořený propůjčenými měrami a lány a dále důlním a povrchovým zařízením, byl rozdělen na 4 šichty a ty zase na čtvrtiny nebo osminy, tedy celkem na 16 až 32 dílů neboli tálů. Podle počtu podílů se kverkům stanovovaly příspěvky na provoz nebo vyplácely případné zisky.

⁷³ Těžářstva, jak je zřejmé z této kapitoly, se od sebe lišila báňskoprávním a majetkoprávním postavením. Prvotní

**Cap. XV.
De procuratoribus.**

Kapitola XI.
o poručnících dieluov i ztrav.⁷⁴

[§ 1] Poručníci⁷⁵ jsou, kteřížto věci cizie přikázáním pánuov jednají

[§ 2] i jsou poručníci dieluov a poručníci toliko nákladuov;

[§ 3] poručníci dieluov jsou, majíce plné přikázanie učiniti o dielech ty věci, co praví páni učiniti mohli by, jako by v osobách vlastních byli přítomni; a takoví poručníci zjednání býti mají v přítomnosti pergmistra a nejméně dvou spolugverkuov.

[§ 4] Ale jsou poručníci nákladuov, kteřížto německy besteller slovú; tito poručníci za pány své neplatíce nákladuov, nemohú jim ztratiti jich dieluov, leč by ten, jemuž dlužný jest náklad, jeho dobýval v přítomnosti pergmistra nebo skrze posla jeho a jednoho spolugverka, k tomu skrze téhož pergmistra zvláště vydané.⁷⁶

**Cap. XVI.
De fabris.**

Kapitola XII.
o kovářích hor, jenž slovú pergšmídvé.⁷⁷

[§ 1] Kováře prvotnie, někdy všech našich hor buřiče, přítomným ustanovením skrotiti žádajíce a z neužitečných buřičuov skrze nás učiniti hor pomocníky, pevně ustanovujíce, aby těm kovářóm všechna mzda zaslúžená na každý týden vždycky v úterý nejbližie příštíeho téhodne před polednem zaplacená byla;

[§ 2] jinak základ⁷⁸ bráti moci budú toliko pro toho téhodne a ještě jednoho nejbližie předešlého pro mzdu zaslúženú, ač jich mistři, na němž příslušie, toho s staviti nechtěli by a ukrotiti;

[§ 3] a tento článek ke všem dělníkóm hor býti chceme obecen, aby toliko za mzdu zaslúženú dvou týdnú pořádk předešlú mohli základy bráti, ne jindy nežli v tém dni nejbližie následujícíem;

[§ 4] toho pak potom nikoli nedopúštějíce, aby kováři i jiní hor dělníci, kterému mocnému nebo tomu, kterýžto platili nenie hotov neboli také svému příteli za čtvrtý díel jednoho léta a druhdy více nebo méně čakali mzdy zaslúžené věřiece, že by tehdy tu mzdu sobě najisto základu braním našich hor obdržali, jehož bývati nestrpíme, nebo meškánie jednoho na škodu druhého vyniknutí nemá;⁷⁹

---

těžarstva nabývala dolové míry propůjčkami od urbureřů a byla také držiteli hlavních výrobních prostředků. Pokud nechtěla nebo nemohla sama obhospodařovat rozsáhlejší dolové komplexy, přenechávala jejich části druhotným kverkům nebo přímo lénhavířům za smluvený podíl na vyrubané rudě. Nejvíce byla tato lénšaftní nebo lénhavířská soustava zaváděna na královských, panských a městských láněch. Několikerým pronajímáním dolů a jejich menších úseků se přirozeně v celém revíru vytvářely složité vlastnické a právní vztahy.

⁷⁴ Pod termínem *ztravy* jsou zde rozuměny náklady nebo vydání.

⁷⁵ Existence těchto poručníků (prokurátorů) svědčí o tom, že na dolování v Kutné Hoře se již tehdy značnou měrou podíleli těžaři z mnoha jiných českých měst, např. z Čáslavi, Kolína, Jihlavy, Prahy, Chebu apod., a dokonce i z měst zahraničních, jako např. z Pisy, Florencie, Norimberka, Freiberga a jiných. Účast těchto cizích báňských podnikatelů, podněcovaná přitažlivostí kutnohorského stříbra, vytvářela v té době i podmínky pro nezbytné soustředění kapitálu, které si vyžadovala exploatace zdejších ložisek.

⁷⁶ Poručníci tedy zastupovali zvláště zahraniční, ale i vzdálenější domácí těžaře zejména při jednáních na horním úřadě o dolových podílech a o nákladech či výnosech na ně připadajících.

⁷⁷ Kováři, kteří byli další skupinou pracujících v kutnohorském hornictví, byli soustředěni v řadě drobných kováren v bezprostřední blízkosti větších dolů. Za poskytované služby, spojené s výrobou a ostřením nástrojů či opravami těžných zařízení, jim ještě tehdy nákladnictva ze svých výtěžků za prodanou rudu odváděla stanovenou odměnu ve výši $\frac{1}{9}$, ze které pak jednu šichtu, tj. $\frac{1}{4}$, dostával panovník. Ze zbyvajících částí pak kovářští mistři vypláceli svým dělníkům sjednané mzdy.

⁷⁸ Tj. zálohu nebo záruku.

⁷⁹ Podle těchto ustanovení, věnovaných mzdovým otázkám zaměstnanců dolů, zejména výplatním termínům, zálohám apod., je možno soudit, že jedním z důležitých cílů IRM bylo zmírnění narůstajících sociálních rozporů.

[§ 5] čiehožkolivěk pak zmeškáním spravedlivé bylo by základu branie, ten svým spolugverkóm dlužen bude všicku škodu, kterúz by ottud trpěli, nahraditi a pergmistr tudiež mocí přítomného ustanovenie, se ve vsecky diely jeho, kdežkolivěk je jměl by, uviež, z nichžto tak kovářóm, jakožto spolugverkóm dosti učinie, ať pokuty učením naučie se všickni, kterak těžké bylo by uraziti královské ustanovenie,

[§ 6] též bud' o devátém dielu kovářském, ač jeho změškáním stalo by se základu branie dřeveřečené.

[§ 7] Chceme také na svátky obyčejné kovářóm, aby tiem byli v dělání hotovějše, ne na rudě, ale na penězích štědře aby dáno bylo kamenie ručnie.

[§ 8] Cožkolivěk nadto jim protivnosti vzniklo by, neboli nedostatku, k urburěřóm nebo k přísežným neboli spolu k obojím proto přistupte, rozumně napomanúce, aby ve čtrnácti dnech jim vsecky nedostatky jich pilni byli opravit, jinak ale, aby se oni v jiných kovářích opatřili, poněvadž oni pod takovými nedostatky nemohli by vice ani chtěli dělati.

[§ 9] Mistři pak kovářští, bezpečně se opatřte v té straně, takové kováře přijímajíce, skrze něžto ani scházenie⁸⁰ ani šibalstva, která proti naše věci obecnie nikterými úklady nejednala by se, v těch věcech tak se potom majíce, aby úraz⁸¹ nemnohých ukázati nemusil se na mnohých pomstu, nebo zjevno jest, kterak mnoho škody meškánie z takových vzniklé šibalství již přineslo by i přinášie napotom, ač trvalo by v budúci čas, táhnúc z minulého času dovtipenie;⁸²

[§ 10] z toho všecka scházenie a šibalstva neslušná netoliko mezi kováři, ale mezi jinými všelikterými tovaryšstvími královské naše milosti pod obdržéním tiemto naším krotkosti právem ovšem zapoviedáme.

[§ 11] Též milosti pod obdržéním urburěřóm, saudcem i přísežným hor pevně prikazujíce, aby vsecky kovářuov mistry i ty kováře i všelikteré jiné tohoto přerovného ustanovenie všetečné přestupníky, kteréžto naleznúti mohli by, našemu komorníku, muži přeslovutnému, bez prodlenie všelikého pilni byli vydati,

[§ 12] pakli jeho přítomnosti mieti nemohli by, tehdy na najbližšie tvrzi našim horám ti zločince pod věrnú stráží až do přítomnosti komorníka zachováni bud'te; neslušnéť jest zajisté naše velebnosti ot takových takové věci trpěti.

[§ 13] Ač který pak kovář bez všelikého nájmu koval by polí těžařóm neboli gverkóm čtrnácte dní, ještě ač vidělo by se příslušet, mohú sobě o jiné kovárně poviděti,⁸³ zaplatiece prve prvním kovářóm mzdu zaslúženu a aby to učinili beze všie lsti a úmysla oklamánie;

[§ 14] pakli by přes čtrnáct dní u prvních kovářuov sobě dopustili kovati, potom ot nich nemo-ci budú odstúpiti bez hodné příčiny, devátý diel kovářský, ač k zisku přišel by, z práva, kdežkolivěk potom kovali by, platiece.

[§ 15] Ale ač mezi rozličnými poli těžaři tato vešla by smlúva, aby komuž najprve hora byla by měřena, jiní za jistú vlastnost⁸⁴ při svých lániech aby zuostali, kováři také devátý diel kovářský po hoře všie tak měřené právem obdrzie, tak kujíce k lánu prvotniemu, vždycky zajisté kovárně zuostává devátý diel kovářský, kujície lánu, ot něhožto hora byla by měřena, nebo věc mezi jinými jednaná, jiným bezprávie nečiní, a tak právu kovářskému smlúva nečiní bezprávie gverkuov.

[§ 16] Kovářóm pak dědičným, kteřížto druhdy zisk měli sú, nynie pak zisk, když přestal by k jich vuoli, práva kovánie nedopústieme otevdzdati; hodně zajisté, kdež někdy požitek byl jest, i nynie břemene těžkost ať osede.⁸⁵

Je to patrné i z toho, že nejvíce těchto předpisů se týkalo právě kovářů, kteří také byli iniciátory dřívějších protestních bouří na kutnohorských dolech.

⁸⁰ Podle toho se již na přelomu 13. století vytvářely zárodky sociálních organizací dělnictva.

⁸¹ Tj. urážka nebo pohoršení.

⁸² Tj. důvtipnost nebo domněnka.

⁸³ Tj. postarati se.

⁸⁴ Tj. náležitost či hodnota.

⁸⁵ Tj. vydrží nebo zůstane.

**Cap. XVII.
De metalli divisoribus.**

Kapitola XIII.
o rozdělitelích rudy.⁸⁶

[§ 1] Jestliž pak úřad rozdělitelův, zdvihání času všicku rudu v jednu nebo v mnohé hromady snesenú v slušné díly rozdělití;

[§ 2] najprve přede všemi otložiece urbuře díel osmý, druhé devátý díel kovářský, třetí šestnáctý díel, kterýžto z propojček nám dlužný jest, čtvrté vlastnosti, ač které jsou, a ostatek rudy ve čtyři šichty gverkóm rovně rozděleno buď.⁸⁷

[§ 3] Pakli nedostalo by se šestnáctého díelu⁸⁸ a vlastností, ihned po devátém díelu kovářském ostatek rudy ve čtyři šichty, jakož pověděno jest, rozděleno buď pod mocí učiněné přísahy, nic více nebo méně, na dobrotě nebo na množství rudy, pro nenávisť nebo přiezeń druhé straně, než což dlužného jest, dávajíce.

[§ 4] Pakli kto z rozdělitelův přestúpitel tohoto ustanovenie byl by, ot úřadu svého se zlú pověstí věčně složen buď.

[§ 5] Chceme také rozděliče koše rozdělení mieti po všech dolech rovné a ot starého obyčeje potvrzené

[§ 6] a čas i hodinu rozdělování, jakožto žádá jich úřad, se vši pilností zachovati tak, aby nic nemohlo jich zmeškání přičteno býti;

[§ 7] kterak pak rozdělitelé rudau darování býti měli by, svrchu o úřadu pergmistruův dosti pověděno jest.⁸⁹

**Cap. XVIII.
De bulgarum rectoribus.**

Kapitola XIII.
o opravitelech vodných měchuův.⁹⁰

Nižádný duol také, ač byl by dědičný, měchuův opravitele nemievaj zvláštnieho, ale toliko toho, kteréhožto urbureři všem dolóm ustanovili by obecnieho, aby pro rozličné úřady smiešenina nevznikla, kterýžto učině přísahu, věrně svojo naplní úřad a dokonale; a toho také darování býti chceme rudau.

---

⁸⁶ Rozdělitelé rudy patřili k menší skupině dělnictva, odměňované ještě podle dávného zvyku rudou. Po zavedení peněžní formy urburních dávek ztratila tato profese na dolech své opodstatnění.

⁸⁷ Paragrafy 2 a 3 této kapitoly by měly být vzhledem ke svému obsahu zařazeny do druhé knihy kap. II. k § 14 o dílech urbury.

⁸⁸ Pokud jde o tento tzv. šestnáctý díl, dostával jej panovník jen z těch propůjček, které se týkaly pouze královských dolů, lánů a přebytků.

⁸⁹ Rozdělování rudy představovalo patrně tehdy velmi náročný na přesnou dobu vázaný technicko administrativní ceremoniel, který byl kontrolován královskými úředníky a nepochybně se vyznačoval řadou ustálených pravidel a postupů, vylučujících vznik podstatnějších chyb a omylů v průběhu jeho realizace. Při rozdělování z *jedné* nebo z *mnohých* hromad rudy se zřejmě používalo řady patrně se zčásti velikostí lišících košů, jejichž přesypáváním a rozpočítáním na jednotlivé složky, tj. na panovníka, těžaře, kováře a případně i na pozemkové vrchnosti, se relativně přesně stanovila hodnota na ně připadajícího výtěžku.

⁹⁰ K těžbě rudy a čerpání vody z hlubin dolů sloužily měchy, vyrobené z volských koží a později nazývané cálovky. Protože podle jejich počtu se určovalo i celkové množství z dolu vytažené vody nebo rudy, musely přirozeně mít aspoň zhruba normalizované rozměry. Při smýkání po stěnách šachet tyto měchy, které obsahovaly kolem 250 až 300 l vody anebo 350 kg rudniny, samozřejmě silně trpěly, a tak byly i často opravovány. Aby při tom nedocházelo k zmenšení jejich objemu, byly tyto opravy prováděny speciálními pracovníky, kteří za to pobírali naturální mzdu.

Cap. XIX.
De horarum pronuntiatoribus.

Kapitola XV.
o zvěstovačích hodin horských.⁹¹

[§ 1] K oznámení tohoto pravenie plnějšiemu věděno má býti, že všechny hodiny dne i noci u horníkuov ve čtvery hodiny toliko mají děleny býti,

[§ 2] a tak první hodina erntageschicht, točišto ctitelé dennieho dielu, druhá pak hodina lesern-tageschicht, točišto vyplatitelé dennieho dielu, třetí pak hodina ernnachtschicht, točišto ctitelé noč-nieho dielu a čtvrtá hodina lesernnachtschicht, točiš vyplatitelé nočnieho dielu; ono německy a toto česky nazývá se;⁹²

[§ 3] a počátek těch jedné každé ze čtyř hodin po všie hoře zvěstovač provolá, je všem oznamuje, aby tak dennie, jakožto nočnie diela při dělníciach všech ve všech věcech rovně zachována byla.

[§ 4] A zapovíedáme, aby ižádný z dělníkuov ustavičně po dvě šichty nedělal, aby nezhyrul na diele, a to dlužni sú strážní doluov se vši pilností vyvarovati; a takéž tento najat má býti rudú.

Cap. XX.
De metalli separatoribus.

Kapitola XVI.
o přeběračích rudy.

Rudy pak přeběrači neboli otměsitelé slovůf, kteřížto rudu tlukúce, na kusy drobné rozdělují ne-bo vybírají dobrou ot zlé, kteréžto pergmistři a gverkové vyvolé, kteréž sobě poznají býti lepší, do-sti činiece jich pracem rudú.⁹³

Cap. XXI.
De iuvenibus.

Kapitola XVII.
o pacholcích na rumpálu dělajících nebo o hašplěších.⁹⁴

Ustanovujeme, aby pacholkóm na rohu rumpála dělajícím jistá mzda na penězích, jakožto jiným dělníkóm ustanovena byla, ne aby, jakž mnoho oni i jich uchvatnutí a druhdy ukradnutí mohli by, dopuštění buďte, všem pergmistróm a gverkóm jich dieluov pod obdržením pevně příkazujícíce, aby toto naše ustanovenie potom neporušitedlně rukú držali a zachovávali.

⁹¹ Zvěstovači neboli anklopěři byli přirozeně jen na velkých dolech nebo na skupinách dolů, kde pracovalo více dělníků. Později byly nástupy hornických směn oznamovány kostelními zvony.

⁹² Pracovní den na kutnohorských dolech, jak vyplývá z IRM, byl rozdělen na čtyři 6 hodinové směny, jejichž zkomolené názvy byly odvozeny z německých výrazů „ehere Tagschicht“ a „lösere Tagschicht“, tj. dřívější a střídající ranní směna, resp. „ehere Nachtschicht“ a „lösere Nachtschicht“, tj. dřívější a střídající noční směna. Pojmy „ctitelé“ a „vyplatitelé“, vložené do Přespolova překladu, jsou pouze určitým projevem snah o aktualizaci obsahu IRM.

⁹³ Úprava rud před hutněním se v době vydání IRM děla prakticky jen jejich ručním přebíráním a vyloukáním ja-lových příměsí. Nebylo tomu ovšem jenom pro nízkou cenu pracovní síly, nýbrž především proto, že vzhledem k jemně vtroušenému stříbru v dobývaných rudách se tímto způsobem dosahovalo příznivějších výsledků při jejich obohacování. Přebíráním rudy na povrchu se zpravidla zabývali dělníci po skončení směn pod zemí. Později se při úpravě rud využívalo také práce žen a dětí.

⁹⁴ Pacholci neboli hašplěři tvořili nejpočetnější složku pracovních sil na velkých kutnohorských dolech. Vykoná- vali nejjednodušší, ale fyzicky namáhavé práce na rumpálech při těžbě rudy a čerpání vody z hlubin. Protože byli tehdy nejhůře situovanou vrstvou báňského dělnictva, tak jim panovník prostřednictvím IRM zabezpečil nezbytnou právní a sociální ochranu.

Cap. XXII.
De metalli emptoribus.
Kapitola XVIII.
o rudokupcích nebo erckafěřích.⁹⁵

[§ 1] Zamietáme jedno ohyzdné šibalstvie, kteréžto někteří z rudokupcuov proti naše věci obecně v minulých časech takto častěji vedli sú, že cožkolivěk první z nich v kúpení rudy ot dlužné daleko vzdálené záplaty podal, tehdy druhý přijde, jakožto podanie toho nevědomý, podal ihned méně a tak o jiných, takže praví kupci, těchto chytrostí pochybní učinění jsúce, odstupovali sú, nic nekúpiece; oni pak prodavači, tak velikú trápeni jsúce teskností, připuzeni biechu tu prodejnú rudu za mnoho menší, nežli stála bieše, záplatu prodati, na nemalé naše urbuře i všeho dolu bezprávie a obtieženie,

[§ 2] aby to potom nedálo se, tiemto naše krotkosti právem pod obdržení naše milosti zapoviedáme a přestupníci všech statkuov svých zbavenie, se zlu pověstí trpte bez navrácenie týchž statkuov do naše komory s obráčením, aby pokutú jich jiní strašili se takových věcí páchati. Radujte se z toho dobří a vyvolení, ot jich tovaryšstva nešlechetni, že tak vyplenie se, aby takových pohaněním zmazáni nebyli;

[§ 3] nadto rudokupcóm všeho práva a saudu potvrzujeme, kteréžto v hutech nebo v sdýmadlech svých z starého a z duvodného obyčeje až do těchto časuov měli sú, toliko když stříebro, ač které sdýmali by, k méně přinesli by do mince.⁹⁶

„Skonaly sú se prvnie kněhy o osobách k horám příslušných.“⁹⁷

---

⁹⁵ Na rozdíl od těžařů neboli kverků, kteří museli pro velké náklady, jež si vyžadoval báňský provoz, vytvářet větší společnosti neboli nákladnictva (pozdější cechy), rudokupci vystupovali jako zcela samostatní podnikatelé, neboť rudu, kterou vykupovali na trzích, zpracovávali ve svých hutích, rozmístěných zprvu na dnešním Karlově a později v údolí Vrchlice a Bylanky, u Grunty a na Kaňku.

⁹⁶ Třebaže hutnictví vždy tvořilo neodlučitelnou složku exploatace stříbronosných ložisek, přesto mu IRM věnovalo relativně malou pozornost, jelikož bylo ještě tehdy v rukou soukromých podnikatelů - rudokupců neboli erckauférů. Rudokupci v té době dosud požívali řadu starodávných práv, která jim panovník zachovával s podmínkou, že budou odvádět veškeré vytavené stříbro do centrální mincovny. Erckauféřské hutě představovaly malé závody s 3 až 5 taviči a pomocníky, kde se vykoupené a přebrané rudy zpracovávaly již tehdy technologicky náročnými metodami. Existence těchto soukromých *sdýmadel* vedla sice k určitému úniku stříbra, ale v té době byla pro panovníka jediným východiskem k udržení nebo ke zvýšení produkce tohoto mincovního kovu bez vynaložení velkých investic. Královské hutě byly v Kutné Hoře vybudovány až v 16. století po zrušení přežitého soukromého výkupu rud a celé již neudržitelné erckauféřské instituce.

⁹⁷ Poznámka Petra Přespole k závěru první knihy IRM.

[Incipit

L i b e r   s e c u n d u s

glorissimi Principis et Domini Regis Wenceslai munifici Regis Bohemiae.]

Cap. I.

De iure argentifodinarum.

Počínají se kněhy druhé Práva královského horníkuov o právu přijímání hor a o dědění jich rozličném téhož krále Václava štědrého, kapitola první.⁹⁸

Již na nás jiný volá rozum, abychom po prvních knihách, kteréžto Božskou milostí o právu vydali sme osob, kněhy druhé podle způsobu zaslíbení o právu doluov, takéž působně z toho k věci nyní nemalé přistupujeme, anobř takměř ve všem těle práva horníkuov rozlité, a tak hor jakožto štol úplně způsob vypravujeme. A protož nejprve věděti má se, že právo horníkuov, neboť záleží na dobývání nebo na zachování nebo na nabývání nebo na umenšení, o nichž každém napořád vizme;⁹⁹

[§ 1] ale nejprve o obyčejí dobývání, točíš, kterak kdo čeho dobýval by. A zajisté dobýváť se právo skrze osazení, propůjčení, kúpenie, najatie, dání, postúpenie, směnění a skrze všeliký účinek, skrze kterýžto na osobu přenáší se panství cizí, jakožto zřejmě v dolejších řečech ukáže se.

[§ 2] Skrze osazení pak tímto obyčejem právo dobývá se, když někdo, nadějí veden sa hor, kteréžto sama hory těží a horníky k dílu zbuzuje, v poli svobodném, v němžto kdežkolivěk a komužkolivěk slušno jest dělati a rudy hledati, místo k dolu učinění osadí, ihned to právem horníkuov své učiní, a tak silného práva v něm dobývá, že ot něho nemoci bude, když jedno ustavičně tudiež dělal by, bez práva řádu otlúčen býti,

[§ 3] a též právo všem tudiež neboli na jiném kterémkolivěk poli svobodném dělajícím pójčeno jest, tak však, aby dolové při nejmenším na jednu míru, kteréžto obecní řečí horníkuov německy lachter slove, vzdálení byli ot sebe tak, aby s obú stranú rumpál, kterýžto německy runeboum slove, slušně obraceti mohl se.

[§ 4] Propojčikú pak takto nám právo dobývá se, kdyžto ktožkolivěk z dělníkuov nejprve štěstím jemu přejícím pramen nalezl by, ten ot urbureúov nebo ot pramenuov propójčitele přijmi, da da jim toliko druhý a třicátý díel obyčejem zvyklým, aniž více k díelóm, kterým nucen buď, a ihned napsati se se dnem a s hodinú dne způsob, da da písari toliko jeden groš desátný, aniž pod obdrženíem naše milosti, k kterému jinému dání puzen buď.

[§ 5] Pakli hledaje pramene přijieti,¹⁰⁰ nemohl by mieti přítomnosti propójčitele, tehdy ot ženy jeho nebo synuov nebo ot kohožkolivěk, kohož by místo sebe propójčitel doma zuostavil, pramen přijmi, tak právo své celé zachovávaje,

[§ 6] ale ač ižádny z řečených neokázal by se, tehdy o právu svém před některými přísěžnými neboli také jinými viery hodnými zjevně osvědč a ižádná nebezpečnost tehdy jemu neurodí se, poněvadž nebyl by v prodlévání podle oné řeholy práva: „Což skrze mě nestojí, mně přičteno nemá býti“; ale však přijieti dlužen jest, čím spíše mieti moci bude přítomnost propójčitele.

[§ 7] Buďtež pak v tom opatrní urbureí nebo kteřížkolivěk místo nich byli by v té straně, k poslání s nalézacem toho pramene posla zkušeného, kterýž by vieru ohledal očitú, ten-li týž v svém dole pramen měl by, kterýž přijal jest.

[§ 8] Ktož pak nejprve stříbra udělaného z rudy přijatého pramene podal by propójčiteli, ač první nalézac¹⁰¹ byl by v tom poli s obú stranú dolu jeho, celý lán jemu měřen buď, aby to předání jiné vzbudilo k dílu a v těch dvú lánú nižádny jiný bez přepuštění jeho dělati nesměj, leč tehdy

⁹⁸ P. Přespole zde přechodně opustil již zavedený způsob číslování jednotlivých kapitol; dále však již pokračuje v původním stylu.

⁹⁹ Druhá kniha IRM je věnována výhradně tzv. právu dolů.

¹⁰⁰ *Přijieti* znamenalo zřejmě v daném případě *převzítí*, *přijmouti* nebo ve smyslu kutacího práva *ohlásiti*.

¹⁰¹ *Nalézac* - adekvátní termínu kutěř resp. nálezce rudní žíly.

naděje byla by o prameniech cizích a chtěl by někdo, učině přísahu, beze všie lsti a úkladu a zvláště bez prvnieho nalézače bezprávie, na cizie prameny dělati, a ač nalezl by týž pramen již přijatý, aby tudiež dělati beze všie otpornosti přestal, potom i otšel,

[§ 9] ale druhé, třetie, čtvrté nebo potom pramenouv nalézačóm v každé straně dolu, puol toliko lánú měřeno bud' s povahami již předešlymi.

[§ 10] Obyčejno jest také mezi těmito pramenuov nalézači spolumezními vsévati se¹⁰² takovou smlúvú, aby ač komu najprve hora byla by měřena, aby jiní při svých lániech za jistú, jakož mezi sebú smluvili by, zuostali vlastnost, nebo smlúvy z svolenie právo přijímají. Nebo takto druhdy svolují se, že mnozí blízci dolové jednomu mezi sebú, o němž většie naděje hory měření má se, poddali by se, tiemto obyčejem, aby zuostali u svých lánúov za jistú vlastnost,¹⁰³ jakož řečeno jest, kdežkolivěk také bud'to v prvniem neboli v poddaných jemu dolech najprve byla by hora měřena, nebo nesnadné jest těžkými dobyté věci pracemi bez naděje některaké polepšenie opustiti; taková pak svolenie, tak tvrdíme, aby skrze ně naše urbuře bezprávie ižádné neurodievalo se, aniž ižádný které vlastnosti příčinu řečených svolení, prve než hora měřila by se, nesměj vybíerati.

[§ 11] A varujte se všickni pod ztracením všech svých dieluov pilně, aby ižádné rudy nezdvíhali ani vynášeli, prve nežli jim hora měřila by se, bez urburěruov otpuštění zvláštnieho.¹⁰⁴

[§ 12] Ale i to věděno má býti, že skrze toho, ktož pramen najprve přijal jest, jiným spolugverkóm jeho dobývá se právo tak pevné, jakožto pramen také všickni přijali by, jedině že ten první přijímač jednoho každého z gverkuov dlužen jest s jeho diely jmenovati, aniž ktokolivěk dieluov tudiež mieti bude, nežli ktož skrze něho byl by jmenován;

[§ 13] ač pak některého neboli některé s jich diely jmenovati jej nebo jmenovati je maje pro lest neboli nepamět nejmenoval by, z toho oni bezprávie svého proti jmenujícíemu před urburěři žalujte, nebo mnohokrát tito noví nalézači vice dieluov dávají a prodávají, nežli měli by; a protož usilují jiné na jich dielech přelstíti a toho vším vtípem mají urburěři uvarovati se, dadúce snažnost, aby potom taková zlost nepominula nepomstěna.

Cap. II.

De montium mensuratione.

Kapitola II.

o měření hor a o lániech jejich.

K tohoto rozpravenie vylíčení plnějšiemu najprvé má věděno býti, že každá hora měřená sedm drží lánúov napříemo; na straně pak visuté, kterážto obecnú řečí horníkuov německy slove hangendiz, puol čtvrtá lánú má a na straně ležaté, kterážto ligendiz slove, má lán jeden toliko; každý pak lán sedm měř, kteréžto obecnú řečí slovú lachter, v sobě drží.¹⁰⁵

[§ 1] Takto pak k mieře hor přichodí se, ač někdo z dřeveřečených nalézačuov k prameni ot propůjčitele přijatému, dřeveřečený přijímání řád ve všech věcech zachovaje, přísežných pramenuov sekáčuov k sekání a k zkúšení a k hory, ač hodna byla by, měření prosil by, kteréžto jemu při najmenšiem dva bez všelikého prodlenie dáti prikazujem, kteřížto vejděte do dolu, pramen sekajíce týž a pilně všecky tudiež okolky spatřiece, aby pramen tak a rudu našli i ostavili, aby byl hodný

¹⁰² Tj. vkládati nebo připojovati.

¹⁰³ Tj. náležitost.

¹⁰⁴ Uvedenými předpisy byly vlastně podrobně formulovány zásady tzv. kutacího práva, závazné pro vyhledávání a propůjčování ložisek nerostných surovin. Třebaže podle těchto ustanovení mohl každý kutat na kterémkoli volném místě, přesto oprávnění k samotné těžbě, podmíněné propůjčením dolové míry a dalších s tím spojených výhod a svobod, mohl získat až po odkrytí rudní žíly, jejím ohlášení a úředním ověření její dobytelnosti. Je zajímavé, že tyto principy, zakotvené do IRM, převzal z velké části také kapitalistický horní zákon, vydaný pro rakouské země v roce 1854.

¹⁰⁵ Samotná dolová míra, kterou získal držitel propůjčky na základě nálezu dobytelné rudní žíly, tvořila vlastně obdélník o délce 49 láter, tj. zhruba 100 m, a o šířce 31,5 láter, tj. přibližně 60 m. K této propůjčené míře se pak z každé strany přiměřily ještě 3 láný (královský, městský a panský), tj. celkem 6 lánů po 7 látrech. Podle toho jedno dolové pole mělo tedy vcelku ve směru ložiska 91 láter (49+42), tj. zhruba 180 m délky a 60 m šířky.

miery a aby ruda, skrze ně tudiež sekaná a v huti, točiš v sdýmadle zkúšená, dala při najmenšiem přes náklad v huti jeden věrdunk dobrého páleného stříbra.¹⁰⁶

[§ 2] Ač tyto všecy věci tak sběhly by se a k otázání urburěřuov často řečení přísězní pod mocí učiněné přísahy tudiež horu hodně vypověděli by měřidlnú, ihned hora některých přísězných měst i hory v přítomnosti měřena buď skrze urburěře, toto osvědčenie předešlice, aby kamžkolivěk šnuora ztěžena byla by a ač pramen potom jinam se ztáhl by, aby nám právo naše tudiež v láních našich zdravé zuostalo a bez úrazu a jedné každé z hor, počínajíce v prostředce rumpála, s každé strany puol čtvrtá lánú měřeno buď, potom jeden lán nám, jeden městský a jeden panský takéž měřen buď.

[§ 3] Ač pak ta miera pro blízkost jiné hory měřené s obú stranú, jakož již řečeno jest, nemohla by doplněna býti, tehdy s jedné strany všech sedm lánúov s královskými, městskými i s lány panskými, se všemi tak na visuté jaké na ležaté straně, svými právy měření buďte. Ta pak zbytečnost v prostředku jich, z obyčeje již dávno zvyklostí požívajících potvrzeného, bez překážky Jiehlavského ustanovenie v té straně k naše urbuře rozeznává se příslušetí.¹⁰⁷ Nalézačóm pak podle jich dolu miery puol ostaveno buď, na niež státi mohla by dva člověky, napořád na rohu rumpála dělajíce.¹⁰⁸

[§ 4] Pakli otázka byla by, když první nalézač více měl by doluov, z toho-li dolu, do něhož přísězní vešli biechu, pramen přijatý byl by, připuzen bude ten první nalézač přísahati na prostředku rumpála téhož dolu, že z téhož právě a rozumně přijal byl pramen týž;

[§ 5] tato řehola práva jest, ač dolové byli by práva rozličného, točiš ve dvú lánú nebo v témž lánú byli-li by pramenové rozliční, jinak přísahati nebud' puzen.

[§ 6] Také když těžena byla by šnuora, cožkolivěk v mieře ostaveno bylo by na nádobách horních buďto železných neboli dřevěných, všecy novým nalézačóm zuostane.¹⁰⁹

[§ 7] Ale ač v lánú jednom v mnohých dolech nalézač právě přijatý pramen měl by s rudau, tehdy mají přísězní, ač v prvniem dole dosti nebylo by rudy k měření, vjíti do druhého nebo do třetího nebo kolikokolivěk v tom lánú doluov bylo by a v kterémkolivěk z nich rudy dosti k měření našli by, z toho má býti hodně měřeno, protože nalézač po všem tom lánú právo má plné v prameni přijatém.

[§ 8] Muož také nalézač po všem lánú svú hlubinu, kterážto obecnú řečí německy slove sol,¹¹⁰ šířiti i dlíti¹¹¹ a svuoj pramen čistiti

[§ 9] a v kterémžkolivěk dolu sekatiť mohú přísězní, jakž užitečnějie vidělo by se hoditi, nebo přiezivnosti šířiti a nenávisti sužovati našiet' příslušie rovnosti.

¹⁰⁶ Přestože se zde neuvádí, kolik rudy mělo být zhutněno, aby se získal tento věrdunk, tj. ¼ hřivny neboli něco přes 50 g stříbra, lze soudit, že k tomu, aby odkrytá žíla byla považována za dobytelnou, musela obsahovat nejméně mezi 1000 až 2000 g/t Ag, tedy asi 1 až 2 kg stříbra na jednu tunu rudy. Podle zvyklostí, zachovávaných v Kutné Hoře v 15. století, se tato zkouška dobytelnosti prováděla s jedním kolečkem, tedy nejméně s 50 kg rudy. Se zřetelem ke ztrátám při jejím hutnění se její kovnatost v době vydání IRM mohla skutečně pohybovat kolem nejméně 1500 g/t Ag.

¹⁰⁷ Podle nejstarších jihlavských řádů patřil přebytek, tj. prostor mezi dvěma dolovými poli, na kterém již nemohla být položena další samostatná míra, původně městu. IRM však tuto zvyklost zrušilo a přebytek vyhradilo panovníkovi, čímž vlastně horní města ztratila část výhod a práv, kterými disponovala ještě ve 13. století.

¹⁰⁸ Zákoník Václava II. má přirozeně také řadu nedostatků, které jsou většinou důsledkem věcně i formálně obtížného zvládnutí rozsáhlé a složité báňskopravní problematiky. Mezi nejzávažnější z nich náleží zejména místy nesprávné nebo ne příliš vhodné zařazení některých předpisů do textu IRM. Např. článek, připojený k ustanovení o panovníckém nároku na přebytek, patří meritorně nikoli do II., nýbrž do I. kapitoly věnované právům kutěře, neboť se v něm jedná o ochranném prostoru kolem šachty nezbytného pro manipulaci s rumpálem. Podobně je tomu i v jiných případech.

¹⁰⁹ Hornická činnost v Kutné Hoře musela mít v době vydání IRM za sebou jistě několik desetiletí dlouhou tradici. Je to zřejmé z toho, že se tehdy kromě mnoha rozsáhlých a intenzivně exploatovaných dolů nalézala v tomto revíru také početná řada již dříve opuštěných a tudíž dávno předtím provozovaných důlních děl. Nesporné důkazy o tom podávají nejen ustanovení o tzv. dědičných propůjčkách, udělovaných na větší území nebo větší skupiny starých dolů, aniž k nim bylo třeba splnit jinak obvyklé procedury, ale i zmínky o zabořených báňských dílech a právech náležců nových rudních žil přivlastňovat si železné a dřevěné nástroje či jiné vybavení, které z dřívějšíka zůstaly pod nově položenými měrami.

¹¹⁰ V latinském textu IRM se uvádí německý výraz *zol* a v českém překladu z roku 1478 *žuol*.

¹¹¹ Tj. prodlužovati.

[§ 10] Avšak ač přísězní týž pramen tak zkušený nižádné miery hodný nenalezli by, tehdy najbližšiemu s spravdností prosíciemu přísězných pramenuov sekáčuov obyčejem nápodobným, jakožto svrchu pójčete, všecko právo i všicku v osobě tohoto, jakožto v prvniem prositeli opatrnost zachovávajíce, a to potom na všech přísězných pramenuov sekáčuov prositelích řeholně zachováno bud'.

[§ 11] Ale hanebná některých převrhlost, zdržeti se neumějíc zapověděných věcí ani slušným obyčejem radovati se dopuštěným, přerano¹¹² když potřebných ještě neměli by, prosie přísězných, aby skrze to prvnie se pravili a z potreby přísězných prositelóm předneseni byli, jichžto tímto obyčejem zlostem otpieráme, pevně ustanovujíce, aby nižádné k budúciemu času, ale toliko k přítomnému vydáváno nebylo pójčenie přísězných, nebo úklad a lest nižádnému spomáhati nemají.¹¹³

[§ 12] Zdali i tomu, ktož mocí neboli tajně některý dielec některého pramene uchvátený pravým gverkóm ot propójčitele přijal by bez vědomie jich i bez vuole, nětco práva dobylo by se a práva jemu z toho dobytí mnozí staří pójčili sú, jichžto blud opravujeme v té straně, abychom sami sebe bludu osidlem nezapletli podle onoho: „Ktož jiného, když muože, ot bludu neotvolá, sám se blúdití okazuje“; praviece tohoto, tak pramen přijímajícieho osobujícieho lstivě věc cizí, krádež bez odporosti všeliké učiniti podle správných ustanovení, takto krádež správně vypisujících: Krádež jest osobenie lstivé věci cizie, kteréž bez vuole pána bývá; protož z toho nižádného práva nedosahá, alebrž pokuty, aniž obyčej jeho zachovati moci bude v té příhodě, nebo ačkolivěk obyčeje a užívánie dlúhověčného nenie matná moc, nenieť však až k tomu dostatečná, aby právu božímu krádež zapoviedajíciemu mohla bezprávie uroditi.

[§ 13] Všecky věci pak právě, když skonaly by se, jakož předpověděno jest, dáni bud' te měřičóm dvanácte desátních grošuov, ješto stojie za jeden věrdunk obecnieho stříebra, kteřížto před túto naši mincí jim dávání biechu, jakožto starými právem horníkuov bieše ustanoveno.¹¹⁴

[§ 14] Tito' sú pak dielové naše urbure příslušející v hoře každé měřené: najprve jeden osmý diel beze všeho nákladu, kterýžto urbura nazývá se, prve i potom, když bylo by měřeno, jiežto diel třetí po měření dostává se pánóm, na jichžto dědicství hora ta byla by měřena. Potom též po měření dostává se nám jedna šichta v devátém dielu kovářském, na nižto my s jinými gverky neboli kováři dlúžni sme všecky náklady činiti i potravu kromě berní, jimižto našich dieluov urbury následujících nikterakž nechceme obtiežiti. Ale po mieře dostávají se nám pět ze dvú a ze třidcieti dieluov spolu počítajíce v těch pěti dvě a třidcieti dielech třidcátý druhý diel, kterýžto dáva se za pramenuov přijímánie.¹¹⁵ Nadto dostává se nám jeden šestnáctý diel beze všeho nákladu ve všech propojčkách, kteréžto bývají v horách měřených i v láních královských i v láních panských i v zbytečnos-

¹¹² Tj. předčasně.

¹¹³ Rada článků IRM prozrazuje zasvěcenou znalost jak vlastní problematiky vyhledávání a exploatace rudních ložisek, tak i různých způsobů a cest, jimiž byly obcházeny platné zvykové normy, např. při propůjčkách dolů apod. Mezi jinými o tom svědčí i poznámka o *hanebných převrácenostech*, kterými jsou nazývány „lstivé“ žádosti o vyměřování dolů ještě před *nalezením* hornicky dobytelné žíly. Pomocí tohoto podvodu si totiž někteří podnikatelé protiprávně zajišťovali výhody, jichž se dostávalo jen prvním nálezcům.

¹¹⁴ IRM zde při stanovení poplatků za vyměření dolu připomíná zároveň i zavedení nové mince a tehdejší měnové reformy.

¹¹⁵ Podle toho tehdy panovníkovi resp. urbureům patřily tyto dávky a poplatky: především $\frac{1}{8}$ hrubého výtěžku neboli vlastní urbura, dále případně 1 šichta neboli $\frac{1}{4}$ z devítiny, kterou kverkové dávali kovářům za výrobu a ostření nástrojů, a konečně $\frac{1}{16}$, kterou ovšem byli povinováni jen držitelé dolů na přebytcích, královských láních a dolech. Kromě těchto daní, které se odváděly buď v naturáliích, tj. v rudě, nebo ve formě dolových podílů, však J. Pošváv ve studii *Společenské vztahy v Ius regale montanorum*, Rozpravy NTM 9, 1978, str. 16, považuje za součást urbury ještě dalších $\frac{5}{32}$, tj. v § 14 uvedených *pět ze dvú a ze třidcieti dieluov*, které se panovníkovi odvádějí *po mieře*, tj. po vyměření dolu. Podle jeho domněnky by tedy panovníkovi vcelku připadalo přes $\frac{11}{32}$ neboli 37 % z hrubého výtěžku báňské činnosti. Nejen z kontextu tohoto ustanovení, ale i např. z § 2 a 3, kap. XIII., první knihy je však zřejmé, že těchto $\frac{5}{32}$ představovalo nikoli další poplatky, nýbrž rekapitulovaný úhrn dávek, které panovník dostával z každého dolu po jeho vyměření: tedy $\frac{1}{8}$ neboli $\frac{4}{32}$ urbury + $\frac{1}{32}$ za úkony spojené s propůjčením dolových měř. Na tuto $\frac{1}{32}$, která později připadala kutnohorskému hofmistrovovi, musela ovšem královská pokladna přirozeně přispívat. Mimoto panovník dostával ještě *jeden šestnáctý diel beze všeho nákladu* ze všech královských a panských lánů a z tzv. přebytků, takže v těchto případech se jeho podíl na dávkách a výnosech z dolování zvyšoval maximálně ještě o $\frac{2}{32}$.

tech,¹¹⁶ vyňmúce lány toliko městské a hory dědičné, v nichžto řečený šestnáctý diel miesta nemá; jakož zajisté staří řečený diel šestnáctý ustanovili sú,¹¹⁷ tak jeho nyní z pravého vědomie potvrzujeme a ne nespravedlivý potom ale spravedlivý a nám dlužný nazván bud', nižádnému z toho bezprávie izádného nečiniece. Zdali neslušie nám z vladařství naše komory, jakž chtěli bychom řediti, ale tohož znova neustanovujeme, anobř nálezuov ot horníkuov starých potvrzujeme a jednomu každému dobřet' příslušie u samého sebe povážiti, ač naše chtěl by těžeti tak hory, nebo chtějícím a svolujícím neděje se bezprávie. Nadto všickni lánové královští, panští lánové i zbytečnosti našit' jsú a toliko ti dielové naše následují urbury, když ji za jistý nájem prodáváme neboli pronajímáme.¹¹⁸

Cap. III.

De iure montanorum competenti in hereditibus dominorum, in quibus montes fuerint mensurati.

Kapitola III.

o právu horníkuov příslušnému jim na dědicstvích panských, na nichž hory byli by měřeny; také i o vodách horám překážejících a o dobývání jich.

[§ 1] Věděno má býti pak, že každá hora na dědicství, na němž byla by měřena, bez čiežkolivěk otpornosti šestnácte městišť právem horníkuov obdržuje a tolikéž prostranstvie pro dobytkuov jich pasenie, jakž daleko jeden člověk s lučistěm mohl by jednu střeliti;

[§ 2] nadto z hájuov a z lesuov téhož dědicství, v němž hora měří se, všecka ta drva darmo horníci beřte, kteráž toliko v dolech byla by potřebná.

[§ 3] Také ani s sdýmadi neboli hutí v témž dědicství založených nižádného úroka platiti, ot izádného nuceni nebud'te, nebo to předání svoboda slove horníkuov.

[§ 4] Ale zase panské právo jest bráti třetí diel toho osmého dielu, kterýžto urbura jmenuje se, a v hoře měřené jeden třidcátý a druhý diel, kterýžto slove diel polí; a tak ktož na jednom obtěžuje se, na jiném pozdvihuje se.¹¹⁹

[§ 5] A tak všecky věci k užitku právě, když způsobie se a podle pravého horníkuov řádu rozeznají se, již když počnú horníci z své práce užitek sbierati přezádúci, častokrát však tomu užitku obvykla jest voda, vyskakující z hor, překážeti a protož mnohé vtípnosti k té vyvažování vody sta-

¹¹⁶ Podle tohoto ustanovení jsou do urbury zahrnuty i lány panské. Nejde tu o omyl, nýbrž o vyjádření skutečnosti, že konkrétně v Kutné Hoře i v Jihlavě byl král zároveň pozemkovým vlastníkem.

¹¹⁷ IRM v souvislosti s touto $\frac{1}{16}$ se odvolává podobně jako v jiných člancích na starší zvyklosti. Protože v dřívějších horních řádech, zejména v jihlavských, nejsou o nich žádné zmínky, je zřejmé, že v českých zemích musela již dávno před vyhlášením IRM existovat rozsáhlá sféra zvykového horního práva.

¹¹⁸ Tento článek, který tvoří § 14, II. kapitola druhé knihy, nepochybně představuje nejdůležitější část celého zákoníku Václava II., jelikož formuluje hlavní principy regálního práva, vyjádřené urburou resp. její výší a složením a způsobem rozdělování zbývajících hrubých výnosů mezi jednotlivé složky, které se tehdy podílely na těžbě drahých kovů. Podle těchto zásad byla panovníkovi vyhrazena řada povinných dávek a poplatků dosahujících v dané době kolem 15 až 20 procent z výtěžků dolování. Tyto neúnosně vysoké urburní daně však snižovaly podíly a příjmy těžařů, měst i samotných horníků a tím záhy brzdily další vývoj báňského podnikání. Následkem toho a rostoucí moci šlechty, která si osobovala rozšíření svých výsad, se dolování po vydobytí nejbohatších partií ložisek a zmenšení svých výnosů dostávalo do stále větších problémů, jež vedly i k postupnému omezování královských urburních práv. Panovník byl proto nucen v zájmu udržení produkce stříbra pro svou mincovnu poskytovat dolům stále větší podporu a zároveň se vzdávat často i ve prospěch pozemkových vrchností svých původních IRM stanovených podílů. Urburní dávky panovníka proto během 15. století a zejména v 16. století postupně klesly z původní zhruba $\frac{1}{8}$ na $\frac{1}{9}$ až $\frac{1}{10}$ a v řadě případů byly měšťanským podnikatelům i šlechtě promíjeny úplně. Narovnáním z roku 1575 byla pak vlastně zrušena i celá tato tehdy již zastaralá urbuře věnovaná kapitola II. druhé knihy a s ní i řada dalších navazujících předpisů.

¹¹⁹ Za škody způsobené dolováním, zejména zábořem pozemků, pastvou dobytky, odběrem dříví z lesů apod., se tedy vrchnosti dostávalo přiměřené náhrady: především $\frac{1}{3}$ z vlastní královské urbury ($\frac{1}{8}$) čili $\frac{1}{24}$ hrubého výtěžku, která byla vyplácena přímo v rudě, a dále $\frac{1}{32}$ (později 4 kuksy) ve formě dolových podílů a konečně na každém vyměřeném dolu 2 lány. Domněnka, že „vlastník pozemku pozbývá podle kutnohorského práva nárok na lány panské“, kterou vyslovuje J. Pošváf v cit. článku na str. 16, není opodstatněna. Naopak IRM právě na rozdíl od jihlavských řádů písemně zakotvilo tehdy již vžitě právo pozemkové vrchnosti na panské lány. Panovník si totiž na tyto lány činil nárok jen tehdy, jestliže byl zároveň sám pozemkovým vlastníkem.

rými nalezeny jsou, kteréžto na každý den skrze nováky vtípnějie opravují se, z toho chvalnější v tom starých nalézají se nováci nebo učiněnou věc vtípnějie opravující prvního jest chvalnější nalézacé.¹²⁰ Bývajíť zajisté v hlubině doluov jámy, kteréžto obecně německy sumph slovú, nebo shromáždění s drnīm jakožto stěny, kteréžto obecně německy tam¹²¹ slovú, aby tudiež voda v jedno místo tekúcí shromáždila se a z téhož místa¹²² koly i jinými myslivými nádobami ustavičně vytahována byla,¹²³ aby svým tokem blízkých netopila hor a aby tudiež dělající, vodu tak zadržiece, bez překážky na suše mohli dělati. Navykli sú také proti násilí vody v dolech ostavovati přehradu jakožto silné stěny, kteréžto obecně německy strif¹²⁴ slovú, kteréžto přikazujem pod obdržení našie milosti i všech statkuov a pod pokutú na jich bořitele již dávno ustanovenú pevně ostřehati.

[§ 6] Pakli voda některého lánu neboli propojček, vyplývající z svého místa, blízké hory opojovala by neboli zatopovala by, tehdy gverkové s strany potopidlné to urburéřom zvěstujte bez prodlení, prosiece k ohledání tak duol topící vodu, poslati přísežné, aby ohledali se všemi okolky pravdu,

[§ 7] a ač vodu tu našli by tak potopovati žalujícíe, tehdy ihned urburéři gverkóm, z jichžto dolu vyplývá voda potopujícíe, zvěstujte ustavičně po nejbližšie tři dny, aby řečenú vodu v těch třech dnech vyvažovati počali skutečně, jinak duol s vodú potopující gverkóm přivlastněte potopidlným nebo pod škodú a nebezpečností jich voda potopujícíe vytěžena buď.

[§ 8] Pakli voda obecnie byla by tak, že nemohlo by rozeznáno býti, která druhé opojovala by neboli topila by, tehdy obojie strana přinucena buď svú vodu vytáhnúti, aby netekla, a v svém zachovadle¹²⁵ zadržeti, aby tak neškodná vody rozeznájice, ot škodné rozeznána byla; i budiž saud o vodě škodné, jakož nejbližie již pověděno jest.

[§ 9] Aníž však tyto druhdy všecky věci spomáhají, aby zisk mohl se nákladóm těžících a pracem vrovhati, aby pro vodu tak vyplývající duol nebyl zpuštěn, ale aby věc ovšem nezhylnula; lépe jest, aby zpuštěný duol za právo naše, točiš za samý osmý díel urbury právem dědickým propojčen byl s dospělú však měst i hory radú přísežných; a takéž právem dědickým muože propojčen býti jeden sám lán nebo jich více neboli jedna hora celá se všemi lánú svými, také i s lánú i s zbytky našimi i s lánú městskými i panskými, druhdy také více hor spolkem a po jednu, druhdy také jednu po druhé právem dědickým za samu urburu propojčují se.¹²⁶

[§ 10] Těmto pak dědičným propojčkám tak hor, jakožto štol přísežní města někdy nerozumně otpierati nestydie se, chtiece radovati se některakým předáním v svých lániech zvláštním, poněvadž však právem takto ubezpečeno bylo by, aby což ktokolivěk práva na jiného ustanovil by, sám požívati dlužen byl by jeho; z toho lánóm městským v té straně předáním radovati se netrčíme širším, nežli našim lánóm přiřkli sú a sedmi lánóm k hoře každé měřeným podle onoho „Trp zákon, kterýž

¹²⁰ Největší přírodní překážkou, která středověkým horníkům komplikovala dobývání drahých kovů v hlubinách země, byla voda. Proto také IRM, i když jeho hlavním účelem byla úprava báňskopravních vztahů, vytvářejících se mezi složkami společnosti, které se podílely na dolování a jeho správě, tomuto problému muselo věnovat dost značnou pozornost a podrobněji se zabývat souborem opatření, kterými se mělo na jedné straně bránit průniku vod na pracovní čelby a na druhé straně zároveň umožňovat odvádění nebo odčerpávání těchto vod z dolů.

¹²¹ Tj. hráz.

¹²² Do českého překladu IRM, vydaného H. Jirečkem, jsou zde navíc vloženy ještě výrazy *rumpály neb hašplemi*. Stejným způsobem byl doplňován nebo rozšiřován český text IRM oproti latinskému originálu i v jiných zpravidla ovšem jen ojedinělých případech.

¹²³ Hlavní prostředky, které sloužily ochraně horníků před menšími výrony i silnějšími průvaly vod, představovaly podle IRM především jímky nebo žumpy u těžných šachet, do kterých se stahovaly vody z jednotlivých částí dolů; odtud se pak vody pomocí rumpálů či vrátků a zejména tzv. kol vyzdvihovaly v kožených měších na úroveň dědičných štol nebo až na povrch. Pokud jde o tato kola (rotae), je zřejmé, že představovala nejdůležitější technické zařízení kutnohorských šachet, odpovídající koňmi poháněným žentourům, později zvaným geplům nebo trejbům.

¹²⁴ Z německého *Streif*, tj. pásmo, pruh neb pramen.

¹²⁵ Tj. jímce, nazývané německy *Sumph* neboli žumpa.

¹²⁶ Dědičné propůjčky, o kterých jsou zmínky již v předchozích pasážích IRM, byly udělovány těžářům, kteří se ujímali částí nebo celých opuštěných a zatopených dolů, bez dalšího řízení a vyjádření bývalých jejich majitelů pouze za *osmý díel urbury*.

sám vydal by“, zdali ač přísežní svých lánuov nikdy nechtěli by těžeti, my nemieti naše urbury dlužni bychom byli, poněvadž užitku zvláštniemu měl by obecní užitek ovšem přednesen býti najviece, poněvadž potřebnost ani příčina správná, proč svých lánuov netěžali by, jich nestatčila by vymluviti, ale rovenstvie radu jich zmeškání v té straně naše urbuře nižádného nemoci bude bezprávie uroditi; z toho kolikrát potom lánové měštství tak dlouhý čas netěžení zuostali by, aby hodně nám přisúzeni byli a o nich jakožto o láních jiných prikazujeme saud činiti, nebo kdež týž jest rozum, též právo ustanoveno má býti.

[§ 11]¹²⁷ Ale ač lány své těžeti přísežní chtěli by, ihned s susedy svými spolumezními, kteřížto právem předpověděným své přijali sú propojičky, vodu počnete vyvažovati skutečně, jinak o nich žalujícím jakožto o jiných staň se spravedlnosti plnost.

[§ 12] Věrně, aniž přísežných příslušie rovnosti lidí, kteřížto dobrú vierú bez čiežkolivěk odporosti již po tři léta nebo viece nebo méně v svém dole dělali sú a tehdy najprv, když rudu našli by, na ně sahati a ot jich práv je lúčiti, poněvadž však právem horníkuov jest ubezpečeno, aby ač někto řekl by právo sobě příslušet, také v kterémkolivěk dolu a jiný ten duol správně ot pravého přijal by propojčitele a ihned ustavičně jej těže, bez otpory šest vládl by jim týdnouov, tak velice uhašuje se právo prvného, že druhému přijimači o něm právem potom nižádné nemoci bude hnúti pře, leč tehdy správnú zadržěn jsa překážku práva svého provoditi nemohl by, nebo bdějícím ale nespícím právo prospievá horníkuov, protože v těžení hor dlenie převelmi bývá škodlivé.

[§ 13] Ustanovujeme také každý dědičný duol pravú mierú nebo mezemi rozdielně a rozumně vymeziti a nic z té miery nebo mezi právem sobě v zboženinách neboli v kterýchkolivěk věcech jiných neosobovati, leč vlastnost z potopidlných hor, kteréžto jich vytahujíce nebo vyvodiece vodu, mohli by vysušiti, hodni zajisté otplaty jsú, kteřížto zatopené neboli zpuštěné hory svými náklady činie i pracemi užitečné.¹²⁸

[§ 14] Ale poněvadž tyto hory pro nepřemoženú vodu druhdy přiházie se otevdávati, tiemto obyčejem aby oznamovány byli urburěrom v středu před polednem, aby v sobotu najblíže budúci před polednem přijali ten duol s vodú, jakož právo jest, vytaženú a tak každé má bývati otevdávání

[§ 15] a tak svůj duol otevdávající, koně, provazy i všecky jiné věci k vytažení vody potřebné obdržie, ale samo kolo se všemi věcmi jemu přibitými i s staveními pro potřeby dolu postavenými tudiež zuostavie,¹²⁹

[§ 16] kteříž by pak vody na svém miestě neotevdali, jakož pověděno jest, koně s provazy i se všemi jinými příslušnostmi právem tratie a ještě, ač jich voda jiným horám zatopenie hrozí, vytěžená býti má jich škodú a nákladem.

Cap. IV. De stollonibus.

Kapitola III.

o právu štol nebo splavidl, kteréžto štoly jsú dvoje.¹³⁰

[§ 1] A druhdy však všecky lidské vtipnosti neprospievají k vody vzhuru vytažení, by ona nepřemohla blízké hory všecky vytopující, tehdy tepruv obyčají v noze¹³¹ hory štoly v horách činiti horních k zatopující vody dolejie vyvedení.

[§ 2] I jsúť toliko dvě pokolenie štol, jichžto všickni požívají horníci; jestiť zajisté štola dědičná

¹²⁷ V Jirečkově vydání českého překladu je však tento § omylem uveden ještě jednou jako § 10.

¹²⁸ Tato forma propůjček právem „dědičským“, tj. do dědičného držení, byla zavedena především pro povzbuzení zájmu kverků o obnovu starých zatopených dolů.

¹²⁹ Bylo-li tedy některé těžarstvo nuceno opustit třeba delší dobu provozovaný důl, muselo tam zanechat všechna pevně s dolem spojená zařízení, jako např. žentour, šachetní budovu, hospodářské objekty apod., i když je snad vybuďovalo svým nákladem.

¹³⁰ Podle značné pozornosti, kterou IRM věnovalo dědičným a průzkumným štolám, je zřejmé, že tato báňská díla reprezentovala již na přelomu 13. století důležité odvodňovací a dopravní komunikace nejen v kutnohorském revíru, ale i v jiných hornických oblastech českých zemí.

¹³¹ Tj. na úpatí.

a štola hledajícíe a jestiť vlastně vlastnost těchto dvů štolů vodu vyvoditi a vietř vnašeti; jinak jména štol nikoli mieti nezasluhují.¹³²

[§ 3] Sloveť také štola dlúhost ta nebo špic, z niechžto havěři v dolech sekají rudu tak, jakož se ztahuje pramen dlúze jda, o niežto v přítomnosti nic, ale o ně v třetích knihách o propojičkách vypovieme.

[§ 4] Štola pak dědičná jestiť vody vedenie podzemnie k hor starých vysušení pro rudu tudiež zatónulú; sloveť pak dědičná jakožto věčná pro dlúhověčnost pro rozdiel jiných prostých hor, kteréžto jsou jako okamženie proti nie, ale jelikožto k dědičnému nápadu všecy hory jsou dědičné, neboť přecházejí k dědicóm.¹³³

[§ 5] Ale že veliký užitek z štol častějie působí se, nesnadnými však náklady a pracemi vytěžují se; z toho obyčejno jest je vlastně darovati tak velikými vlastnostmi tak v horách měřených, jakožto v poli svobodném, kdežto skrze se hory nestatčují měřené, aby užitkové mohli pracemi hodně vrovňati se a těžícíe k tak veliké práce těžkosti hodnými utěšovánými pozvati. Ale jakožto všecka práva svá sobě ruků držeti celá žádají a neurážena, též také zle požívati nemají na bezprávie naše tak sobě pójčených, ustavičnými pracemi potiece se, aby královský užitek v něčem, více než slušie, zmeškán nebyl, jinak vlastnost práva hodni sú ztratiti, nebo z práva vlastnie právo a najviece těm otjímá se, kteřížto zle požívají na bezprávie věci obecnie sobě dané moci; z toho všickni štolníci pilně znamenajte obyčej najblíže dole psaný, podle něho jdúce v štol těženíh, nám i sobě všecka práva příslušná s výmienkami přidanými neporušitedlně zachovávájice, neboť dobře vieře příležití lidské naplniti ty věci, kteréž mezi sebú lidé ustanovili sú.

[§ 6] Tiemto pak obyčejem mají štoly dědičné těžěny býti, aby najprv a prvotně štolníci slušně vyzdvihli vody vedenie, čistiece jeho žlaby pilně, aby ižádnú voda tékúcie zástavú zpožděna nebyla, ke všemu také užitku slušnému okna světedlná vypraviece. Nadto příslušiet, aby každý rok při najmenšiem, ač viece nemohli by, doplnili jednu mierú s štolovú hlavú před se jdúce, a to zjevně má se skrze věci zřejmost okázati a tyto věci tak, když naplnie se, svú štolú bez čiežkolivěk překážky spraviedlnosti vládnúti budú.¹³⁴

[§ 7] Pakli by scházeli na dřeveřečených věceh neboli na některém z dřeveřečených věcí všeho práva, kteréžto v té štole jmějiechu, přítomného ustanovenie rčením budte zbaveni.

[§ 8] Aníž však budete dosti mieti, poněvadž mnohé vlastnosti štolám přidávali by se na projití jediné samé miery přes veškeren celý rok, ač jiní pilnější těžaři v tom času mohli by dále projíti; z toho dobřeť příslušie našim urbureřóm bedlivú snažností těm věcem pilnost přidati, aby v té straně vidúce očima, zklamáni nebyli a k většiemu vyvarování rozkažte po každá léta štoly, o nichž¹³⁵ domněnie má se, skrze štajgěre neboli skrze tesaře obecnie, pod dobrým svědomím vyznamenati.¹³⁶

[§ 9] Pakli by štolníci přes rok celý nebo viece v své štole přestali dělati a po tom času zase, přjmúce dělanie, právo prvotnie v též štole skrze tento obyčej sobě chtěli by napraviti, k tomu dieme, že právo jednu uhašené tiemto obyčejem nebude moci v cele navráceno býti, leč by znova týmž ot urbureřuoov svým řádem propójčeno bylo, aníž jim prospěje, že to provolanie nestalo se jest

¹³² Konstatování, že jsou *toliko dvě pokolenie* resp. dva druhy štol, není zcela přesné, jelikož v § 7, kapitola V., druhá kniha je zmínka o dalším, tj. třetím *pokolenie*, za něž byly považovány štoly, propůjčené hlavními štolníky v hranicích jejich dolového pole. Nesporně se jednalo o odbočky nebo s centrální dědičnou nebo průzkumnou štolou spojené větve, kterými se odvodňovaly vzdálenější nebo samostatné skupiny dolů. Za propůjčení těchto štolních odboček jejich provozovatelé odváděli hlavními štolníkům 1/4 zisku. Existence těchto středověkých štolních odboček je doložena např. na hloušeckém, roveňském, grejfském a zejména kuklickém pásmu v Kutné Hoře.

¹³³ Uvedené ustanovení názorně vysvětluje rozdíl mezi dědičným charakterem některých štol, tj. možností jejich časově téměř neomezeného užívání a jejich vlastní dědičností, tj. práva jejich majetkové posloupnosti na rodné příslušníky.

¹³⁴ Tento článek, který podává přehled některých náležitostí a znaků dědičných a zčásti i průzkumných štol, byl v podstatě převzat z jihlavského řádu B. Kromě vybavení struhami, žlaby, světlíky apod. se zároveň musel na čelbě udržovat pravidelný provoz, což v praxi znamenalo postoupit štolou za rok minimálně o 1 míru, tj. o dva metry dále do pole.

¹³⁵ Na tomto místě chybí *zlé* tj. *podezřelé*.

¹³⁶ Tj. zaznamenati nebo potvrditi.

v kostele o dolu zpuštěném, opět že by měl dělán býti, nebo v témž roce to má provolání učiněno býti.

[§ 10] Z toho, netupiece práv starých ale vykládající, ustanovujeme v této straně, aby každý duol, přes jeden rok ustavičný netěžený, se vším právem k naše urbuře navrátil se,¹³⁷ aniž ižádný mocí vlastní v něm kterého práva sobě potom směj osobovati a také tenť jest práva starého rozum, jinak bylot' by otporné samo sobě, když praví, že ktožkolivěk přes ustavičný rok mieru před hlavú své štolý vyplnil by dělaje, žlaby čistil by, vody vedenie a okna dobře vypravoval by světedlná, vším právem svú štolú vládni, jie jinak bez provolávání všelikého jest zbaven, nebo ani štolníci ani také kteří horníci práva skrze provolávání nepraviti nemohú, kteréž již skrze zmeškání ztratili sú, nebo ne zmeškalým ale pracujícím právo spomáhá horníkuov;

[§ 11] dostiť jest zajisté tomu provolání toliko jednu prospěti o každém dolu zpuštěném,

[§ 12] kterýžkolivěk pak čas potom nalezen byl by zpuštěný, ot urburěruov našich bez kterého jiného provolávání jiným gverkóm podán bud', jakož lépe naše věci obecnie viděli by příslušetí, jinak z toho pošlo by, aby ač po provolání ten duol po sedm neboli osm dní toliko těžán byl a ten opět potom zpuštěn byl, nové bylo by provolávání a tak až bez konce provolávání šla by, a to býti nemá.

[§ 13] Ale této dvě řehole potom obecne chceme, aby byly zachováně. Prvnie jest, aby provolání některým spolugverkóm jednu učiněné nikdy více týmž spolugverkóm neobnovovalo se. Druhá jest, aby kterýžkolivěk duol přes jeden rok celý byl by zpuštěn, beze všeho provolávání neboli otpornosti jiným dělníkóm podán byl, jimžto rozleníti pro naději zisku pracování ustavičnost nedopustí.

[§ 14] Ač kto pak v těžení štol svého štěstie chtěl by pokusiti, najprve s urburěři našimi, přijmúce některé z měst i hor přísežné, o vlastnost v svobodném poli v horách již měřených i v zbořeninách sobě zjevně sjednaj při znamenadlnú, kteroužto v zvláštních zápisiech na ty věci daných se všemi jejími výmienkami rozdielně ustanovujeme vylíčiti a velikými kameny jejie meze pod dobrým přísežných i jiných hodných mužuoov svědecstvím k věčné věci paměti vymeziti, utínující tiemto obyčejem mnohé pře, kteréžto na každý den o štolních mezích větřejí se.¹³⁸

[§ 15] Ale když štolníci svú štolu zdvihnúce, slušně při vody vedení počali by dělati, ihned jim takové právo dobývá se, že ižádný bez jich vuole v mezích jich štolý nebude směti celým drnem dělati.

[§ 16] Pakli štolá tak mnoho prospěla by, že svú mocí k hlubokosti jednoho lánú a puol nebo při najmenším deset měř mohla by osušiti a vietr vnášeti, tehdy tepruv jméno pravé štolý zasluhuje mieti a ižádný potom nesměj v láních nebo v zbořeninách k též štole příslušejících dělati nad vodú bez štolníkuov otpuštění zvláštnieho.¹³⁹

[§ 17] Kterak dlúho pak nestatčí tak osušovati, moci bude jeden každý v láních i zbořeninách z prikázání však urburěruov, kdež líbí se dělati, když jedno¹⁴⁰ lánové a zbořeniny štole sepsaní, nikoli více nebořili by se, nebo štolý k tomu nepropójují se, aby hodný k těžení duol zpuštěn byl, ale neužitečný k těžení napraven byl; z toho opatrnými býti chceme naše urburěře v té straně, aby

¹³⁷ Podle tohoto ustanovení, které se odvolává na nový výklad starých práv, tedy všechny rok neprovozované stříbrné doly připadaly znovu vším právem „urbuře“, tj. panovníkovi, a zůstávaly jeho výlučným majetkem.

¹³⁸ Tj. ventilují nebo přetřásají se.

¹³⁹ Aby tedy štolá mohla nabyt plných práv, tj. *jmieti jméno pravé štolý*, musela proniknout do hloubky 1½ lánú, tj. zhruba 20 m pod úroveň okolního terénu, nebo odvodňovat a odvětrávat nejméně 10 měř. Co se týká první podmínky, kterou měla taková štolá splňovat, tj. její hloubky 1½ lánú, je situace jasná. Pokud však jde o druhou podmínku, tj. o počet odvodňovaných a odvětrávaných měř, není formulována zcela jednoznačně. Vyložit ji však lze jen tím způsobem, že v § 16 bylo míněno nikoli 10 nálezných měř resp. dolových polí, nýbrž 10 dolů ve vyměřených měřích a láních. Kdyby se totiž jednalo o dolová pole, která by byla - jak je obvyklé - rozložena za sebou ve směru ložiska, musela by tato štolá, aby mohla nést *jméno pravé štolý*, dosáhnout teoretické délky 1800 m. Prakticky by však tohoto statutu podle § 9 nabyta díky jím požadované hloubce 20 m pod povrchem i v poměrně plochem terénu, jako je třeba SZ od Kutné Hory na hloušeckém pásmu, již po dosažení vzdálenosti zhruba kolem 200 m od svého ústí.

¹⁴⁰ *Když jedno* odpovídá zpravidla spojce jestliže.

o nic takového na bezprávie naše urbuře¹⁴¹ nebylo se pokúšeno.

[§ 18] Pakli štolníci novú rudu našli by v své miefe, však kromě hor a lánouov jim přivlastněných a již dávno měřených, tudíž jim hora měřena buď k nalezení našich lánouov i městských, ni žádným zajisté obyčejem které štolny naše dobrotivosti zvláštními zápisy nepotvrzujeme, leč s zachováním práva našeho i měšťan našich;

[§ 19] v sedmi pak láních jim k hoře prvotnie měřených všecko právo štole pójčené tak na visu-té, jako na ležaté straně svobodně obdrzie.

[§ 20] A toto také ustanovujeme, ač hora tak měřidlná v mezích štolny mohla by mierú dlužnú doplniti, cožkolivěk nám práva v zbytcích příslušie, také mezi štolny mezemi zachovávájice.

[§ 21] Ustanovujeme také, aby ani urbureři, ani ktokolivěk jiný těm štolníkóm neusazoval písaru a štajgéruov zvláštních neboli kterých jiných úředníkuov, ale obecní naši štajgéřové v každém dole právo jmějte lezení, kteřížto naším jménem, aby každý duol dlužně dělal se, opatrovali by pilně; příslušieť zajisté věci obecnie, aby nikto také věcí vlastních zle nepožíval.

[§ 22] Komužkolivěk pak hora¹⁴² potvrdila by se, též právo měj v nie pergmistrstvie, leč tehdy svého zmeškání proviněním jiný však z týchž štolníkuov zřiedil by se,¹⁴³ aniž jiných rozděliteluov rudy a opraviteluov vodných měchuov, nežli obecních a přísežných mají mieti.

[§ 23] A když pak štolníci svú štolú přišli by k městskému lánou, kterýžto těží se, aniž jim přivlastněný, bez měšťan také vuole projíti jej mohú z práva,¹⁴⁴ a cožkolivěk procházejíce, jednu středmú kratcí¹⁴⁵ nad se dobytí moci budú, jichť jest a z hlubokosti nápodobným obyčejem dobyté, jichť jest, aniž zisku jiného z něho dosahují, leč tehdy měšťané tu štolu pro vody vyvozování a větru vnášení měli by potřebnú, kterak dlúho tehdy s štolú v jich lánou prodlévati budú, čtvrtý díel plátiti budú štolníkóm nákladuov.¹⁴⁶

[§ 24] Pakli více dědičných štol k jednomu dolu protáhlo by se, jistě hlubšie a hlúbě osušující své právo i svú vlastnost před jinými štolami obdrží a tolikěž šestnácti městišť, kolik hor k té štole bylo by přihádáno.

Cap. V.

De stollonibus quaerentibus.

Kapitola V.

o štole hledajície.¹⁴⁷

[§ 1] Při štolách pak hledajících takto mají urbureři se mieti, aby s přísežnými z města, při namněším se dvěma, a tolikěž z hor to pole, kdež štole měla by počata býti, ohledali snažně, ač příhodné bylo by naše věci obecnie pro pole vodné neboli jinú kteroukolivěk pro příčinu tudíž štolny napravití, tehdy ji chtějícím začieti urbureři bezpečně¹⁴⁸ podajte, tak našeho i našich měšťan práva s zachováním a podání se všemi jeho výmienkami¹⁴⁹ na to vypověděnými zvláštními zápisy popsáno buď.¹⁵⁰

¹⁴¹ Na tomto místě Tasovský upravil Přespolův překlad vzhledem k ostatnímu textu nevhodným výrazem *našie urbureře*.

¹⁴² Latinský text kutnohorského kodexu používá na tomto místě termín *stollo*. Z toho je zřejmé, že Přespole, který zde uvádí termín *hora*, se buď dopustil omylu nebo skutečně vycházel z jiné latinské předlohy.

¹⁴³ Tj. byl by usazen.

¹⁴⁴ Tento článek zrušil ustanovení č. VI a VIII jihlavských řádů A a B, jimiž byla měšťanským lánům vyhrazena přednostní práva.

¹⁴⁵ Tj. středně dlouhou škrabkou nebo motyčkou.

¹⁴⁶ Tato ¼ byla pravidelná dávka, kterou vlastně kverkové štolou podsednutých měř a dolů přispívali na její údržbu a další ražbu.

¹⁴⁷ Tzv. hledající nebo průzkumné štolny byly většinou raženy z údolí napříč hlavního směru probíhajících rudních žil. Nikoli ovšem jen kolmo, ale také s ohledem na konfiguraci terénu a další geologické poměry i šikmo ke směrné linii ložisek.

¹⁴⁸ Z Přespolova překladu vypadla hláska „z“.

¹⁴⁹ Tj. podmínkami.

¹⁵⁰ Podle dřívějšího ne zcela adekvátního výkladu listiny z roku 1289, která vznikla při smířcím řízení mezi Kolínem a Čáslaví ve sporu o některá jejich práva v kutnohorském rudním okrsku, existuje dosud představa, že

[§ 2] Tatoť pak jsú práva štolu těžících svrchu řečenú, aby když zdvižena byla by, puol čtvrtá lánu měla před hlavú svú a po nie tolikéž, v nichžto ot ižádneho překážieno jim nemuož býti, aniž komu právo v týchž příslušie dělati.

[§ 3] Ač pak štolu tůž na tak mnoho provedli by, že k hlubokosti jednoho lánu zřejmě mohla by osušiti, z toho nižádný v žádném miestě, kteréžto svým prošli by vody vedením, nynie znova těžeti nemají bez jich vuole, kterak dlúho pak tak nedostala by osušovati, svobodno buď jednomu každému po nich však za puol čtvrtým lánem dělati.

[§ 4] Ale ač štěstie popřiením v štole pramen nalezli by miery hodný, naplniece všechny věci, kteréžto při nalézačích nových hor vyhledávají se, točiš aby pramen právě přijali, dadúce propójčiteli jeden druhý a třidcátý díel a stříebro, ač které sdýmali by, urburěřóm podadúce a aby přísežní k prosbě jich z prikázanie urburěřuov pramen sekali a ruda v huti při najmenšiem jeden věrdunk dobrého stříebra dala by páleného, tehdy právem obecním hora jim se všemi výmienkami jejími měřena buď, a ač která tudiež byla by zbytečnost, našet' bude i všecko právo námť v té hoře příslušie v dielech nám dlužných s jednu šichtú devátého díelu kovářského, jakož v jiných nových horách bez štolý prostě měřených.

[§ 5] Opět ač napřieč pramen štolú nalezli by, mohú, horu sobě změřiece, bráti se dále napřieč a opět nových pramenuov hledati a tolikrát jim hora znova měřena bude, kolikrát nový pramen nalezli by miery hodný.

[§ 6] K kterémužkolivěk pak lánu svú štolú přišli by, týž moci budú projíti se všemi výmienkami, kteréž v té straně štole dědičné jsú pójčeny.

[§ 7] Mohúť také štolníci v mezích své štolý jinú štolu propójčiti, za čtvrtý díel zisku z své vlastnosti jie jakž by chtěli, přidadúce a toť někteří pravie býti třetie pokolenie štol.¹⁵¹

[§ 8] Ustanovujem také, aby ač¹⁵² štolníci dědiční, naleznúce rudu, přes jednu mieru štolú rudnau prošli by, propójčete, cožkolivěk po té mieře bylo by propójčitedlné, nebo sami své orty tudiež nastrojte,¹⁵³ jinak naši obecní propójčitelé propójčete všechny věci, kteréžto po té mieře nalezli by propójčitedlné, bez otpornosti dávnie řečí horníkuov pravících se „tak mnoho milovati mieti penieze v zemi skryté, jako by je v truhle schované již měli“, nepozorující v těch věcech, že užitek obecní zvláštniemu správně má předložen býti, nebo všickni lidé k rozmnožení věci obecnie jsú zavázáni; ona zajisté, když prospievá, její poddaní prospievají všickni a zase ona když scházie, přestávají prospievati poddaní, nebo zkaziece předeck, i přístupkové¹⁵⁴ kazie se. Jakožto najzřejmější ukázal se jest duvod na zbožné paměti velebným králem panem Ottakarem, slavným kniežetem otcem naším, jehožto život všemi skutky stkvěl se jest ctnostnými tak velmi, že také za jeho časuov jemu v ctnosti, činech nižádný z světa kniežat nemožieše vrovhati se, nebo jakožto v jeho šťastném zpravování a prospěchu všecko jeho královstvie i obyvatelé královstvie ve všech bohatstvích prospieváchu i ve ctech hojně a tež zase pohřiechu všechna sláva královstvie Českého s lidmi ot největšieho až do najmenšieho až do času našeho zpravování jeho klesla i sešla bieše v sjití, nebo nižádný nebieše, kto by tehdy věc obecní zpravoval a jedno tyto pověsti o Čechách praviechu se: „Aj meč prchá, oheň žeře, ruka lúpí, sirotku neotpúštie se, ani vybierá se vdova, k svatým věcem poctivost nemá se“, tehdy tepruv želeli sú obyvatelé královstvie věci obecnie klesnutie nebo necítí se prospěch člověka, nežli když prospievati přestane. My pak časuov našich s svrchovanými bedlivostmi a svrchovanú opatrností vnuknutím Božím, jehožto milost nikdy nás neopustila jest, aniž opustí, pevně jakož doufáme, tak mnoho prospěli sme, věc naši obecní šťastně zpravující, a všecko královstvie naše tak

---

městští přísežní, o nichž se zmiňuje IRM v souvislosti s organizací zdejší báňské činnosti, pocházeli ještě tehdy z uvedených dvou sousedních měst. Tato domněnka však nemá žádné opodstatnění. Přihlédne-li se k charakteru a rozsahu jejich účasti při propůjčování a ohlašování dolů a štol jak u horního soudu, tak i v terénu při sledování provozu na městských lánech, jak nasvědčuje např. § 8, kap. II., první kniha či § 14, kap. IV. či § 1, kap. V., druhá kniha, lze soudit, že se tehdy mohlo jednat jen o přísežné, kteří se podíleli na správě a organizaci zdejšího města, tj. Kutné Hory.

¹⁵¹ Tzv. třetí pokolení resp. druh štol, jak se uvádí v pozn. č. 132, tvořily v podstatě odbočky, vyražené z většinou hlavních štol po vedlejších žilách a propůjčované štolníky ostatním zájemcům.

¹⁵² Spojka *ač* zde nejčastěji význam spojek *když* a *jestliže*.

¹⁵³ V latinském znění otištěném H. Jirečkem začíná na tomto místě § 9.

¹⁵⁴ Tj. vedlejší věci nebo přídavky.

v duchovních, jakožto v časných věcech napravující, takže z starého oddělena jsou obtížení, v pokoji odpočívá; z toho nižádný zdravé myslí nepochybuje, že obecně věc zvláštním užitkům předkládána má býti, v ničemto zdravie tolika lidí i poklid působí se; protož nižádní nedivte se, že náš užitok na horách zvláštním užitkům přednášie se.

[§ 9] Toto pak pochybování vylíčiti mieníme v té straně, točišto ač pramen s rudú v hoře měřené a v štole dědičné nalezen byl by miery hodný, i hoře prvotních sedm a nám naše královské lány ven z mezí štoly toliko otměriece, měšťan a pánuov lánové v mezech štoly, když jedno¹⁵⁵ jiná hora měřená nepřekážela by, měření buďte, jinak nadarmo tato řeč listy zaměsknala by, točišto našeho i našich měšťan práva s zachováním, nebo slova s skutkem mají rozuměna býti.

[§ 10] Cožkolivěk pak z sedmi prvotních lánou v mezech štoly bylo by měřeno, dostane se štole, nebo ta míra nabýváť otjinud, jediné aby lánové měšťan a naše následující urbury poznání byli.

[§ 11] Nechceme také skrze kterou štolu v zbytcích našich, kteřížto nám znova dostali by se, ač štoly nebylo by, kterému bezpráví uroditi se, ale o nich jakožto o láních našich i měšťan našich, uptanie¹⁵⁶ býti má snažností pilnú.

[§ 12] Opět ač štolníci štolú hledající ne napříč, ale přímú pramene dlúhostí¹⁵⁷ berúce se, rudu našli by, ot toho miesta, v němž ruda nalezena byla by, napřed hora jim měřena buď se všemi lány, jakož svrchu pověděno jest.

[§ 13] Ač táž štole právo své obdržala jest, vysušující při nejmenším přes jednu míru a aby žlabové vody vedenie i okna světedlná ke všemu užitku byla vypravena, tehdy ostatek,¹⁵⁸ kterýžto v prvniem pozdvižení štoly a horú byl by měřenú, vešken štolníkom zuostane našeho v něm i našich měšťan práva s zachováním.¹⁵⁹

[§ 14] Ač pak štole osušující a jinými věcmi, jakož předpověděno jest, práva štoly nestatčila by obdržeti, tehdy prostě s obú stranú miesta toho, kdežto ruda nalezena jest, jakožto jiným novým náležačóm puol čtvrtá lánú měřeno buď, potom lánové naši, měšťan i pánuov týmž řádem měření buďte; s obú pak stranú řečené miery potom buď svobodno všem tudiež chtějícím dělati, nebo nečiníť překážky, což z práva nižádného nemá účinku.

„Skonány sú kněhy druhé o právu osazování doluov i štol.“¹⁶⁰

¹⁵⁵ Když jedno odpovídá spojce *pokud*.

¹⁵⁶ Tj. zjištění, pátrání či shledávání.

¹⁵⁷ Termín *pramene dlúhosti*, kterého zde použil P. Přespole, je přesnější než *mierú*, jak uvádí V. Tasovský, jelikož vychází z latinského *meatus linea*.

¹⁵⁸ Tj. zbytek - zřejmě prostor pod začátkem ražené štoly, tedy patrně jejím ústím a vyměřeným dolem.

¹⁵⁹ Na rozdíl od dědičné štoly, která musela podle dříve uvedeného předpisu odvodňovat a odvětrávat 10 dolů, mohla tedy štole *hledající* neboli průzkumná nabývat svých práv již tehdy, jestliže odváděla vody alespoň z jedné dolové míry.

¹⁶⁰ Poznámka Petra Přespole k závěru druhé knihy IRM.

[Incipit
Liber tertius
Gloriosissimi Principis Domini Wenceslai regis Bohemiae.]

**Cap. I.
De concessionibus.**

„Počínají se kněhy třetí téhož přeslavného krále a pána, pana Václava štedrého, o propojičkách prostých doluov i lénšaftuov.¹⁶¹

Kapitola I.¹⁶²

Nynie k propojiček způsobu podme,¹⁶³ jichžto pečování mezi jinými našeho královstvie pilnostmi mnohé noci nás činí bez spanie, dennie také činy rozličnými myšleními zaneprázdnující, protože jelikožto k sváricím městské pře z světa takměř na větší z jich otpornosti častějie vychodie, aniž slušné jest toho dovoditi, čehož tak práva duchovního jakožto městského rozum zjevuje, pravě jelikožto k sváricím, větší bývají při mezi dvěma chudýma o malý drn země, nežli mezi dvěma králoma o celé jedno královstvie, nebo přiházie se častějie, že mezi přechudými horníky nic jistého nemajícými, kde by noc bližší svú hlavu sklonili nebo odkud by den příští živnosti své dali pokrm, tak vysoké pře o propojičkách vznikují k mnohých hřiven tisícúov ztahující se a protož mnoho nám přiházie se dní i noci se vši tesklivostí spsotovati,¹⁶⁴ aby tak bohatým jakožto chudým našim horníkóm v tak vysokých přech pracujícím rovnú váhú spravedlnost zachována byla, nebo v druhých knihách dosti praveno jest o štolních propojičkách i jiných dědičných doluov, kteréžto toliko skrze urbureře podávají se.

[§ 1] Ale nynie o prostých vizme propojičkách, kteréžto bývají v láních našich, v láních panských i v zbytciech skrze urbureře řečené; bývajíť také ty propojičky skrze pergmistry hor a gverky prvotnie v sedmi láních k hoře každé přiměřených i v každém dolu, když tak daleko svojoj duol rozšířili by, že těžko bylo by jim veškeren vytěžeti svými náklady a ztravami, vyberúce z něho lepší a kterak mnoho sami sobě chtěli by k těžení; ostatek pak za jistý díel zisku, jakož mezi sebou smuvili by, propójčiece.

[§ 2] Právem pak horníkuov propojička jest s osoby za určený díel zisku věci propójčené přenešenie jinú na osobu; ty pak propojičky obyčejí rozličnými propójčují se druhdy za polovici zisku a druhdy za třetí nebo čtvrtý neboli pátý díel a tak výše nebo níže, jakož duol byl by užitečný a mezi sebou smluvili by sjednávájice; jiné také mnohé výmienky¹⁶⁵ tiemto výmienkám vsievají se,¹⁶⁶ jakož plnějie dole povieme.¹⁶⁷

¹⁶¹ Prakticky celá třetí kniha IRM je věnována právu smluvnímu a závazkovému, tedy kategorii vztahů, které v té době vznikaly mezi jednotlivými horníky, obchodníky a dalšími osobami nebo společnostmi. Protože hornické podnikání v kutnohorském revíru prolínalo celým hospodářským a politickým životem města, stávaly se tyto smlouvy a závazky důležitými nástroji jeho organizace a řízení zejména v těch případech, ve kterých se nemohla uplatňovat centrální báňská správa. Některé pasáže třetí knihy, týkající se např. darování a jiné, mají však - i když jsou pojaty z hlediska hornické praxe - obecnější platnost a z toho důvodu lze soudit, že byly koncipovány jako součást tehdy připravovaného zemského zákona o soudnictví.

¹⁶² Úvod Petra Přespole ke třetí knize IRM.

¹⁶³ Kapitoly I. až V. třetí knihy se zabývají problematikou tzv. prostých neboli jednoduchých a v Kutné Hoře velice rozšířených druhů propůjček, kterými prvotní těžaři přenechávali části svých dolů nebo lánů lénšaftním kverkům nebo přímo lénhavírům za smluvený nájem hrazený vytěženou rudou. Na královských dolech, láních a přebytcích udělovali tyto prosté lénšaftní propůjčky sami urbureři a později hofmistři, na dolech v majetku těžařstev pak jejich perkmistři se souhlasem kverků.

¹⁶⁴ Tj. bídne prožívati.

¹⁶⁵ Tj. podmínky nebo dohody.

¹⁶⁶ Tj. dějí se nebo vplétají se.

¹⁶⁷ Lénšaftní kverci i sami lénhavíři, jak je zřejmé z této kapitoly, byli vlastně nájemci částí dolů, z nichž prvotním

[§ 3] Ale poněvadž ot hlavy má se počieti rozum, o propojičkách najprve, kteréžto bývají skrze urburéře v lánie našich i v zbytciech vizme, v nichžto prvotnie má královský užitek šetřien býti, aby ani příčinu některého zisku zvláštnieho, ani přichylností přibuzenstvie nebo přiezní neboli milování neboli také bázní některé osoby za menší vlastnost,¹⁶⁸ nežli slušalo by, podáváníi nebyvali; nebo aby tiem větší vlastnost nám z našich lánouov a zbytkuov pocházela, chceme je, aby propójčování byli k věčnosti, anebo kterak dlúho jich požívati mohli by přijímači, když jedno jich nikoli zle nepožívati by, nebo zvláštnie právo zasluhuje ztratiti, ktož zle požívá sobě dané moci.

[§ 4] Chtějíce také z přirozené nám milostivosti naše poddané v kterýchkolivěk věcech muožeme před neslušnými obtěžováními opatřiti, ustanovujeme, aby cožkolivěk urburéri naši právě a rozumně času svého propójčili by beze lsti na nižádné naše bezprávie neboli obtieženie, jiní urburéri těch neboli jiných v urbuře následujícíe, nikoli toho nemohli otvolávati, nebo dobřet' lidskému příslušie rozumu, aby tovaryš práce byl také spoluúčastník utěšenie, poněvadž nehodné bylo by, aby toho otvrhúce, kterýžto věc neužitečnú svými pracemi učinil užitečnú, bez rozumu hodného na jeho miesto jiného vsadili, poněvadž však věci viny nemajícíe v škodu neslušalo by uvoditi.

[§ 5] Pakli někteří horníci svého dolu zle požívati by, ač byl by dědičný nebo nic nebo kterýmkolivěk jménem jmenován byl by, urburéri naši ihned ven se podle práva rozumuov uviežte;

[§ 6] slušiet' zajisté nám opatřiti, aby nikto svého dolu zle nepožíval. Zlet' požívají pak takto gverkové svého dolu, ač jeho tiem obyčejem netěžie, jakož dlužni jsú nebo rudu tajně kradli by neboli vice slušného času pramene nalezeného lstivě tajili by s rudú; opět ač spravedlivé nedávali by urbury s diely jie následujícími nebo některých dieluov nám dlužných zatajili by a zvláště vlastnost nám dlužnú neplatiece všech věcí,

[§ 7] však tyto věci opraveny býti chceme práva řád zachovávajícíe, aniž koho strpíme bez práva řádu potupiti.

[§ 8] Pakli některý neboli někteří z gverkuov jiných bez vědomie shřešili by v předepsaných neboli v některém předepsaných věcí, z toho množstvie nechceme potupiti gverkuov, když jedno oni nesvolili by, ani toho hřiechu za přezřený¹⁶⁹ neměli by, nebo mocí otepřieti protivným věcem a neúčiniti, jest jim povolovati a v té straně přezrenie zase tiehne se a prikázání rovná se.

[§ 9] Líbilo se jest také starým, aby jeden každý horník tiemto obyčejem právo své zdravé ve všech měřených lániech i propojičkách zachoval, ač gverkové hory měřené všech sedm lánouov se třmi těžali by doly, lány pak za jistú vlastnost propójčené, kterýmkolivěk jménem jmenovali by se, jedniem dolem a trojími orty a propojicka jedniem samým ortem těžali by. Ale nynější, mnoho vtípnější starých, obyčej jiný oblíbivše, vidí se jim svoliti v přítomnosti jeden každý lán dolem vlastním těžeti a s toliko orty, koliko v něm bez gverkuov překážky mohlo by napraveno býti;¹⁷⁰

[§ 10] a též o ortiech v propojičkách zachováno buď, nebo ruda, kteráž ot mnohých hledá se, snadnějie nalézá se, a toť též věci zkušenie oznamuje; nebo mnozí tisícové hřiven v zemi až do dne poslednieho neužitečně otpočívati by i ještě otpočívati by, ač v každém dole nepropójčovali by se lánové propojčky i ortové nerozdielně, berúce z minulého času dóvtip; z toho duomysl nynějších v těch věcech vice rozumnější tvrdiece, ustanovujeme lány a propojčky propójčovati i orty bez překážky gverkuov otpornosti všelikteraké nastrojovati; lánovní zajisté sekáči mnohé neužitečné hory ustavičnú svú prací a malými náklady činie užitečné.

[§ 11] Tyto pak propojčky druhdy bývají prosté, druhdy s výmienkami a druhdy také k jistému

---

těžařstvům, která jim zajišťovala čerpání vody a těžbu materiálu, odváděli $\frac{1}{5}$ až $\frac{1}{2}$ vyrubané rudy. Lénšaftní resp. lénhavířský systém se stal průvodním zjevem podnikání nejdříve tzv. prvotních těžařstev a záhy i samotného panovníka. Právě díky tomu, že *lánovní zajisté sekáči mnohé neužitečné hory ustavičnú svú prací a malými náklady činie užitečné* (§ 10, kap. I., třetí kniha), bylo tehdy možno udržovat provoz mnoha stagnujících dolů a exploatovat řadu s dnešních aspektů zcela bezvýznamných ložisek drahých a zčásti i barevných kovů.

¹⁶⁸ Tj. zvláštnost a v daném případě asi hodnota.

¹⁶⁹ Tj. dodatečně schválený.

¹⁷⁰ Nově zaváděná zvyklost, podle níž byla v každém lánou, tj. na každých 15 m, vyhloubena samostatná šachta s větším počtem vortů neboli pracovních čeleb, se ovšem prosazovala nikoli jen *vtípností* horníků, jak se tvrdí v této kapitole, nýbrž především díky tomu, že v daném dolovém poli se vyskytovalo několik blízkých paralelních nebo na větší vzdálenost zruďných žil, na nichž bylo možno také otevřít více dolů nebo porubů.

dni; bývají také druhdy strannie.¹⁷¹

[§ 12] Prosté pak tímto obyčejem bývají propojičky, když věčně podávají se nebo kterak dlouho jich gverkové požívati mohli by, a až přišli by svú propojičkú neboli ortem k prameni pořádnému, cožkolivěk tu vysekali by z rudy, toť jich jest,

[§ 13] kterak brzo pak gverkové prvotní, berúce se k nim, přišli by, tehdy oni hned postúpiti musiti budú, nebo řeholně propójčitelé v té straně jsúť lénšaftníkuov mocnějše,

[§ 14] leč tehdy, cožkolivěk svým ortem získati mohli by na propojičce jim učiněné zvláště bylo by vymluveno,¹⁷² tím obyčejem bylo by jim právo tak silné dobyto, že nižádnému z svého ortu postúpiti nenutili by se.

[§ 15] Ale tuto výmienku, točíš cožkolivěk svým ortem získati mohli by¹⁷³ na bezprávie prvotních gverkuov, propojičkám vsévati, potom ovšem zapoviedáme, také až sami gverkové pergmistru propójčovanie moc dali by obecni, leč tehdy vsato¹⁷⁴ bylo by z gverkuov otpuštěnie zvláštneho, nebo viceť muože, což zvláště porúcie se, nežli což obecně rozkazuje se; a jim tak chtějícím neděje se bezprávie, nebo jeden každý otreknúti se moci bude práva svého, ale mezi lénšaftníky tato výmienka největšie miesto má, aby tím hotovějie v pracech setrvali.

[§ 16] Opět propójčitelé obykli sú lénšaftníkom dávati provazy a kože k vytahování jich vody a podání¹⁷⁵ do obecnieho vody drženie neboli žumpu prvotních gverkuov,¹⁷⁶ ale v těch věcech nejlepšíe jest bezpečnost vylíčiti smlúvajících se vuolí, nebo smlúvy z sjednávanie právo berú, pakli nic mezi smlúvajícími se o těch věcech řečeno nenie, tehdy obecnějie jest, aby propójčitelé lénšaftníky obyčejem dřeveřečeným v provaziech a v kožech opatřili, nebo kdež požitek jest i břieme býti má;

[§ 17] dlužni sú nadto vodu prvotní, aby jim na pracech jich nepřekážela, držeti. Z toho velmit'

¹⁷¹ Tj. dílčí nebo částečné.

¹⁷² Tj. vymíněno.

¹⁷³ Část českého textu *cožkolivěk svým ortem získati mohli by* je v Jirečkově vydání opatřena uvozovkami. Podobně je tomu v případě části textu z *gverkuov otpuštěnie zvláštneho* o dva řádky níže.

¹⁷⁴ Tj. vloženo nebo událo by se.

¹⁷⁵ Tj. převedení nebo přečerpání.

¹⁷⁶ Ustanovení § 16 a 17 této kapitoly, jakož i další články IRM evokují jednu z nejnaléhavějších otázek báňsko-historické problematiky, totiž vertikálního rozsahu kutnohorských dolů. Podle názorů většiny historiků, založených na údajích Agricoly, Kořínka, Vysokého i samotných archivních materiálů, bylo jejich maximálních kolmých hloubek, tj. zhruba 400 až 500 m (naprosto nereálné jsou však odhady J. Hrabáka a J. Madlafouska uvádějící jejich hodnoty přes 600 m), dosaženo teprve během 16. století. Naproti tomu z nové analýzy dějinného vývoje kutnohorského hornictví vyplývá, že zdejší doly do této úrovně pronikly s výjimkou Panské šachty již o 100 až 150 let dříve, tedy koncem 14. a na začátku 15. století. Proto také poměrně hluboké musely být již v době vydání IRM.

Přihlédne-li se k těmto faktům, je zřejmé, že dřívější domněnky některých historiků, např. J.B. Parmy (Sborník NTM Praha, 1955, str. 64 až 71), podle nichž první skutečné šachty v tomto revíru vznikaly až ve 30. letech 14. století a hloubky zdejších dolů nepřekročily ještě v polovině tohoto století úroveň 50 m pod povrchem, nemohou odpovídat skutečnosti. Vždyť citovaná ustanovení § 16 a 17, kap. I. třetí knihy a § 17, kap. VIII. resp. IV. první knihy IRM a další podávají řadu sice nepřímých, nicméně přesvědčivých důkazů o podstatně větších hloubkách tehdejších dolů. Významnější svislé či úklonné šachty, jak naznačuje pozn. č. 53, byly mechanizovaným těžným zařízením, tj. koňskými žentoury, vybaveny již před vydáním zákoníku Václava II. Jejich existenci potvrzuje i § 4, kap. VI. čtvrté knihy, který obsahuje termín *fovea*, tj. jáma nebo šachta, i řada v textu uvedených pojmů *argentifodinae* či *montes*, používaných někdy rovněž pro tento typ báňských děl.

K tomu, aby bylo potřebné a také rentabilní instalovat na těchto šachtách nákladné koňské žentoury, musely dosahovat takových hloubek, které již nebylo možno zvládnout pouze ručními vrátky, to znamená kolem 40 až 50 m. Báňský provoz se však již tehdy rozvíjel pod úrovněmi těchto šachet a proto některá lénšaftní těžarstva byla nucena vodu, která zatápěla jejich vorty, přečerpávat pomocí vrátků do jímek prvotních kverků. Za předpokladu, že pod těmito jímkami se nalézaly dva až tři tzv. hašply, tak celková hloubka dolů dosahovala již v této době 80 až 100 m a někde snad až 120 m. Pokud tedy důlní práce probíhaly na přelomu 13. století v těchto polohách, potom v polovině 14. století musely při tehdejší intenzitě provozu proniknout přinejmenším do úrovně 200 m pod povrchem. Tyto závěry, vyvozené z některých ustanovení IRM i z dalších historických souvislostí, tedy na jedné straně vyvracejí dřívější tvrzení o malém hloubkovém rozsahu zdejšího předhusitského dolování a na druhé straně zároveň vytvářejí kritéria pro určité přehodnocení vývoje, průběhu a tím i samotných začátků kutnohorského hornictví.

bezpečné bude všechny tyto věci pod dobrým svědomím vylíčiti, aby jedna každá strana na svých mezích dosti měla, jinak o přech z toho vzniklých s stálet' bude samého svědecství propůjčitele.

[§ 18]¹⁷⁷ Ale poněvadž vídáno jest propůjčitele samy v takových svědecstvích častěji pochybovati podle onoho „Běda samému, když padl by, nebude mieti pozdvihujícíeho“;¹⁷⁸ protož k většiemu pravdy naučení ustanovujeme túto výpovědí, aby pergmistři potom propojiček nižádných nepropůjčovali, leč při nejmenším jednoho v přítomnosti svého spolugverka nebo jednoho přísežného nebo štajgěře nebo tesaře a nebo hutmana, kteřížto s samým propůjčitelem spolu vydali by svědecství pravdě; nebo kteréž věci zemdleny mohou býti, uvarováno má se jich býti, nebo tyto přemnohokrát k veliké sumě peněžité ztahují se; protož při nich vždycky opatrněji má činěno býti, aby s každé strany lstivostem lidským otepřieno bylo, neškodnosti svářících radiece, aby podtlacením pravdy nevinnost uražena nebyla.

Cap. II.

De conditionalibus consessionibus.

Kapitola II.

o propojičkách pod výmienkami.¹⁷⁹

Pod výmienkami pak propojičky jsou, kteréžto s túto výmluvú propůjčují se, aby jakž brzo lénšaftníci k pořádnému pramenu přišli by, ot něho otešli, nižádného k nim pruochoodu nečekajíce, toť v prostých propojičkách místa nemá, nebo v těch lénšaftníci prve, nežli k nim byl by pruochood, své činie, cožkolivěk mohli by z rudy čas prostřední vysekati, jakož již předpověděno jest, a protož bývá, aby zpozdilí hor těžaři ponúknuti byli bedlivěji k dielu, jinak zle dálo by se o naše věci obecníe, ač jeden každý náš duol k své těžal by vuoli.

Cap. III.

De consessionibus ad certum tempus.

Kapitola III.

o propojičkách do určeného času.

Ale k určenému dni bývajíť propojičky, kdyžto propůjčují se do hodu narození Pána našeho nebo velikonocí neboli masopusta a tak o jiných, a ihned dne příštího propojičky vymíjejí. Ač pak přede dnem lénšaftníci některakú překážku trpěli by skrze meškání prvotních gverkuov, že nedržali sú vody, lénhavíři vytopujícíe nebo dělali-li by některaké dielo v dole, pro něž oni ot svých prací přestati musili by až do téhož diela skonání, ten týž pak čas tak zmeškaný také po dni přeminulém jim v cle¹⁸⁰ má nahrazen býti, aby obojím plná spravedlnost dána byla, jinak v moci bylo by prvotních gverkuov lénšaftnie sekáče,¹⁸¹ dělajícíe některé zlobivě dielo neužitečné ot jich propojiček až do ustanoveného cíle otstrčiti; to příkazujeme jim nikoli neškoditi, ale veškeren čas zmeškaný takéž chceme jim v cele naplniti, protože lépe jest práv jich neporušených ostřéhati, nežli po při raněné lékařství nalezovati.¹⁸²

¹⁷⁷ V Jirečkově vydání české verze IRM pocházející z roku 1528 je omylem uveden ještě jednou § 17.

¹⁷⁸ Citát z bible.

¹⁷⁹ Tj. podmínkami. Neobyčejná pestrost těchto smluv resp. propůjček, sjednávaných mezi prvotními těžaři a lénšaftními kverky nebo lénhavíři, svědčí zároveň o velké složitosti a členitosti tehdejších báňskoprávních a společensko ekonomických vztahů v Kutné Hoře.

¹⁸⁰ Z Přespolova textu vypadla samohláska *e*, takže správně má být *cele*, tj. úplně.

¹⁸¹ V latinském znění IRM je sice *laneoris sectores*, tj. lánovní sekáče, stejně jako v českém překladu z roku 1478, ale Přespolův termín *lénšaftnie* je v daném případě zcela výstižný a originálu přiměřený.

¹⁸² Hlavním cílem, který sledovala ustanovení kap. III., bylo chránit lénšaftní kverky a lénhavíře před svévolí nebo nedbalostí prvotních těžařů, kteří je mohli přerušením čerpání vody přinutit k opuštění provozované čelby nebo části dolu. Pokud totiž lénhavíři našli bohatší rudy, tak prvotní těžaři někdy používali různých praktik, aby je vypudili a dostali se k těmto výskytům sami.

Cap. IV.
De consessionibus particularibus.

Kapitola III.
o propojičkách stranních.¹⁸³

Jsúť nadto některé propojičky strannie, jakožto ač jeden sám neboli také dva toliko z gverkuov své diely za některý diel zisku propójčili by k vytěžení a ač těm gverkóm potom nelíbilo by se dělati v týchž propojičkách, to zvěstovali svým dlužni sú propójčitelóm, aby se v své diely uvázali, jinak ztratili-li by se dielové kterýmkolivěk obyčejem z jich zmeškání, ke všemu zastání propójčitelóm přinuceni mají býti, kterúžto řeholu¹⁸⁴ ve všech podobných příhodách prikazujeme zachovati; spo- moženu býti zajisté nám dobroděním příslušie nezklamánu býti, jinak mohl by jeden každý lénšaft- ník nebo jiný ktožkolivěk tímto obyčejem svého propójčitele o jeho diely zklamati,¹⁸⁵ z toho zlos- tem lidským oprieno býti má se, aby nebyli viděni z svých nepravostí chlubiti se.

Cap. V.
De consessionibus ad certum tempus.

Kapitola pátá
o propojičkách pergmistrových bez vědomie gverkuov učiněných.

[§ 1] Jistě ač pergmistr propójčil by některú propojičku gverkuov bez vědomie a bez jich otpuš- těnie zvláštnieho, ihned když to zvěděli by, v jednom dni dlužni sú tu propojičku, ač chtěli by otvo- lati, lénšaftním zvěstujícíe sekáčóm, aby v té propojičce více nedělali, jinak aby věděli, že náklady, kteréž tudiež učinili by, spolu s pracemi ztratíe.¹⁸⁶

[§ 2] Ač pak ot těch lénšaftníkuov vědomě vlastnost ot pergmistra ustanovenú vzali by, tehdy potom propojičky ot pergmistra tak učiněné pro přezření¹⁸⁷ nemoci budú otvolati, nebo což jednu líbilo se jest, potom nelíbi¹⁸⁸ se nemohlo jest; v těch zajisté propojičkách přezření zase tiehne se a prikázání rovná se.¹⁸⁹

[§ 3] Ale ač s tímto osvědčením dřeveřečeným obyčejem vlastnost přijali by, takto řkúce: „Tuto vlastnost přijímáme s zachováním práva našeho, ač které nám proti lénšaftníkom vidí se příslušetí“, tehdy nižádné jim z přijetíe řečené vlastnosti bezprávie nenastane. Nebo mohúť všicku rudu zastavi- ti, aby lénšaftníci, nejsú-li zplatni, ujistili dobrým rukojmiemi všicku rudu, ač při ztratili by, navráti- ti. Však při dřeveřečených rukojmích ujišťováních má opatrnost veliká jmiena býti, když jedna ruda na druhú hromáždí se a vstupuje.

[§ 4] a ač tehdy lénšaftníci některým obyčejem ujíti hledají saudu, ihned z toho zledomněli jmie- ni sú, tehdy ruda má býti u obecnieho člověka otložena, kterýžto ji zachoval by straně, kterážto ji v při obdržala by prvotnie.

[§ 5] Též řečeno má býti, ač lénšaftníci v domnění zlém nebyli by, ale však rukojmí hodných mi- eti nemohli by, aby ruda u jistého a hodného člověka otložena, aby svítězilé straně času vítězstvíe dána byla.

[§ 6] Opatřeno také má býti snažně, aby nevinní lidé, jakož obyčejno jest druhdy bývati, v stavo- vání jich rudy ot některých křivých žalobníkuov neslušně trápeni nebyli; z toho ustanovujeme, aby ktožkolivěk druhému jeho rudu zapoviedaje dřeve, nežli před saudci neboli pergmistrem hnul by při, chtěl by překaziti, přísahati držěn bud' tudiež na svatém kříži, že té rudy nezapoviedal by zlost- ně neboli úmyslem utiskováníe nižádným obyčejem, ktož by této přísahy otpieral, slyšán nebud';

¹⁸³ Tj. dílčích nebo částečných.

¹⁸⁴ Tj. pravidlo.

¹⁸⁵ Tj. lstivě zbaviti.

¹⁸⁶ Účelem tohoto nařízení bylo zabránit podvodným manipulacím, kterých se dopouštěli někteří perkmistři při udělování lénšaftních propůjček, a zajistit prvotním těžařům právo jejich spolurozhodování.

¹⁸⁷ Tj. přehlédnutí či opomenutí.

¹⁸⁸ V Přespolově překladu chybí poslední slabika *ti* čili má býti *nelíbiti*.

¹⁸⁹ Nejspíše lze interpretovat *táhne se a příkazu rovná se*.

milostivěť jest zajisté v té straně chudé lidi opatřiti, kteřížto druhdy nemají rukojmí a otjinud nemají, jediné z též rudy při dielech svých náklady činiti i ztravy, aby marně netrápili se. Máť také přísaha tuto výmienku držeti, aby zapoviedající rudu při svú před pergmistrem neboli saudci v najblíže příštíem saudu provedl, jinak ruda tak zapověděná propuštěna buď, nebo nade všecko srdci nám jest chudé vytrhnúti ot nepravých násilí pyšných; totěž pod obdržením¹⁹⁰ milosti naše všem úředníkóm i saudcem našim prikazujícíe.¹⁹¹

[§ 7] Pro obecní však náklad horní jednomu každému dělníku rudu jest slušné s staviti¹⁹² bez všeliké přísahy, jakož svrchu o úřadu pegmistra dosti pověděno jest.

[§ 8] Vězte nadto všickni horníci, že netrpíme ot ižádného zapoviedanie sekánie hor a diela, leč tehdy pro věc obecní byla by záповěď již dřevěčená, ale jednomu každému pro naději práva svého dělati nikoli nebrání se, dokavadž kto právo měl by, saudem vylíčeno nebylo by.

[§ 9] Také ač ot propójčiteluov duol, v němž propojičky byli by, ztracen byl by nebo jiným obyčejem kterýmkolivěk na jiného přenesen byl by, nicméně lénšaftní havěři než za tůž vlastnost i vším právem jako prve v svých propojičkách zuostanú, nebo věc mezi jinými jednaná jiným bezprávie nečiní a také věc přecházie s svým břemenem i se ctí.

[§ 10] Pakli ty propojičky byli by propójčené, když by svár s propójčiteli byl počat, neplatnéť jsú, neb sváru v trvání, nic nemá obnovováno býti; z toho v té příhodě propojičky k vítěziteli s lánem¹⁹³ zase vracují se prvotním.

[§ 11] V každé pak propojiček při, v niežto pergmistr svědek prvotní vyhledává se, nechceme jeho na saudě seděti, nebo nižádný v též při saudci i svědkem býti nemuože.

[§ 12] Přirozená nám milostivost vždycky k užítkóm bdiecí poddaných netrpí nás mžhúravýma očima pomínúti některého pochybenie bludu, nébrž urburěfuov a propójčiteluov bezprávie a násilí zřejmého, kteréžto mnohým nerozumně činili sú, kdyžto někteří jiných pracem závidiece, prosiechu sobě podati takového lánu, kterýžto zpuštěný praviechu a ihned, vyjdúce, tůž lán, když jedno praví spolugverkové sotně¹⁹⁴ vyšli byli a druhdy někteří z nich pod zemí ještě v témž lánu dělali sú, chtěie bez všelikého práva řádu osaditi;

[§ 13] poněvadž však právem ubezpečeno bylo by, aby takoví lánové propójčování nebyli, leč prve poslán byl by jeden z přísežných, kterýžto ohledal by, ač tak veliký čas ten lán ležal by netěžaný, aby jiným hodně podán byl, tehdy tepruv vedle přísežného toho vysvědčenie má býti takový lán podán. Z toho Jiehlavští ot nás v té straně tresktání býti hodně zaslúžili sú, že pro nedostatek práva tak mnozí bludové až do těchto časuov trvali sú, že práva hor v nápisiech¹⁹⁵ zjevně saudci a přísežným v Kuthně jmějiechu vydati, aby jeden každý právo své ukázati bez strachu mohl, aniž práva skrytá býti mají, ale najevě, nebo všickni lidé práva uměti dlužni sú, aby jeden každý zapověděných věcí varoval se a dopuštěných následoval; co zajisté těm z Kuthny práva jiehlavská skryta prospěla sú, poněvadž jim plného přiepisu¹⁹⁶ učiniti otpierali sú; jediné že chudí trápení pracemi i náklady, druhdy některé nálezy přinesli sú, aniž oni Jiehlavští slušným obyčejem práv moziechu brániti, nebo málo jest v některém místě právem býti, leč byli by osoby, kteréžto práva rukú držali by i bránili, nebo práva a obecní nálezové skrze moc jsú přinuceny.¹⁹⁷ Ale my žádajíce všecky věci a stav

¹⁹⁰ Tj. zachováním.

¹⁹¹ Panovníkova snaha chránit drobné podnikatele i chudé havíře prolíná nejen tímto ustanovením, ale i řadou dalších a vtiskuje tak tomuto zákoníku na tehdejší dobu nezvykle hluboký humanismus.

¹⁹² Tj. dovoleno nebo míti v držení.

¹⁹³ Tasovský na tomto místě chybně uvádí *slavném*.

¹⁹⁴ Tj. sotva nebo stěží.

¹⁹⁵ Tj. písemnou formou.

¹⁹⁶ Tj. opis.

¹⁹⁷ Pokárání, které Václav II. vyslovil Jihlavským měšťanům za to, že odmítli soudci a přísežným v Kutné Hoře poskytnout úplný opis svých práv, vzbuzovalo neobyčejný zájem starší historiografie a zavdávalo tak podnět k různým spekulacím. Např. podle Dobnera, Tomascheka, Zychy a dalších Jihlava svá městská a horní práva zatajovala a to měl také údajně být hlavní důvod, který vedl panovníka k vydání *Ius regale montanorum*. Tato představa je však naprosto mylná. Vezme-li se v úvahu, že celé sporné záležitosti je věnován až § 13, kap. V., třetí knihy, zabývající se převážně smlouvami a závazky, není sporu, že pro panovníka měla jen okrajový význam. Nadto v daném případě, kterého se týká, totiž nesprávného nebo podvodného získávání již řádně pro-

slušný navrátiti, tuto najurazenější zapoviedáme výpovědí, aby ani urbureři neboli propójčitelé potom lánuoov izádných všetečným obyčejem nepodávali ani propójčovali, ale tento obyčej propójčovanie v těch propojičkách potom chceme, aby zachovávan byl zdravě však.

[§ 14] Že podle oněch čtverých hodin neboli šichet dne i noci, jakož v prvních knihách o hodin provolávání pověděno jest, kteréžto s přibýváním a ubýváním dne a noci neustavičně měnie se, nemuožeme k opatrování o lániech propójčitedlných hodiny dne s stálé a neproměnné přiznamenati; z toho, ač prosil by někto sobě podati některého lánu zpuštěného, pošlete najprve urbureři neboli propójčitelé jednoho z přísežných, kterýžto ohledal by v hodinu dne první, točišto mezi mší první a mší velikú a v hodinu nešporní, když jedno nebyla by vigiljie a den sváteční a ač po tě hodině dvě týž lán již prošený nalezl by zpuštěný a ač to před urbureři neboli propójčitelem skrze svú přísahú vysvědčil by, tehdy tepruv ten lán jeho prosícím, ač hodni byli by, propójčen buď a ač toho neučinili by na lest svých spolugverkuov. Nebo mnozí, když jich řád dotýče dělání bez vědomie svých spolugverkuov nechají dolu svého netěženého a potom jej ot urbureřuoov nebo propójčitele přijímají, aby skrze tu chytrost své mohli vystrčiti spolugverky, kteréžto chytrost ovšem zamietáme, nebo lest a úklad nižádnému spomáhati nemají;¹⁹⁸ cožkolivěk pak proti řečenému obyčejí lánuoov propójčovanie bylo by pokúšeno se, týmž právem buď nepevné a marné; nikoli zajisté právem naším robot spravedlivých nešlechetni osazovati nebudú.

[§ 15] Najblíže pak právo pověděné o lánuoov podávání také i v polí těženích, ač gverkové z nich pramen svoúj řádně a rozumně ot propójčitele přijali by a jim byl by lán měřen, prikazujeme zachovávat, nebo ihned jim lán, když otměřen bude, práva lánu dosahají. Ale jiná tězenie polí, jakž brzo prázdnila by, osazujícím propójčují se, když jedno ne na vigiljie a ve dnech svátečních neosazují se.

[§ 16] Ač někomu pak propojička některá propójčuje se, raduj se tiem právem, kteréž jemu propójčitel vypověděl by za uložené.

[§ 17]¹⁹⁹ Ač pak propójčitel nic neřekl by propójčuje, ale prostě tu propojičku propójčil by, tehdy při té propojičce ve třech čtvrtech jedné miery²⁰⁰ nižádná jiná propojička propójčena nebud', kteréžto právo také v ortiech propójčených miesto potom chceme obdržeti, nebo kdež týž jest rozum, též právo stanoviti se má.

[§ 18] Pakli které vrtidlo několu propójčeno bylo by, kteréžto obecnú řečí horníkuov německy hašpel slove,²⁰¹ jakž mezi sebu smlouvajíce se sjednali by, tězeno bude;

[§ 19]²⁰² ale ač mezi nimi nic nebylo by řečeno, tehdy prvotní gverkové druhým dlužni sú na kožech a na provaziech pomáhati a vodu, kteráž jim dělati překázela by, vyvažovati, ale tito z hašple dlužni sú vodu svú k vody požeradlu gverkuov prvotních podávati; hodněť jest zajisté, aby ktož zisk cítí, dlužen byl také obtiežení podlehnúti.²⁰³

---

půjčených lánů, by Jihlavští mohli tehdy sotva dát nějaké konkrétní ponaučení, jelikož ani v listině A ani B není o této problematice žádná zmínka.

¹⁹⁸ Ostatně proti těmto nešvarům byl namířen hned § 14 této kapitoly. Aby se totiž zabránilo podvodným propůjčkám, měli přísežní podle něho zjišťovat, zdali uvedený lán zůstal neosazen jak v ranní, tak i v odpolední směně. Jiným zájemcům pak mohl být propůjčen jen se souhlasem ostatních kverků.

¹⁹⁹ Paragraf 17 v českém textu Jirečkova otisku chybí.

²⁰⁰ Pravděpodobně látra, tedy na vzdálenost 1½ m. Tato skutečnost znovu dokazuje značnou atomizaci a extenzitu tehdejšího hornického provozu.

²⁰¹ Propůjčky tzv. hašplů, tj. hloubení s vrátky, lénhavírům byly zcela běžné stejně jako propůjčky tzv. vortů a čel v důlních chodbách nebo porubech.

²⁰² Závěr této kapitoly Jirečkovy edice se vyznačuje několika nesrovnalostmi. Např. v latinském textu chybí § 19, ale je připojen ještě § 20, český text postrádá § 17 a místo něho má § 18; končí však rovněž jako latinský paragrafem 20.

²⁰³ K tomu, aby lénšaftní kverci nebo lénhavíři mohli vodu z propůjčených hašplů nebo vortů přečerpávat do jímky pod těžnou šachtou, byli prvotní těžaři povinni poskytnout jim kožené měchy, lana a samozřejmě i vrátky.

Cap. VI. De emptione et venditione.

Kapitola VI. o prodávání a kupování.²⁰⁴

Poněvadž nic dávného nevěděno nemá býti a poznati příslušalo by věci, o níž činiti máme počátek i přirození, aby její rozum tím snadnějie jmien byl. Pro kteroužto věc v pravdě má věděno býti, že kupování a prodávání počátek ot směňování vzato jest, někdy zajisté ne tak peníze bieše, ale jeden každý podle potřebnosti věci za užívavé neužívavé směňováše; nebo častokrát přiházie se, čehož jednomu zbývá, druhému nedostává se. Ale že ne vždycky snadně sházieše se, aby když ty měl by, což jiný žádal by, v otplaty on měl by, což ty vzieti chtěl by; ale líbilo se jest starým této nesnázi lékařství²⁰⁵ přidati, ustanovujíce, aby z mědi ráz obecní pod jistú jakostí a velikostí bitý,²⁰⁶ kupování a prodávání potom požívání bylo, aniž více obé kaupě, ale druhé záplata aby slula. Poněvadž pak kupování a prodávání spoluběžné bylo by, aniž jedno bez druhého býti mohlo by, o nich spolu vizme, ačkolivěk k tomuto právem rozdielně se měli by, poněvadž kupování obyčejem dobývání zvyklo jest správně se mieti, ale obyčejem prodávání umenšení.

[§ 1] Jedná se pak kupování a prodávání, ač jednatelé v jedno svolili by se, jistú záplatu ustanovíce, nebo bez záplaty²⁰⁷ nižádné nepocházie prodávání;

[§ 2] však ne záplaty načtenie,²⁰⁸ ale sjednání dokonává kupování, ačkolivěk ne ihned byla by záplata načtena, aniž závdavek zajisté dán byl by, nebo což závdavku jménem skrze kupce dáva se, ne tím příslušie, aby bez závdavku sjednání nic neprospievalo, ale aby zřejmějie mohlo dovedeno býti smlouvající o záplatu svoliti se, nebo což závdavku jménem dáva se, jest toliko duvod kupování a prodávání sjednaného a což prodává se, nejinak přijímacieho²⁰⁹ bývá, než jako by nebo záplata splněna byla neboli jejím jménem dosti učiněno bylo nebo také vieru měli bychom k kupci bez všelikého dosti učiněnie a tehdy zajisté dokonalé jest kúpenie ovšem i doplněné; a ot toho času všecko přibytie i ubytie věci kúpené, k témuž kupci má příslušet i panství věci kúpené s její při na kupce přenášie se, kterážto byla by budúcie, ač u prodavače ta věc zuostala by, a to vším naším právem tak se má, nebo věc přecházie s svým břemenem i se ctí.

[§ 3] V prodáváních a v kupováních svolenie že má společně státi se zřejmé jest, nebo buďto sjednavatelé v tom kupování dělili by se, buďto v záplatě buďto v něčem jiném, kúpenie nedokonalé jest; protož ač některý kupec věřil by se kúpiti diely některé v lánu městském a prodavač v lánu prodával by opatově, tuto o tělo nesvolují se, protož kúpenie nižádné nenie.

[§ 4] Pakli zřejmé na jménu poblúzeno bylo by, ale o těle²¹⁰ sjednáno, nižádné pochybenie nenie než že kúpenie platilo by i prodání takového pochybenie bez otpory; nicť zajisté nepřekážie poblúzenie jména sjednání, ač o tělu toliko svědomo bylo by, že o tělu svoleno jest. Onoť pak nedokonale svědomo jest býti trženie, kdyžto kúpiti chtějícímu takto prodavač die: „Zač chtěl by, kterak rovně šacoval by nebo zač shodl by, budeš mieti kúpeno.“

[§ 5] Věděno má býti zajisté, že zatemněná smlúva škoditi více má prodavači, kterýž tak řekl jest, nežli kupci, nebo mohl jest věci celú trženie otevřenějie vylíčiti, nebo řeč pochybná správně vykládána má býti na bezprávie vynášejícieho; vždycky zajisté k obecnému rozumu slov utiekáno má se býti a slova v tom smyslu držena mají býti, kterýžto zvykla sú právě rozumějícím uroditi, již nemáme slova z slova, ale smysl z smysla překládati, nebo častokrát, když vlastnosti slov šetří se, smysl pravdy tratí se, nebo v každém smlouvání slova přísluhují úmyslu a v právě přielišná vtípnost zamietá se.

²⁰⁴ Třebaže koupě a prodeje báňského zařízení a zejména dolových podílů byly v Kutné Hoře jednou z nejčastějších obchodních transakcí, přesto se tato kapitola do značné míry vymyká z rámce vlastního báňského práva.

²⁰⁵ Tj. léčivý prostředek.

²⁰⁶ Tj. ražený.

²⁰⁷ Tj. úhrady nebo zaplacení.

²⁰⁸ Tj. vypočítání nebo vyplacení.

²⁰⁹ Z Přespolova textu vypadla slabika *ji*; má totiž být *přijímajícíeho*.

²¹⁰ Tj. o věci nebo předmětu.

[§ 6] Opět prve, nežli dokonalé bylo by kúpenie i prodanie, když ještě miesto bylo by pokanie, muože kupec neboli prodavač bez pokuty otstúpiti ot kúpenie i prodanie, tak však bez pokuty jim otstúpiti dopúšťieme, leč již závdavkuov jménem nětco dáno bylo by, to zajisté, když stalo by se, ten ktož otpierá naplniti smlúvu, ač zajisté kupec jest, to ztrat', což dal jest; pakli prodavač, navrátiti dvénásob přinucuje se, ač nic o závdavciech vymluveno nebylo by.

[§ 7] Ale tento obyčej prodávání a kupování zvláště v nových nalézáních častějiie miesto má, nebo když již sjednávající kúpili sú a o záplatu smluvili sú se, splnivše však některý diel záplaty, prvotně neboli jménem závdavkuov davše a aby kupec do dolu toho všel anebo jiného poslal svým jménem k ohledání²¹¹ ač jemu věc tak kúpenú hodilo by se držeti čili otstúpiti ot sjednání a ztratiti, což již zaplatil jest, leč tehdy jiného nětco ustanovili by sjednávající.

[§ 8] Pakli nechtěl by ot kúpenie otstúpiti a týž den záplaty úplně nesplnil by, ztratí diely kúpené s dielem záplaty již splněné, leč sjednavatelé tehdy mezi sebou jiného nětco osvědčili by.

[§ 9] V té pak příhodě někteří zchytrali přes celý ten den obykli sú lstivě své přítomnosti zapiera-ti, aby dne tak pominitím, dielové kúpení jim s zaplaceními již penězi zuostali; z toho ač kupec přítomnosti prodavače neboli jeho poručníka mieti nemohl by ten den, to zjevně osvědče, peníze, kteréž platiti má, témuž pod dobrým svědomím u některého přísežného neboli jiného hodného muže polož prodavači, když chtěl by, aby vydány jemu byly; tiem zajisté obyčejem právo jeho zdravé jemu ve všech věcech zuostane, ale v těch pak kupováních i prodáváních smlúvy právo z svolenie²¹² stran berú.

[§ 10] Opatrni však buďte v té straně kupci, aby diely kúpené zvláště na nových nalézáních, kdež nenie pergmistr, ihned před gverky kázali sobě ot prodavačuov otevdzati, nebo někteří zlí obykli sú v nových nalézáních více dieluov prodávati, nežli jich tudiež svědomo jest mieti.²¹³

[§ 11] Z tohoť ač poslední kupec byl by, jemužto dielové kúpení otevdzání byli by, přednášie se však všem prvotnějším kupcóm, jimžto dielové kúpení nebyli by otevdzání,

[§ 12] a tato opatrnost v každém dieluov kupování má jmiena²¹⁴ býti, nebo ani kupec ani darovaný v dielech kúpených neboli darovaných nižádného práva nedosahají, leč jim před pergmistrem ot prodavačuov neboli darovateluov otevdzání byli by, ačkolivěk je o všelikú puotku,²¹⁵ že jim dielové nebyli by otevdzání, před saudci mohli by pohoniti.

[§ 13] Ač někto pak darování příčinú za méně prodal by diely nežli stáli by, prodaj dobře mocný jest;

[§ 14] tolikrát zajisté na všecko pravíme moci nemieti, kolikrát všecko prodanie, darování příčinú stalo se jest, kolikrát pak hubenější záplatú dielové darování příčinú prodávají se, pochybno nenie prodanie moc mieti.

[§ 15] Ktožkolivěk pak na přelstění věci obecnie neboli věřiteluov, zamýšlé se své diely nebo jiné věci zastavovati neboli prodávati, nic nečiní; nahé zajisté a zamýšlené prodanie za neučiněné jest a protož ani otlúčení té věci dopúšťie se, nebo více muože, což v pravdě děje se, nežli což pokrytě začíná se.

---

²¹¹ I když se tato kapitola obecně zabývá jen trhovým právem, je z jejího obsahu zřejmé, že jednotlivé případy koupě a prodeje jsou zde pojaty převážně s hlediska hornické praxe. Koupě a prodeje musely také být nejčastějšími způsoby nabývání dolového majetku. Každý důl, i v rozsahu pouze jednoho lánu, tj. 15 x 60 m, byl totiž rozdělen na 4 šichty neboli směny, z nichž každá mohla být v držení několika vlastníků. Později byly tyto ideální podíly dále drobeny: každá šichta na 32 částí, takže jednotlivý důl měl pak 128 dílů neboli kuksů.

²¹² Tj. úmluvy nebo smlouvy.

²¹³ Že *Ius regale montanorum*, ačkoliv bylo vydáno především pro Kutnou Horu, bylo koncipováno zároveň jako obecný horní zákon, závazný i pro jiná báňská střediska českých zemí, dokazuje i toto konkrétní ustanovení trhového práva. Podle něho totiž se platnost tohoto zákoníku logicky vztahovala zřejmě nejen na nové odkryvy ložisek v samotném kutnohorském revíru, ale i na zcela nové hornické lokality, kde ještě nebyl ustanoven úřad perkmistra.

²¹⁴ Tj. zachována.

²¹⁵ Tj. škodu.

Kapitola VII.²¹⁶
o najímání a pronajímání.

[§ 16] Jestit' i jiné pokolenie dobývání: najetie a pronajetie,²¹⁷ nebo ku podobenství kupování a prodávání sjednává se, ač sjednavatelé v najetie i pronajetie svolili by se, jistú mzdu ustanovíe, nebo bez mzdy nižádné nejde najetie; ač zajisté mezi sebú sjednavatelé svolili by se, aby za kterak velikú mzdu Petr věc nájemnú šacoval by, za tak velikú bylo by pronajetie a ač zajisté on, kterýžto jmenován jest, mzdu uložil by ovšem podle jeho šacování, mzda placena bud', aby k skutku nájem doveden byl;

[§ 17] pakli ten, kterýž jmenován jest, nebo nechtěl by mzdy neboli nemohl by uložiti, tehdy za nic není nájem, jakožto nižádnú mzdu neustanovený, kteréžto právo, poněvadž v pronajímáních i v najímáních nám líbilo by se; neníť neslušné i v kupováních i v prodáváních místo mieti.

[§ 18] Opět jakož v kupování a prodávání řeholně pójčeno jest, což za více bylo by méně kúpiti a což za méně bylo by více kúpiti a tak vespolek se opisovati, veliké to v pronajímáních i najímáních místo má. A to nejvíce nás i našich dotýče horníkuov, protože ot věku není slyšáno tak mnoho velikých a předrahých pronajímání a najímání sjednávati se v tak malém země prostranství, jakožto v stříbra kopání našem Kuthny nám ot počátka světa nebeskú opatrností zachovaném, ale poněvadž přirozeně nemělo by čím za zaslúžení odpovídalo by Stvořiteli, aspoň rukama pozdviženými k nebi díky činíme jemu za všecka dobrodění, kterýžto svú milostí nás tvoře v tomto mezi jinými dobroděními nás oblahoslavlil jest, že takměř všecka království světa již zlata a stříbra kopáním vysušena, sama plodná země Česká našich časuov svým zlatem a stříbrem plodně svlažovala by, pro kterýžto věc našim horníkóm čistě umienili sme opatřiti, aby jeden každý bez druhého bezprávie na svých mezích měl dosti.²¹⁸

[§ 19] Jistě ač sjednávajících líbilo by se vuoli, takoví díelové za vyčtenú mzdu²¹⁹ i k jistému cíli aby byli pronajati, kteréžkolivěk zajisté právo, tehdy tomu sjednání z obecního svolení uložili by, ot obú sjednávajících neporušené zachováno bud',

[§ 20] v takových pak závazcích toho nejvíce šetřiti máme, co s obú stranu svolilo by se, aby ač kto z nich tehdy dobře libého svolení přestupník byl by, skrze saudci ke všie straně druhé učinění spravedlnosti připuzen bud'. Ač pak pronajimač byl by, saudce péči mieti bude, aby nájemníku ruku držal a zachoval všecky věci, kteréžto slíbil jest, ale ač nájemník byl by, ote všeho práva svého, kteréžto z nájmu dosáhl jest, odpadnutí má.

[§ 21] Opět prohlédnutí dlužen jest nájemník, aby v ničemž práva nájmu neurazil, neboli některého práva věci najaté nepohoršil neboli býti nedopustil.

[§ 22] Cíle²²⁰ pak pronajetie dokonáním, všecko právo uhašuje se nájemníka tímto obyčejem; ač cíl na den přišel by pracem uložený, ihned v nejbližším svolání prvnie šichty noci nájemník nic práva potom neobdrží, pakli den sváteční, den nesváteční pronajetí za jistý cíl uložený bezstředně předšel by, tehdy právo nájemníka pro vigiljí v nejbližším svolání poslednie šichty dne nápodobně uhašeno bude. Kdyžkolivěk pronajetie cíl do dne svátečního byl by uložen, jakožto

²¹⁶ Následující část IRM, která se týká nájmu a pronájmu, je v překladu P. Přespole označena jako samostatná kapitola č. VII., i když podle Jirečkova rozčlenění začíná nikoli § 1, nýbrž § 16. Proto také třetí kniha v jeho podání má celkem 10 kapitol. Naproti tomu v latinském a českém znění vydaném Jirečkem pokračuje text kapitoly VI. dále paragrafem 16, takže obsahuje jen 9 kapitol.

²¹⁷ V této pasáži se mezi textem Petra Přespole a textem Víta Tasovského objevují poprvé výraznější věcné rozdíly. Zatímco Přespole přeložil termíny *conductio* a *locatio* v latinské předloze adekvátně jako *najetie* (nájem) a *pronajetie* (pronájem), Tasovský je interpretoval obráceně. Protože pak ostatní část Přespolova překladu převzal bez větší změny, objevují se tak tyto pojmy v jeho textu, zvláště třeba v § 23 této kapitoly a jinde, v nesprávných souvislostech. Tasovského odchýlný překlad některých částí této kapitoly pronikl později i do tzv. Sosnovcova kodexu z roku 1478 a odtud pak do rukopisu z roku 1528, otištěného Jirečkem.

²¹⁸ Velká chvála, kterou panovník v této kapitole i na jiných místech věnoval Kutné Hoře, zrcadlí tehdejší značný význam, který tento revír měl pro hospodářství, obchod a finance nejen českých zemí, ale i celé střední Evropy.

²¹⁹ Tj. odměnu nebo plat.

²²⁰ Tj. času nebo termínu.

častěji přihází se, jakož také obyčejno jest urburu naši pronajímáti až ke dni blahoslavených Petra a Pavla apoštoluov, tehdy u vigiljí, když provolává se poslední šichta dne, všecko právo pronajímání uhašuje se nájemníkuov, kteréžto právo také my s naše urbury nájemníky pevně chceme zachovati, a ač v té straně ot práv zproštění jsme, však podle práv živi chceme býti, ačkolivěk však tu toliko u urbury pověděli sme zachovávání, však také o minci má rozuměno býti i o všelikém platu naše urbuře se přidržícíemu, aby jedniem a týmž cílem spolu k nájemníku šli a nápodobně navracovali se.²²¹

[§ 23] Uhašením zajisté práva pronajímání cílem mnohé býváchu pře o rudě ještě nevytěžené, však nájemníkuov vysekané pracemi i náklady, čie býti měla by. K tomu rozličnými obyčeji odpovídali sú někteří zajisté praviechu a dobře, že všicka ruda náklady nájemníkuov vysekaná, ač ještě nevydaná, týmž nájemníkuom zuostati měla by, jichžto dóvtip však nemnoho šetřie se pro jiné ot-porně pravicie, že nic práva v nie, leč vydána byla, neměli by, ale třetí pravili sú, že z řečené rudy nic dostati se nemělo by nájemníkom, leč když k rozdělení zjevnému došla by. K tomu přirozené rovnosti toliko následujícíe, krátce odpovídáme, že ač obecně dopuštěno bylo by, aby nájemníci pod zemí v dole rudu vysekanú, leč tehdy překážků správnú zaneprázdnění jsúce, k své překrývali by vuoli, tehdy neslušnost následovala by, aby po dokonání pronajetie cíle, ruda tak zuostavená pronajímačóm v jich pracech překážela, vytažena mající býti náklady však naposledy pronajímačuov, aniž také bylo by podobno k rovenství, aby pronajímači dokonajíce pronajetie darmo pobrali rudu vysekanú náklady nájemníkuov; žádnýť zajisté druhého zbohatěti nemá škodú. Ale ač ruda téhož téhodne, v němžto skonává se pronajetie, vydána nebyla by, tu toliko sobě nájemníci muožete osobiti, ale cožkolivěk rudy z předešlých týdnúov před cílem skonáným v dole zuostalo by, ztratili sú; a tak všem jiným otázkám neboli přem podle přirozeného rozumu krátce jest zavřieno, kteréžto zavřenie potom ve všech pronajímáních také urbury naše přikazujem neporušitedlně zachovati.²²²

Cap. VII. De donationibus.

Kapitola VIII. o práva dobývání darováním.²²³

Obyčeji již u nás z starodávna přijato jest, skrze darování nám dobývati vladařstvie²²⁴ a přeněsti se na osobu panování cizí; nicť zajisté tak příslušno není přirozenému rovenství, nežli vuoli pána chtějícieho věc svú přeněsti na jiného pevnú mieti.

[§ 1] Jestíť pak darování věci slušné nížádneho práva přinucením čistě a svobodně na jiného učiněné přenesení a dokonáváť se, kdyžto dárcé svú vuoli před šlechtnými muži oznámil by dobrovolně; ot toho času dárci práva přinucením nastává potřebnost vladařstvie na osobu darovaného přenesení, ale ač toho dárcé otpieral by, nicméně darování přeplnú moc měj a dokonalú, protože toto sobě kterakýms obyčejem šlechtilost právo pokládá, aby dlužnú býti se, což dobrovolně dala jest, domnievala a leč v dobroděních svých rostla by, nic se ne domnievala by a tato svobodná štěd-
rota na darovaného milostivě vylita má jeho dárci k vděčným službám zbuzovati a dobrodění nikdy nebýti nepamětlivú přijatých, a tenť jest obyčej darování, kterýžto slove práva vykládáním, darování mezi živými.

[§ 2] Jestíť i jiný obyčej darování, kterýžto pro smrti domnění bývá, když kto tak daroval by, ač nětco smrtedlného jemu přihodilo by se, měl by ten, ktož vzal by. Ale na svrchovaní smrti příčina darování jestíť, když kto více sobě mieti chtěl by, nežli toho, komuž dává a více toho, komuž

²²¹ Pronájem urbury, omezený zpravidla na dobu jednoho roku, byl tehdy pro panovníka nejvhodnějším způsobem, jak získat hotové finanční prostředky k úhradě státních výdajů.

²²² Nájmý a pronájmý, jak vyplývá z této kapitoly, představovaly jednu z nejdůležitějších vazeb, které se v té době vytvářely v hornictví i v samotném ekonomickém životě Kutné Hory. Na podkladě těchto smluv se dokonce uskutečňovaly mezi panovníkem a urbureři pronájmý urbury a mincovny, právní, pracovní a jiné dohody mezi prvotními těžaři a lénšaftníky a dalšími osobami, podílejícími se na dolování a s ním souvisejících profesích, které umožnily dále rozvíjet exploataci kutnohorských rudních ložisek.

²²³ Tato kapitola se rovněž pro svůj obecnější ráz značně vymyká z vlastní báňskoprávní problematiky.

²²⁴ Tj. držení nebo vlastnictví.

dává, nežli dědice.

[§ 3] Ale i větší naši sbožní císařové bránili sú darování mezi mužem a ženú, aby z společného milování sebe vespolek nelúpili, pověsti dobré manželuov přeslušně radiece, aby svornost mezi nimi jednati se mzda viděna nebyla a aby lepší v chudobu neupadl a horší bohatěji nebyval, z toho i my darování mezi manželý, z něhožto jeden bohatější a chudší druhý učiněn byl by, mezi manželý ovšem zamietáme, leč tehdy smrtí darovatele darování potvrdilo by se.

Cap. VIII.

De iure cesso.

Kapitola IX.

o právu postúpenie slušného i neslušného.

O právu postúpenie tak slušného jakožto neslušného tuto mieníme vylíčiťi.

[§ 1] Tíemto pak obyčejem slušně postupují se práva i žaloby, ač poručník tvuoj neboli jiný příkázáním tvým tobě některaké diely kúpil by a dokonajíce kúpenie, prodavač těch dieluov před pergmistrem otpieral by obyčejem zvyklým otevdzdati a poručník tvuoj neboli příkázanie tvé maje, proti prodavači témuž tobě práv postúpil by i žalob, ihned plné tobě právo dobývá se, kteréžto slušné v těchto i v jiných věcech dobré viery postupováními dokazuje se.

[§ 2] Ale poněvadž kupování a postupování sváruov správná zapoviedala by ustanovenie, i my svářícím spravedlnosti nutkáním pudíme se opatřiti, aby když jedna strana sobě pocítla by otporné sauduov vyjitie, jiného mocnějšíeho neboli jinak nehodného straně druhé protivníka neustanovovala tvrdsíeho, pro kterýžto věc všecka otevdzávání saudu změnění příčinú učiněná tak proti dobrým obyčejóm, jakožto proti užitku věci obecnie i cti, túto výpovědí ovšem zamietáme, aby potom skrze někoho takového nětco nebylo se pokúšěno.

Cap. IX.

De iure retinendi, recuperandi et minuendi.

Kapitola X.

o právu obdrženie, nabytie i umenšenie.²²⁵

Že právo dobývání bez práva obdrženie, nabytie neboli umenšenie dokonalé nemoci bude vypraveno býti, z toho práva dřeveřečená úplně a zjevně nalézají se v předešlých rozprávkách vypravena.

[§ 1] Právo zajisté obdrženie v tom záleží, aby někto požíval dolu svého ve všech věcech, jakož praveno jest.

[§ 2] Ale právo nabytie v tom záleží, aby ač někto násilně z svého vladařstvie byl by vyvržen neboli jeho nepřítomného příčinú správnú některaké vladařstvie neboli věc jeho skrze saud byla by otjata neboli nětco jiného na jeho bezprávie pokúšěno a kterak ty věci měli by nabyti se, pilný zpytatel v předešlých rozprávkách všecko nalezne vypraveno. Ale právo umenšenie úplně nahoře v těch, kteřížto neužívajíce požitedlného svého stříebra kopání zle požívají a také kterým obyčejem v saudiech potupují se, úplně také to o kupováních a prodáváních rozprávie se.

„Skonaly sú se kněhy třetie o propojičkách doluov, lánúov i lénšaftuov.“²²⁶

²²⁵ Také tato kapitola uvádí všechny právní vztahy v přímém kontextu s dalšími způsoby nabývání dolového majetku.

²²⁶ Závěrečná poznámka P. Přespole ke třetí knize IRM.

[Incipit

L i b e r   q u a r t u s

gloriosissimi Principis et Domini Regis Wenceslai munifici Regis Bohemiae.]

Cap. I.
De ordine iudiciario.

Počínají se kněhy čtvrté²²⁷ téhož kniežete a pána, pana Václava štědrého a slavného krále Českého, o řádu saudném horníkuov v Kuthně.²²⁸

Kapitola prvnie.

Pečujícím nám přemnoho při všeho královstvie našeho pécech a mezi jinými méně nic nevyvolujícím mysliti, kterak a kterým obyčejem horníkom našim s stálý a neproměnitelný řád saudný stvrtili bychom, aby ne po zmatciech, jakožto ot předešlých časuov obyčejno bieše, ale postupně po správných práva stezkách potom saudové řiedili se, nebo při těch věcech, kteréžto nezřiezeně bývají, nemuože rozumně ničehuož učiníno býti.

[§ 1] Z toho cožkolivěk proti řádu saudnému ot nás vydanému v té straně sauzeno bylo by neboli vynášěno, nižádné ovšem pevnosti nebud'; podle správných ustanovení správně vysvědčujících výpovědí proti zvyklému práva řádu vynesené, nižádné nebýti chvíle,

[§ 2] anebrž saudce i přísežní naše přestupníci výpovědi se všemi vladařstvími svými i osobami královské podlehněte pomstě; hodněť jest zajisté, aby kterýchžto k našeho práva zachování královský strach nezove, aspoň lékařstvie tresktánie připudilo, aby všickni pokutú učící naučili se, kterak mělo by varováno se býti a kterak neslušné bylo by ustanovenie královské pohaněti.²²⁹

Cap. II.
De citationibus.

Kapitola II.

o póhoniech k saudu zahájenému.²³⁰

Ale poněvadž póhon²³¹ byl by počátek a všeho řádu saudného základ, o něm, jakožto o částce prvnější, prvotně vizme, nebo počátek všeliké věci najmocnější částka jest, z přisvědčenie pana Justiniána, ciesaře přesvatého práva vynositele, protože dobře a příhodně všecky věci dějí se, ač počátek slušný byl by a milý Bohu.

[§ 1] Jestit' pak póhon správně v právo povolánie a druhdyť bývá skrze saudci přítomně příkazujícíeho jedné z stran neboli oběma, aby jistý rok²³² okázali se před ním, s obú stranú podle spravedlnosti otpoviedati majíce.

[§ 2] A také bývát' póhon skrze saudcova posla k tomu přísežného, aby ač pohnaný, jakož častě-

²²⁷ Čtvrtá kniha IRM představuje nejstarší úplnou soustavu předpisů o soudním řízení v českých zemích. Na rozdíl od tvrzení A. Zychy však toto procesní právo nebylo recepce práva německého, nýbrž římskokanonického, způsobeného jen v detailech domácím poměrům. Mnohá důležitá ustanovení o soudnictví se ovšem nalézají také zejména v první knize IRM v souvislosti s vymezením jurisdikce některých báňských úředníků, jako např. urburěřů, přísežných, soudce apod. Třebaže tyto předpisy jsou zpravidla uváděny v souvislost s praxí horních soudů, přesto z jejich celkového zaměření a rázu vyplývá, že měly tvořit součást obecního soudního řádu a celého řízení zemského soudu.

²²⁸ Úvodní poznámka ke čtvrté knize IRM od P. Přespole.

²²⁹ Hlavním důvodem včlenění této problematiky do *Ius regale montanorum* bylo zavést v neobyčejně rychle se rozvíjejícím odvětví hornické výroby nové moderní procesní právo, které již tehdy nabývalo důležitého postavení u světských soudů v zemích jižní a západní Evropy. Nové procesní právo lépe vyhovovalo potřebám pružného a rychlého rozhodování v hornické sféře vznikajících majetkoprávních a jiných sporů.

²³⁰ Následující soubor předpisů a ustanovení představuje již vlastně základ celého středověkého soudního řádu.

²³¹ Tj. pohnání, žaloba či soudní obsílka.

²³² Tj. v určený čas.

jie přihází se, pónonu k němu dojítí otpieral, tehdy pónonného bez pochybenie věřiti se má přísaze.

[§ 3] Tíemto pak obyčejem mají pónonové skrze přísežného posla činění býti, aby z saudcova pónonil příkázání, aniž ižádný, leč správné z příčiny, k saudu pónáněn bývaj zahájenému ten den, kterýžto týž saud musí, nebo čas a hodina netrpíe tehdy plnějšie rozmyšlenie rady, aniž neoděni, našim máme otpierati nepřátelóm, ale potřebujeme času, poněvadž žalobník, v jehožto chtění jest žalovati, již dávno se svými ohradil jest ohradami, abychom i my naše obrany opatrnějie zřiedili. Z toho jeden každý pónoněn býti má k saudu zahájenému při najmenšiem najbližší den předešlý, a ač přítomnost jeho jmiena mohla by býti, pónán bud' vlastně v osobě, ač pak nepřítomen byl by, anebo pokrýval by se, utiekaje saudu, skrze téhož posla při domu jeho zjevně tehdy pónán bud'; bezpečnějie zajisté jest ve všech pilných přech při domu býti pónonom tíemto obyčejem: posel přísežný staněť před domem pónonidlného, jeho k příkázání saudce otevřeným hlasem pónonie, v slyšení pomíjejících i sauseduov, nebo při větších věcech vždycky opatrněji má činěno býti. A ihned posel pónonný účinek pónonu písari pověz saudcovu, aby jej tak položil ve dskách neboli v aktách, točišto, že takový k příkázání saudce skrze takového přísežného posla, polože den a hodinu, aby na saudě spolu okázal se, takový den při domu svém byl jest pónán zjevně v slyšení pomíjejících i sauseduov.

[§ 4] Nižádný pak nemá pónáněn býti, aby na saudě spolu okazoval se čas sváteční,

[§ 5] všickni pak pónonové, kteřížto k saudu bývaj zahájenému, ač nebyli by vypověděny, však za zavité²³³ mají jmieti býti.

Cap. III.

Quomodo actor et reus in iudicio comparare debeant et se habere.

Kapitola třetie

kterak žalobník a viněný na saudě měli by postaviti se.

Viděvše pónonuov zpuosobu, viděti nynie nastává, kterým obyčejem žalobník a viněný na saudě měli by postaviti se.

[§ 1] A zajisté žalobník přítomný viněného nepřítomného před saudci na stolici saudné sedícím potupu²³⁴ obžaluje, se vši snažností spravedlnosti žádaje, viněného pak v přítomnosti žalobník snažně stane, aby jeho otpoviedal žalobě. A zase viněný, žalobník nestane-li pro jeho potupu ot nastání saudu, prositi, bude nálezně zproštěn býti.

[§ 2] Pakli žalobník přítomný na viněného žaloval by, snažně spravedlnosti žádaje, tehdy viněný výmienky, ač které má, proti němu polož podle řádu dole psaného.

[§ 3] Mohúť také strany spolu státi saudě skrze poručníky dostatečně naučené a před aktami neboli urburěři nebo perkmistry správně ustanovené,²³⁵ tak však, aby poručník kterýžto jménem nepřítomného žaluje neboli brání se, dosti ujistil pána věc příjemnú mieti neboli otsauzenie zaplatiti, nebo nižádný poručník v věci cizie bez dosti ujištění hodný býti nevěří se, ač prvotnie osoby věc za příjemnú mieti neboli otsauzenie zaplatiti za své poručníky, je ote všeho dosti ujištění vyzdvihnúce, sebe nižádným obyčejem nezavieží.²³⁶

[§ 4] Také společníci téhož sváru bez příkázání žalovati mohú, když jedno společníka neboli společníky své věc příjemnú uručili by mieti

[§ 5] a tak práva přihotovují se k těm věcem, kteréžto častějie v saudiech opálají se,²³⁷ ale k těm věcem, kteréžto velmi řiedko přiházějí se před jich vyjitím práva přihotovati nemohú se, ale buděť z podobných věcí ku podobným bráno se.

²³³ Tj. za zahájené.

²³⁴ Obvinění nebo pohana.

²³⁵ Poručníci mohli cizí těžaře či nákladníky zastupovat nejen v záležitostech týkajících se dolových podílů, ale i při jednáních před horními soudy.

²³⁶ Tj. nezavazují.

²³⁷ Tj. stávají či přiházějí se.

Cap. IV. De iudiciis.

Kapitola III.

o saudiech a co jest saud a o nehrdání potřebného úřadu řečníkuov.

Rozpravěno jest svrchu v předešlých řečech o některých předchozích k sauduov zvyklosti potřebných, ale nyní o samých saudiech napořád vizme.

[§ 1] A jestiť saud skutek tří osob správný, točišto saudce, žalobníka a viněného;

[§ 2] žalobník pak slovet' ot žaloby, viněný pak ne ot viny, ale ot věci, z kteréžto vinní se.

[§ 3] Veškeren pak horní saud, neboť jest pořádný, točiš zahájený, nebo kromě pořadu, točiš nezahájený;²³⁸

[§ 4] saud zahájený jest, kdyžto saudce, sedě na stolicí saudné, ve čtyřech lavicích shromáždív tudiež některé přísězné i jiné, na něž příslušie týž saud, maje působiti v přech obyčejem zvyklým, posilňuje a potvrzuje tiemto obyčejem: Tieže slavně ot přísězných, zdali toho dne a tu hodinu dne slušně mohl by na saudě seděti a přísězní nálezem vynášejí den s hodinú býti příhodně na saudě seděni, protože ani den jest sváteční, ani také hodina pozdnie, nebo saudce dlužni sú pro poctivost Boží otložití času svátečního i také před nocí tmami skonati, což nastává proto, že příhodnost temnosti zlé lidi k hřešení činí hotovějše.

[§ 5] Saud pak tiemto řádem vyslaviece, saudce obyčejem zvyklým pokoje saudného všem potvrď a aby zachována byla poctivost a stydlivost saudná s čistými mravy setrvala.

[§ 6] A tehdy jeden každý skrze řečníka propověz neboli odpověz, cožkolivěk měl by žalovati, kteréhožto jednomu každému celému člověku spravedlivě prosíciemu dáti příkazujeme túto výpověď.

[§ 7] Ale ač dva spolu jednoho prosila by řečníka, první obdrží podle oné řeholy práva: „Ktož prvnější jest časem, mocnější jest v právé“;

[§ 8] jestiť pak úřad milostivosti saudcóm svrchovanú pilností opatřiti, aby skrze mocné přítomnost řečníkuov chudým otjímána nebývala, ale oni saudce z svého úřadu dávajte nemajícím řečníky.²³⁹

[§ 9] Ktožkolivěk pak jednu řečňoval by před saudem, potom prošen sa v saudu neboli dán jsa skrze saudci řečňování úřadu, potom nesměj otpierati, nebo což jednu líbilo se jest, nemuože více nelíbiti se.

[§ 10] Však řečníci připuzováni nemají býti bezděky proti svým spolukrevnícóm²⁴⁰ a příbuzným až do pátého spolukrevnosti kolena řečňovati, ani proti kmotróm a kmotrám, ale ani proti těm, jimžto příčinú obrany neboli opravy jmanstvie učinili sú, nebo přirozenému nelíbí se rozumu, ty osoby se vespolek některakými nelibostmi drážditi. Aníž domnievajte se někteří rozumu nemajíce, ten úřad by měl zavržen býti, poněvadž také ciesařská ustanovenie skrze ústa kniežat božsky vynesená tomuto úřadu chválu přidávali by i čest, řkúce: Rytěřují zajisté obránce pří, kteřížto v slavné hlasy doufajíce, pracujících naděje i života bránie, aniž méně pravie se věci obecnie i zvláštnie užitku užitečně opatrovati, než jako by pro užitky každých štítuov, poluplátí i mečuov požívali, rodiče i vlast zachovávajíce; z toho zkušenie věci učí ten řečňování úřad býti ve všech saudiech potřebný.

[§ 11] Přepůštíme také, aby se ohražovali kterýmižkolivěk bezpečnostmi a osvědčovániami, jakožto až dosavad mohli sú ohrazovati se, aby v škodu některú neuběhli, za své strany v saudě řečňujíce; nemajíť zajisté ottud škody cítiti, odkudž jim slušie hodně otplaty čekati. Nadto saudce nedopůštějte řečníkuov příčinu řečňování ot ižádného zamúcovati,²⁴¹

[§ 12] tyto věci o dobrých a správných ustanovujeme řečnících, ale nešlechovníky a přestupce ote všeho řečňování úřadu otlučiti, aby dobří zlých tovaryštvem zprzněni nebyli.

[§ 13] Ač pak strany prvotnie takového byli by rozeznání a výmluvy moci budú zase osobně

²³⁸ Podle IRM bylo řízení na horních soudech dvojí, totiž řádné a mimořádné. Rozdíl mezi nimi spočívaly jednak ve způsobu jejich zahájení a jednak v postupu vlastního procesu.

²³⁹ IRM řadou ustanovení vytvářelo předpoklady pro zajištění aspoň formální rovnosti před horním soudem.

²⁴⁰ Tj. pokrevním přátelům.

²⁴¹ Tj. rušit nebo mařit.

řečnovati, otpuštění však prve ot soudce uprosiece.

[§ 14] A tyto věci tak dokonajíce, řečník žalobníka neboli sám žalobník, ač viněný nepostavil by se v rok přiznamenaný, aniž slušně skrze někoho vymluven byl by, pros jeho ke všie při, pro níž pohnán bieše, nálezně potupiti. Viněnému však správné obrany zachovajíce, kteréžto obecně německy holfrede slovú a česky pomocné řeči, jakožto ač povolán byl by k větší stolicí nebo nemocen neboli jat i jinými správnými příčinami zadržien jsa, postavití se nemohl by a zajisté nález vyneseny proti nepřítomnému z příčiny potřebné škoditi práva rozum nedopúštie, ale ukáže správnú nepřítomnosti příčinu, bez všelikého umenšenie ke všie při v cele napraven bud', nebo ote všeho práva náhlá potřebnost vymlúvá se.

[§ 15] Opět zase viněný, ač žalobník potupný byl by, ot nastánie saudu zproštěn bud', žalobníka jemu v nákladiech správných pro ten svár učiněných nálezně potupiece a také potom k saudu přijde, svých obran užívati moci bude, jakožto viněný, nebo jednomu slušeti nemá, což neslušie druhému z svářících, poněvadž saudové neměli by kulhati.

[§ 16] Čtyřmi pak obyčeji právem horníkuov někto za potupníka²⁴² saudí se: první jest, když žalobník neboli viněný nepostaví se, ale druhý jest, když postaví se a saudce neposlúchá, třetí pak jest, ač postaví se, ale ot saudu bez otpuštění otcházie, čtvrtý a poslední, když oba postavíta se, ale žalobník v trvání saudu nižádné viněnému neoběcie²⁴³ otázky a to viněný osvědčil by, saudce již ot saudu otcházějice, žalobník z toho za potupníka saudí se a viněný ot nastánie saudu zproštěn bud', žalobníka jemu v správných nákladiech potupiece, ve všech těchto příhodách za přemoženého potupník saudí se, ač nižádnú obranú správnú nemohl by se vymluviti.

[§ 17] Dlužen jest pak žalobník následovati řeholně zpuosobu viněného, nebo nález ot nesvého saudce vyneseny ndrží²⁴⁴

[§ 18] a před kterýmkolivěk saudci příhodným saud byl by začat, tudiež také konán bud', nebo práva řád hanie se, ač jednomu každému jeho saudné právo nezachovává se, leč tehdy ten saud skrze otvolánie správné k vyššíemu saudci podán byl by.

Cap. V. De iudicio extraordinario.

Kapitola V. o saudu nezahájeném.

Saud pak kromě pořadu neboli nezahájený jestiť bez slavnosti o lechkých příhodách poznávati, kteréžto na vsaký den potýkají,²⁴⁵ jakožto kováruov, havěruov i jiných dělníkuov žalujících o mzdu zaslúženú neboli o jiných rozličných přech, kteréžto pro nebezpečnost hor nižádného prodlenie neberú, jakožto o vody vytahování a o mezí ustavičně rozdělování, aby pro prodlevání saudu horám překážky nětco nevzniklo, ani práce dlúhého času nezkazila hodina krátká; tyto však pře svrchně poznavatedlné s rozmyšlenú opatrností sauzeny bud'te a v těch saudiech nezahájených saudce plnú měj moc přísahu o pravdy povědění ot stran přijímánie, když jemu vidělo by se příslušeti s znamenáním povah osob, aby otázky při mezi stranami snadnějie konali se.²⁴⁶

Cap. VI. De petitionibus actorum.

Kapitola VI. o požádáních neboli prošení saudce.

Požádánie pak nebo prosba, jakož tuto běře se, nic jiného nenie, nežli napomínánie k saudci uči-

²⁴² Tj. odsouzeného.

²⁴³ Tj. neučiní nebo nenavrhně žalobu.

²⁴⁴ Tj. se konají nebo objevují.

²⁴⁵ Tj. nemá právní moc.

²⁴⁶ Soud nezahájený neboli mimo pořad měl tedy s hlediska potřeb běžného báňského provozu prvořadý význam. Umožňoval totiž rychlé a pružné řešení problémů, které brzdily postup hornických prací apod.

něné pro práva, kteréž jemu přísluší neboli příslušet nadějno jest, na saudě obdrženie.

[§ 1] Ale najprve dlužen jest žalobník neboli jeho řečník saudci účinek nebo věc dalú vyložiti a z toho múdre vybrati to, čehož žádá, u vlastnie světle²⁴⁷ věc, kteréžto žádá i příčinu, proč jie žádá; dlužen jest žalobník takéž přiznamenati ve všech věcech, zpuosob požádání slušný zachovávaje, aby pro nehodné požádání ot nastání saudu otehnán nebyl.

[§ 2] Máť zajisté v té příhodě opatren býti žalobník, aby věci požádal se vši její příslušností, to jest zisk přestávající a škoda vznikající neboli žádaj věci prostě se vším jejím užitkem i s požitky ottud přijatými.

[§ 3] Při těch věcech i jiných v saudiech potýkajících obránce při mnoha osvědčování a vměšování činiti obykli sú, kterážto krátkosti příčinu opustiece, toliko ty věci, kteréžto jsú o potřebnostech horského saudu, vypravujeme, abychom pod dlúhú řeči tresktáni nebyli málo povědět, protože užitečnějšie jest málo hodně vypraviti, nežli mnohými neužitečnými mysli lidské obtiežiti.

[§ 4] Všech pak požádání neboli proseb, o nichž mezi některými děje se, o kterúžkolivěk věc svrchovaný rozdiel tentoť jest, že neboť osobně jsú neboli věčně, žádat' zajisté jeden každý, nebo ot toho, kdož jemu v něčem vinen jest z slibu neboli z úmluvy, kteréžto příhodú prošla sú na osobu požádání, skrze něžto mieni žalobník, aby protivník jemu dal nebo učiniti musil tu věc, o kteréž mezi nimi správně smluveno jest, neboť ot toho něčeho žádá, kterýžto nižádným jemu právem osobním nezuostává zavázán; hýbeť však někomu o některé věci odporu, kterážto příhodu příslušejít' na věc požádání. Jakožto ač věcí tělestnú někto vládl by, kteréžto Petr věc svú býti tvrdil by a vladař té věci se pánem býti pravil by, ač tehdy Petr té věci, jakožto své v saudu požádal by, budeť věčně požádání. Nápodobným obyčejem, ač požádal by kto právo sobě býti skrze duol neboli skrze stříbra kopání tvé vodu vedení nebo rudy neboli čehožkolivěk jiného vytahování nebo větru skrze tvuoj do svého stříbra kopání vnášení, takéž požádání budeť věčně.²⁴⁸

[§ 5] Dřeveřčená pak posluhování,²⁴⁹ ač řediti se mohla by bez překážky strany druhé, zřejmé těch potom pro obecní užitok zvláštniemu správně přednosidlný přítomným ustanovením ot ižádného pod obdržením tudiež všech dieluov svých ustanovujeme nebrániti, aniž ktokolivěk má v své neústupnosti snášen býti, kterýžto nic jiného, jediné aby uškodil přiněsti má.

[§ 6] Nadarmoť zajisté žalobníkova požádání pokúšie se, ač viněný nevládne věcí požádanú, aniž lstí přestal jest vládnúti; z toho před sváru spolupřisvědčením²⁵⁰ otázán bude, zdali věcí vládl by již požádanú a ač jistil by se věcí, kteréžto nevládne vládnúti, svár na to s ním strpě spolupřisvědčiti, potupen bude žalobníku ke všie příslušnosti nebo jakž mnoho přísáhl by žalobník v svár. Ale ač viněný, když věcí požádanú vládl by, se otpieral by vládnúti, více požádání žalobníka nenutí se odpoviedati, ale v tom pokutu trpí, že na žalobníka dovodícíeho vládnúti viněného věcí požádanú, vladařstvie též věci mocí saudcovú přenášie se, ačkolivěk jie své býti nedovedl by, nebo saudové omylni býti nemají.

Cap. VII.

De reorum defensionibus.

Kapitola VII.

o obranách viněných.

Jakož zajisté žalobníkom proti viněným požádání jsú prošla, nápodobným obyčejem otpierání viněným na obrany pomoc pójčují se, druhdy k saudu ustúpení a druhdy k požádání žalobníka vyrazení příslušejí;

[§ 1] a sloveť otpora²⁵¹ požádání vyrazenie²⁵² a jakožto požádání vyražuje se skrze výmienku

²⁴⁷ Tj. objasní.

²⁴⁸ Tyto služebnosti mezi jednotlivými doly byly zřejmě tehdy velmi častým zjevem. Na základě uzavřených smluv některá těžarstva používala šachet, štol i dopravních zařízení jiných kverků, převáděla přes jejich doly z hlubin vyčerpané vody a zajišťovala si pomocí řady chodeb a hloubení větrání svých dolů. Podle toho lze také soudit, že zde již v této době vznikaly rozsáhlé vzájemně propojené systémy podzemních báňských děl.

²⁴⁹ Tj. služebnost.

²⁵⁰ Tj. odpověď k žalobě.

²⁵¹ Tj. soudní námitka nebo protest.

neboli odporu, též otpora skrze opět otepření vyraží se a opět otepření skrze odvojení, tak také odvojení skrze oktrojení a tak dále jména obran rozličnými obyčejí jmenují se. Ale však štědrým obyčejem vezmúce otpory jméno, každá z těchto obran otpora jmenuje se, nebo brániecí se úmysl strany otporné miení zrušiti, ale všechny tyto věci věděny musejí býti, aby tohoto práva plné zkušené jmieno bylo; hanebněť jest zajisté jednomu každému neuměti práv, v němžto obývá. Tyto věci pak, když poznány budú, viněný, ač které má obrany proti saudci neboli žalobníku, propověz z kterýchkolivěk příčin jemu příslušetí vidělo by se práva svého mužsky bráně, nebo nižádnémuť nemá práva dobrodění otepřeno býti, aniž komukolivěk činí bezprávíe, právo sobě dlužné provodie.

[§ 2] Ale věděno má býti všechny výmienky neboli otpory příslušející proti saudci neboli k jeho saudu ustúpení mají nejprve a prvotně položeny býti i všechny prodlévatelné před sváru přisvědčením takéž položeny buďte, potom oběcující²⁵³ neslyší se, leč znova, kteréž tehdy otpory činí se naučiti, utvrdil by přísahú, nebo novému neduhu nová příslušie lékařstva připraviti.

[§ 3] Kletba pak proti saudci neboli žalobníku opřena muož býti i dovozena v každé straně sváru. Ale viněný kletý odpoviedati připuzen bývá, aby z své zlosti nebyl viděn pohodlé přiněsti, všech jemu obran správných s zachováním;

[§ 4] také výmienka nebo otpora falešného poručníka netoliko před ortelem, ano také po orteli muože opřieti se, kterážto, když dovedena byla by, saud nižádný i nižádné chvílky zmatkové nebudť domněni.

[§ 5] Ač pak viněnému nižádná nepřislušela by obrany otpora nebo výmienka, tehdy mocí tohoto ustanovenie útisky mnohých všetečně se svářících skrocujícíeho k zase žalování běž dobrodění, ač něctco otázky neboli pře měl by proti žalobníku; bez otpory starého obyčeje, anobrž více přenepravého porušení, aby nižádný na jiného zase žalovati nemohl, leč prve ot něho skrze saud již počatý byl by zproštěn. Protož chtějíce tento blud mnohých útisky zakrývající, naše milostivost dobroděním spasitedlně opraviti, z toho ustanovujeme túto výpovědí potom neporušitedlně zachovatlnú tento řád v zase žalováních aby oblibován byl, aby ihned žalobníkovu požádání, když propovědělo by se, viněný na žalobníka zase žaluj, nebo řeholně před sváru spolupřisvědčením máť býti zase žalování a potom nikdy neslyší se, leč zase žalování, prosba neboli požádání před tím saudci bylo by podáno, nebo osvědčil by viněný o zase žalování na témž saudu učinidlném.

[§ 6] Z toho to zvláště znamenati má se na žalobníku jiného práva, kterýžto v té příhodě práva požívá cizieho, neboť jemu otepřieno bude požádání, ač viněnému neotpviedal by, zase obžalován jsa, však praviejieť jest, aby viněnému chtějíciemu prostě připuzen byl odpoviedati podle onoho: „Nepohrdaj nikto toho saudci proti sobě mieti v zase žalování, kteréhožto sobě měl jest v žalování.“

[§ 7] V těchto pak příhodách nižádného v zase žalováních nechceme mieti miesta, ač zase žalování, prosba neboli požádání bezprávně bylo by požádání prvotniemu, nebo ač žalobník žaloval by o sbožie městsky a viněný jeho v zase žalování mienil by o prohřešěnie trápití neboli zase, ač prohřešěnie žalobník žaloval by a viněný jeho městsky upomínal, hodně zase žalování dobrodění těmito příhodami uhašuje se, nebo rovnost v saudiech má stranám zachována býti,²⁵⁴ aby zase žalování nepravosti nebyl svazek, ale spravedlivého požádání pomoc.

[§ 8] Z toho nejprve buď sváru přisvědčení na požádání žalobníka a potom na požádání viněného, potom třédau²⁵⁵ otázky duvodové a líčení obú stranú slyšěni buďte, a nejprve žalobníku potom viněnému ortel nebo nález vynesen buď.

[§ 9] Aniž těžké komužkolivěk buď práva řád, tak v při pówodiech št'astně zachovávati, nežli skrze nešlechtné práva služebníky jej opustiece, pravú nevinnost častějie potupovati; saudný zajisté řád s svými příslušnostmi nedopúštieť ot spravedlnosti vystupovati přísežným, saudcem i žalobníkom neslušná jich umieněnie uzdu spravedlnosti zuzďuje, aniž všetečně svářícím se oslabuje otěží.

²⁵² Tj. odvrácení.

²⁵³ Tj. odpírající nebo slibující.

²⁵⁴ Uvedené ustanovení znova svědčí o pokrokovém a demokratickém rázu IRM a o rovnosti soudu horního a městského.

²⁵⁵ Tj. střídavě.

[§ 10] A poněvadž podle duchovních ustanovení zlé utiskovati a dobrých pozdvihovati úřad byl by královský, kteréhožto bez spravedlnosti, kterážto jest s stálá a věčná vuole právo jeho jednomu každému dávajíc, nemužeme k skutku dovésti, nebo ona v svém vypósobení prikazuje práva řád pevně zachovávatí a poněvadž právo spravedlnosti bylo by vypósobenie, práva pak opatrnost učila by, kterak dojítí mělo by to k skutku, aby jeden každý sobě dlužné věci skrze spravedlivost dosáhl. Z toho těchto tří ctností, točíšto spravedlnosti, práva a páně práva opatrnosti²⁵⁶ nepohnutě přidržíce se, z jichžto studnice náš řád saudný pochodí, kterýžto ustanovujeme pod pokutú všech statkuov i osob ot urburěfuov, saudci, přísežných i ote všech jiných v saudě svářících, jakožto zřiednice oka neporušitedlně ostřéhati; cožkolivěk pak proti již ustanovenému řádu našemu saudnému ortelováno nebo vyneseno bylo by, tiem právem bud' zrušené a marné, nicméně však pokuty již ustanovené našeho práva přestupníkom nastanú.

Cap. VIII.

De litis contestatione.

Kapitola VIII.

o sváru spolu přisvědčení.

Poznavše ty věci pod slušnú krátkostí, kteréžto před pře prvotnie vjitím často v saudiech opálají se,²⁵⁷ kteréžto pripravování jsou k saudu, kterýžto skrze sváru spolupřisvědčení béře počátek, protož o něm i o jiných následujících jeho až do konečného ortele v této poslednie stránce vypravme.

[§ 1] Jestit' pak sváru spolupřisvědčení prvotního účinku před svým saudci na stolicí saudné sedícím, žalobníka a viněného s obú stranú učiněné rozpravenie pro příčinu v saudu projitie.

[§ 2] Bývát' pak sváru spolupřisvědčení skrze rozprávku žalobníka v saudě vyloženú a odpověď viněného sváru spolupřisvědčení úmyslem následující, a tak svár spolupřisvědčiece, ihned má vydána býti křivého útisku přísaha.

Cap. IX.

De iuramentis calumpniae.

Kapitola IX.

o přísaze křivého útisku.

Mysliti nám jest, otejmúce obyčeje zle nalezené ctnostné práva řeholy, naše poddané ve všem pokoji bez všelikého útisku²⁵⁸ zachovávajície, v naději plodné vykáziati a protož přísahu křivého útisku na veliké lékařství sváruov rozvedenie ustanovili sme túto výpovědí, aby potom ihned, svár spolupřisvědčiece, ot stran svářících bez otpory všelikteraké byla učiněna.

[§ 1] Jestit' pak křivého útisku přísaha, když kto přísahá se dobrú vierú neutiskánie úmyslem žalovati neboli otpoviedati. Ale křivý útisk jestit' falešné požádání²⁵⁹ nebo nespravedlivé otháněnie vědomě umieněné.

[§ 2] Proto pak Našie Výsosti velikost křivého útisku ustanovila jest přísahu, že zvláště na náš královský příslušie úřad všetečně svářícím všicku cestu zavřieti zlobenie, zachovávajície jakž naj-viece muožeme bez úrazu ote všeho útisku nevinné; k kterémužto skutku skrze spravedlnost skutečně dovedeni všech věrných našich snažného účinku hodně umienili sme pozvati,²⁶⁰ pravé a spravedlivé saudy nepohnutě ustanovovati, z něhožto světlejšie některé hvězdy stkvieti se bude zdravie a čest všeho království našeho i všech věrných našich přebývajících v něm, nebo nicť nenie, co by světlem jasnějším stkvělo by se, nežli s spravedlností pravá viera na kniežeti a zdali stkvělost kniežete všech sobě věrných neosvěcuje i vyvolených nižší zajisté svých stkvějí se paprslky pánuov; pro kteréžto věc hodně dlužni jsou poddaní účinek přidati svému kniežeti věrný, ke všie spravedlnosti

²⁵⁶ Tj. právní zkušeností, prozíravostí a moudrostí.

²⁵⁷ Tj. přemítány.

²⁵⁸ Tj. bezpráví, žaloba či nařčení.

²⁵⁹ Tj. klamná nebo bezdůvodná žaloba.

²⁶⁰ Správně má být *vyzvati*.

vypósobení, aby zle domnění vidění nebyli s svým pánem nesjednávati se proti věci obecnie pobluzující. Ale poněvadž což kniežeti libilo se jest, práva moc má; rty zajisté svými zpravujeť král a srdce královo v ruce Božie jest a kdež chtěl by, nakloní je, v jehožto jménu ke všem činóm našim i všem skutkóm přistúpáme, boje šťastně vedúce, královstvie naše pokojem chvalebným okrášlující i stav naše věci obecnie sdržujeme dobře, k jeho slávě a chvále nic do našeho vtipu nedoufající, ale všicku naši naději k samé opatrnosti vznášieme Trojice svaté, odkudž všeho světa živlové pošli sú a všecka práva i ustanovenie skrze ústa kniežat božsky vynášejí se. Z toho těmito spasitedlnými napomanuti jsúce prikázáními, točiš „spravedlivě sudťte synové lidští“ a „nynie králové rozumějte, naučte se, kteřížto saudíte zemi“ a tak božskými jakožto lidskými ustanoveními jsúce, bezpečně ustanovujeme vsecky prvotnie osoby v prvniem sváru počátku podstúpiti křivého útisku přísahu v tento obyčej: Najprve přísahaj žalobník, že ne útisku úmyslem svárem hýbe, ale že věří se dobrú při mieti; potom přísahati bude viněný, že věří se dobré spravedlnosti požívati, nižádnú se příčinú křivého útisku nechtě brániti; potom přísahati bude každý z nich, kolikrát skrze saudci byl by tázán, odpovědėti, což pravého býti věří, aniž vědomě falešného duvodu požívati bude, aniž žádati bude prodlenie příčinú zniknutí saudu, aby svár meškal se ani dal jest, ani slíbil, aniž dá, ani slíbí něčeho za tu při skrze sám se neboli jinú kteroukolivěk osobu meziloženú, aby za něho vynesen byl ortel kromě tiemto, točišto řečníkóm, písaróm i jiným osobám, jimžto slušně práva dávati dopúštějí.

[§ 3] A tato přísaha křivého útisku nemuožet' otpúštěti se ot stran, poněvadž pro obecní užitek prvotně byla by nalezena netoliko pro pohodlé zvláštnie.

[§ 4] Pokuta pak žalobníka jesti' nechtějícíeho té učiniti přísahy, aby ot ustanovené otpadl žaloby; viněný pak za seznalého²⁶¹ obyčejem týmž jmien bud'.

[§ 5] Chceme také, aby poctivé našeho vykúpenie, točiš obživitedlného kříže znamenie, na němžto bude přísaháno, přítomné každú hodinu poctivě v saudě položeno bylo, aby všickni nepamětliví spasenie vlastnieho právy podvrátiti saud mysléce, jeho tak hroznú přítomností přestrašeni byli, zdravie mysli přemietající, kterak těžké bylo by tělu i duši věčnú uraziti velebnost.

[§ 6] Aniž tu činícím přísahu, jelikožto pro ni pokuta, která nastávati bude, ani ot nich, jelikožto pro tu přísahu peněžitost, která žádána bud', nebo svobodně bez všelikterého úplatku té chceme vyžádati přísahy, aby tiem snadnějie pravda v saudiech vysvietila se.

[§ 7] A slušno bud' dávati tu přísahu každý čas, kterýžto saudci příslušie na saudě seděti, neboť nenie nepravosti útočiště, ale uptání²⁶² pravdy.

Cap. X.

De confessis.

Kapitola X.

o seznavajících se v saudě.

Že viněný v saudě tázán sa žalobníkovo požádání druhdy otpierá býti pravé, druhdy také seznavá, potomně proto o seznalých v saudě vizme.

[§ 1] A zjevnoť jest seznalého v právě za přemoženého jmieti podle řeholy čtenie: „Z úst tvých tě saudím služebniče nešlechetný“;²⁶³ z toho bez kteréhožkolivěk jiného poznávání ortelně potupen bud'.

[§ 2] Mnohéť věci však k tomu shledávají se, aby seznanie²⁶⁴ vlastnie komukolivěk tak mnoho v saudu překazilo, aby za přemoženého konečně jmien byl, aby potom v poznávání nižádné částky saudci nebyli v něm, jediné aby ortelně potupen byl. Najprveť příslušie, aby seznalý v právě správného byl věku tak, aby v saudě státi mohl, nebo v takovýchto seznaváních postaveným níže věku správného spomáhá se, nebo jich věk nevie, co viděti mělo by se v té straně. Druhé aby seznal vólí dobrovolnú nepřinucen jsa, nebo kteréž věci násilím a strachu příčinú bývají, za duvodné ovšem nemáme. Třetíe aby věda, ne skrze poblúzenie účinku seznaval, toť seznavanie jemu nečiní bezprá-

²⁶¹ Zj. za přiznaného

²⁶² Tj. hledáním, nalézáním.

²⁶³ Citát z evangelia.

²⁶⁴ Tj. doznání.

vie, když jedno před ortelem dovedl by se poblúdití, nebo nic tak protivného nenie pravdě jakožto blud, kterýžto nedospělost otkrývá a ktož blúdí, ničehuožť neseznává. Čtvrté aby seznával proti sobě, nebo proti sobě dobře věří se seznávajícímu, ale zase seznávání nižádné nehodí se, protože nižádný v vlastnie při nemuože býti svědkem. Páté aby seznával v saudě, nebo seznávání kromě saudu nenieť takové moci, aby seznalý kromě práva poznávání některakého potupen byl. Šesté aby před svým saudci seznal se, nebo jakožto ortel ot nesvého saudce vyneseny nedrží, tak ani seznávání bezprávie neučiní. Sedmé aby seznal se protivníka svého v přítomnosti neboli jeho poručníka; jinak seznalý nebude jmien za přemoženého. Osmé leč seznal by o věci jisté neboli velikosti jisté neplatno bude seznání, nebo z řádu řeholnieho na věc neboli velikost nejistú nemát' vynášen býti ortel. Deváté aby seznával o té věci, o niež pře vrtí se mezi stranami, jinak neužitečnét' bude seznávání, nebo o té věci, o niež saudce poznal jest, vypověděti dlužen jest.

[§ 3] Mnohé pak jiné příhody opúštíme, nebo nižádného miesta sobě neosobují horníkuov právem, protože řečníci hor dobrú sprostností některakú ohradu zřejmě okazují se, tak příhody již položené jakožto mnohé jiné, rozprávějíce o této věci vylíčiti, kterúžto řečníci práva duchovnieho i městského potupují, jakožto povýšenějšíe pro hanbu osvědčovati. A jestiť osvědčenie takovéto: v prvniem zajisté sváru sjítí osvědčuje řečník právo svého pána zdravé býti, maje napravenie práva svého, kterážto německy holunge slove, i ktožkolivěk napravováním práva svého neboli v otvolání poblúzenie pochybil by v jednom slovu, padá ot práva svého toliko v té straně; z toho po dvakrát po prvniem v každém článku poblúzenie neboli jiné nápodobné příhody, kdežto dopúštíte se to dobroděníe práva, miesto řečené práva napravenie má.

[§ 4] Osvědčujet' také řečník, ač v při bylo by skrze něho meškání neboli poblúzenie, aby prvotnie osoba mohla svú při napraviti skrze jiného řečníka neboli skrze sám se, jakož prvotnie osobě lépe vidělo by se příslušetí.

[§ 5] I tento článek osvědčováním řečníci nápodobně vsévati obykli jsú, aby oni upadající v některé pokuty prvotnie osoby bez škody zachovali a ty správné a rozumné zvyklosti pevně tvrdíme přešlé pak všecky tvrdie se nálezy nebo orteli přísežných a mnohá jiná mohút' býti osvědčováníe, kterážto nynie příčinú opuštění krátkosti, aby slyšicím z toho tesknost některaká neurodila se.

[§ 6] Ale věděno má býti, že tiemto seznáváním v právě učiněným věreno má býti, leč prvotnie osoba dovedla by se poblúdití; tehdy zajisté seznání otvolati muože, doveda poblúzenie až do skonalého ortele, ale nižádným obyčejem potom neotvolává se, nebo poblúzenie účinku před skonáním pře nižádnému neškodí, ale pře po skonání příkrytím takovým nikoli nenapravuj se.

[§ 7] Máť také prvotnie osoba poblúzenie²⁶⁵ svého řečníka otvolati v náhle, aby jemu nezdál se svoliti.

Cap. XI. De probationibus.

Kapitola XI. o duovodiech.

Že často přiházie se, aby ty věci, kteréžto v saudě propoviedají se, dovoditi měli by se, jakožto protivník, když zapierá nebo zjištění a zapierání věc učiněna bývá pochybná, z toho v této straně potrebie o duovodiech jest věděti.

[§ 1] Jestíť pak duovod věci pochybné správné učiněné vylíčení věc zajisté saudci máť dovedena býti, ač k tomu protivníka přítomnost býti měla by.

[§ 2] Bývát' zajisté duovod mnohými obyčejí, točišto svědky, zápisy obecními, zvláštnieho práva zápisy, právem přísežným a smělostí násilnú.²⁶⁶ Žalobník zajisté, což jistí,²⁶⁷ dovoditi dlužen jest řádem řeholním, protože zapierajícíeho účinku skrze věci přirozenie nižádný nenie duovod, z toho řeč zapierává prostě nikdy nemuože dovedena býti, ale když má v sobě jistěnú zavřienú, jakožto ač žádal by Martin ot Petra desieti liber grošuv, kterýchžto jemu v Praze na svátek blahoslaveného

²⁶⁵ Tj. pochybení či omyl.

²⁶⁶ Tj. presumpcí neboli domněnkou či předpokladem.

²⁶⁷ Tj. tvrdí.

Václava pójčil jest, Petr pak zapieraje toho dluhu, dovedl by se přes veškeren ten svátek v Brně státi, nebo takto Petr zapieraje toho dluhu, kteréhož žádá Martin, dovedí se správně zaplatiti, tiemto obyčejem neprostě dovedí se právem zapierává, jejížto podle přirozenie prostý nižádný nenie duvod, ale tomu nastává duvod, ktož praví, ne tomu, ktož zapierá.

[§ 3] Ale poněvadž více pravda očitú vierú, nežli skrze uši²⁶⁸ úmyslem lidským utiskovala by se, protož za potřebné uložili jsme po rozpravění této věci příklady také dokázati, aby mohli netoliko ušima, ale také patřením očí nevědomí obyčeje těchto duvoduov tak přepravého obdržeti.

[§ 4] Aníž kto k dovození dopuštěn buď, kteréhožto doveda, nižádné nepřinesl by pomoci své při, nicť zajisté nehodí se čekatí, kdežto neprospievá čakaná věc a hřiech jest bývati skrze mnohé věci, což býti mohlo by skrze menšie.

[§ 5] Majíť nadto duvodové podle vyspánie sbožných ciesařuv býti ote všeho pochybování vyčištění, stkvúciemu světlu podobní vysvietiti se, kto zajisté to tvrdí zdravé mysli, aby jeden svědek najatý mzdau neboli přemožený prosbami; ano nic dráže nekupuje se, nežli což prosbami uprošuje se, otkudžkolivěk však ten svědek přišel by neboli také kterakkolivěk známý jest a hodný v smlouváních, při kterýchžto nebyl jest ani viděl, aniž slyšal by smlúvati se svářicie, ani také vydada příčinú některú svého rčení, měl by vydati svědecstvie pravdě, kterážto v té straně jemu jest ovšem cizie, nebo svědkové tázání mají býti mezi jinými věcmi, zdali viděli by neboli slyšali by, skrze která slova smlúvali sú se svářící jakožto svaté Evangelisty svá svědecstvie tvrdiece řekli sú: „Co viděli sme, vieme, a což vieme, svědčíme a svědecstvie naše pravé jest;“²⁶⁹ protož z otporného smyslu, kterýžto jest v právě najmocnější duvod, pře nevědomého falešněť jest svědecstvie a zákonem božským zapověděné skrze ruku neoklamaného živých i mrtvých saudci mezi jinými věcmi takto sepsaným: „Ne falešného proti bližnímu tvému povieš svědecstvie.“ Falšomlunný zajisté svědek třem osobám jest obviněn: najprve Bohu, jehožto přítomnost potupuje, kterýžto v každém přítomen jest saudu, potom saudci, kteréhožto lže oklamává, naposledy nevinnému, kteréhožto falešným urážie svědecstvím; však oboj vinen jest, i ktož pravdu zatajuje, i ktož lež praví, nebo onen prospěti nechce a tento uškoditi žádá;

[§ 6] z toho hodněť jest, aby ktož v tak mnoho zjevně přemožen byl by shřešiti, tak pokutú treskán byl, aby aspoň bázní jeho přestrašen jsa, nesnadně kto na obtieženie druhého vydal by falešné svědecstvie.

[§ 7] a tato pokuta²⁷⁰ též nastáň, svědka vědomě falšomlunného provodiociemu, aby kterýžto rovný hřiech škvrní a srovnává, též pokuta podobná následovala.

[§ 8] Právem pak horníkuov seznánie učiněné před samým²⁷¹ přísěžným, v kteréžkolivěk pilné při dostatečného svědecstvie přeplnú má moc; kterýžto moc takto uskrovňující, ustanovujeme, aby přísěžní, jelikožto k zjevnému neboli obecniemu úřadu svému, k němužto jsú ustanoveni, tak v rané radě, jakožto v saudě, žalování plnú měli moc,

[§ 9] ale když jakožto zvláštnie osoby k pravení svědecstvie provozovati se budú, neboli listóm svědečným vpisují se, jeden sám přísěžný plného nečiní duvodu podle řeholy čtenie z úst Páně hlasu vypuštěné, „aby v ústech dvú neboli tří stálo každé slovo“ a věděno býti má, že podle správných ustanovení jednoho svědka svědecstvie nenieť dostatečné, také ač saudcovým přestkvěl by se duostojenstvím.

[§ 10] Opět aníž svědecstvie hodí se, ač svědkové samotní jsú v svých svědecstvích samotní neboli ač svědčili by, nepřísahající, kteréhožkolivěk stavu neb duostojenstvie byli by, nebo přísahati dlužni sú svědkové za každú stranu, kterýžto vědie pravdu, jakž najlépe mohli by pamatovati.

[§ 11] Nechceme také potom skrze strany prvotnie neboli skrze řečníky jich nebo skrze jinú kteroukolivěk osobu svědky kterakkolivěk ozdobovati; potupující onen ohyzdný obyčej, anobrž více porušenje, točišto když svědkové provodiévachu se v saudě, ihned prosiechu sobě ot saudce spolupomluvenie²⁷² otpustiti, k němužto přísěžných i jiných lidí, jakož jim líbilo se jest, pozvali sú, jim

²⁶⁸ Citát ze Senecy.

²⁶⁹ Míneňi evangelisté Jan a Matouš.

²⁷⁰ Tj. odplata či trest.

²⁷¹ Tj. jedním.

²⁷² Tj. rozmluva.

skrze řečníka strany provodície, jakž najlépe za tu stranu svědčili by radiece, kteřížto tehdy s týmž řečníkem svědky ozdobiece, obyčej vynášení svědecstvie na nemalé pravdy bezprávie našli sú; a když svědkové přicháziechu před saudci již svědecstvie vyznávati majíce, jim neslušalo jest aspoň nohy s místa hnúti,²⁷³ jinak othoniechu se²⁷⁴ ot svědecstvie jakožto nehodní; nadto v pravení svědecstvie i přísahy dávání svědkóm také pokuta peněžítá nastáváše, takže pro pokuty tak rozličnými obyčejí nastávájicie, mnozí praví svědkové se k vynášení pravdy svědecstvie ukrádáchu,²⁷⁵

[§ 12] kteréžto všecky jakožto zle požívavé kořenie vyplejíce, tuto při svědciech potom řeholu přikazujeme zachovávatí, aby ozdobování²⁷⁶ nižádné nebývalo a ač strana provodície²⁷⁷ svědky neboli její řečník tajně s nimi, když již k saudu přišli by, šeptal by, ihned jakožto zle domnělý ot svědecstvie mají otlúčení býti.

[§ 13] Všickni svědkové prve, nežli pravili by svědecstvie, přísahati dlužni sú beze všie pokuty neboli úplatku a věc dalau bez přemýšlené řeči saudci sprostně vypraviti, protože pravda přátelky-ně sprostnosti jest a aniž pravda pomoci slov žádá,

[§ 14] ale když svědkové přemýšlenie tůž pravie řeč ozdobeni jsúce vespolek, falešněť směle dovodie se svědecstvie vydávati a proto mají hodně otlúčení býti.

[§ 15] Ve všech pak těch dřeveřečených věcech saudce a přísežní jakožto svých spasenie milují duší a přiezeň naše milosti zachovati, těch svědecství, kterážto pravdě našli-li by hotovějšie, se vší pilností následujte.

[§ 16] Ale však poněvadž při větších věcech opatrnějie má činěno býti, nám vidělo se jest, aby v přech větších svědkové tajně svědčili před saudci, písásem saudu a jedniem přísežným skrze strany obecně k tomu vyvoleným, ale ač o jednoho svoliti se nemohli by, tehdy každá strana jednoho vyvol, kteřížto spolu s saudci svědkuov zkušeli by v tajnosti tak, aby nic neopúšťeli z příhod, kteréžto k pravdy přidržie se vyličení.

[§ 17] Aniž pravenie svědkuov zjevna bývajte, leč strany najprve dalšíemu otřekli by se provození, ač pak otřeknutí nechtěli by se v tom času, tehdy ve dvadcieti dnech najblíže následujících všecky ohrady a naučenie k své při příslušejicie, vydajte v saud, jinak toho po pomnutí času všem pruovodóm řeholně bud' zavřeno pravenie svědkuov s jinými duovody před saudci a přísežnými v přítomnosti stran oznámeni bud'te;

[§ 18] a tázáno bud' ot stran, ač chtěly by některé věci otepřieti proti pravením svědkuov i osobám. Tehdy řečníci stran před saudci a přísežnými naučenie dávajte o právu svém úmyslem bedlivým, jakožto žádají v při za své pány svítěziti a kterýchžto pruo vody a pravením svědkuov i jinými duovody, jimižto pravda zřejmějie vyličuje se; saudce a přísežní hnutie svého úmysla naučie za tu stranu ortelujíce, kterážto práva dobroděnie užívá širšieho.

[§ 19]²⁷⁸

[§ 20] a tak žádati maje některé věci, dlužen jest s sebu přiněsti duovody a podle řeholy čtenie přemoci dlužníka.

²⁷³ Nový procesní řád byl velmi pokrokový a proto také zrušil řadu ze svého hlediska již neudržitelných zvyklostí staročeského práva, jako např. to, že svědek nebo odvolávající se nesměl při svém projevu pohnout z místa a jiné.

²⁷⁴ Tj. odhánějí se.

²⁷⁵ Tj. odvracejí či odtahují.

²⁷⁶ Tj. souhlasná úprava svědectví.

²⁷⁷ Tj. dokazující.

²⁷⁸ V Přespolově překladu zcela chybí § 19, který v Tasovského zřejmě prakticky shodném podání zní takto: *Ktožkolivěk pak z svářících tiemto zjednáním pohrzel by podle starého jednatí chtě a ač v pravení svědków nebo v otázkách neboli v zkušováních byl klamán, sobě porokuj, protože za nové dobroděnie staré zvolil jest obtieženie.*

Cap. XII. De testibus.

Kapitola XII.

kteří svědkové nemají se přijímati.

Velikého užitku nyní rozum nás zove ty věci, kteréžto při svědciích byli by potřebné, bedlivou snažností vylíčiti, aby potom falešných svědkuov příčinu neboli také správných ukrádáním, jakožto v předešlých časech pravda nemohla zastieniti se. Z toho k plnému rozpravení tohoto poznání nejprve a prvotně má věděno býti, že všickni lidé k pravení svědecství připuštějí se, leč kteřížto právem a zákony zbraňují se; a jistě zbraňují se služebník, žena, nedorostlý, blázen, zlepověstný, chudý, zledomnělý a nevěrný.²⁷⁹

[§ 1] Služebník pak proto zbraňuje se, že biedné povahy jest, ne vlastní jest a ten služebník vlastní sloveť otchovanec, nebo někdy ciesařové velikú milostivostí hnutí jsúce, zjímané v boji, kteřížto tehdy obecně zabíjjechu se, prodávati prikázali sú a tak živi chování bývachu podrobeni u věčnú službu, nebo ot počátka právem přirozeným všickni lidé svobodní rodiechu se, ale lépe bieše jim živu býti v službě, nežli umřieti v svobodě;

[§ 2] a jestiť svoboda přirozená dostatečnost toho, což jednomu každému činiti líbí se, leč což násilím nebo právem brání se, nebo všecky věci jsú slušné, leč kteréžto právem nalézají se zabráněné,

[§ 3] ale služba jestiť ustanovenie práva pohanského, kterýmžto někto proti přirození pánu cizímu poddán bývá a tenť jest pravý počátek služebnosti

[§ 4] a pod tím, když die, že ciesařové zjímané prodávati prikazovali sú, oboje pokolenie spolu zaviera se i všickni děti ot těch žen služebníci a služebnice, leč tehdy rukú propuštění byli by, věčně zuostanú; a věděno má býti, že v těchto služebnostech vždycky puorod břicha následuje. Jestiť nadto jiná způsobu služebnosti, točišto když člověk mlažší dvadcieti let ke mzdy účastnosti se prodati strpěl jest.

[§ 5] Jsúť i jiní služebníci, kteřížto nám slúžie dobrú vierú, kteřížto nejsú vlastní, ale slovúť služebníci ot slúženie.²⁸⁰

[§ 6] Žena pak proto otlučuje se,²⁸¹ že lechkého jest úmysla a neustavičná, ale v svědciích veliká žádá se ustavičnost, aniž má se mužuo svědkóm vměšovati.

[§ 7] Nedorostlí pak proto otlučují se, že zlý jich úmysla jest saud a slovúť nedorostlí, kteřížto jsú níže čtrnáctého léta podle řeholy práva takto řkúcieho: Dorostlí jsúť samci čtrnácti leth, ale samice muže mocné, točišto většie dvanácti let a slovúť dorostlí ot obrostlosti dolejšie, točišto ot stydlivosti těla, kterážto tehdy nejprve v nich kvísti počíná; rodičky pak jsúť, kteréžto v letech dětinných rodie.

[§ 8] Blázen pak proto otlučuje se, že smysla nemá, aniž muože rozeznati pravdy ani které věci rozumně řediti.

[§ 9] Ale zlepověstný²⁸² proto otlučuje se, že svědkové beze všie zlé pověsti domněnie i poškvorny u vynášení svědecství vyhledávají se; a jestiť pověst neuraženého duostojenství stav životem a mravy dojištěný a ktož zameškává takovú pověst, ukrutnýť jest a netoliko ot pravenie svědecství, ale ote všech jiných skutkuov správných otlučuje se.

[§ 10] Opět chudý zledomnělý²⁸³ otlučuje se, nebo snadně porušuje se k falešného svědecství

²⁷⁹ Ze svědeckví před horními soudy byla tedy vylučována řada osob: služebnictvo, nedospělí, lidé se špatnou pověstí, chudí, vzbuzující podezření, nevěřící a dokonce i ženy. Je proto poněkud překvapující, že žena představitel baňské správy, který měl právo propůjčovat dolová pole a lány, tj. konkrétně urburře a později i hofmistra apod., mohla v jeho domově a za jeho nepřítomnosti, jak vyplývá z § 5, kap. I., druhá kniha, přijmout ohlášení nálezů rudní žíly a zřejmě jej také potvrdit i před soudem. Panovníkův zájem o vyhledávání nových ložisek a urychlené vyřizování s tím spojené agendy byl v daném případě upřednostněn před zásadou apriorního vylučování žen ze svědeckví v § 6, kap. XII., kniha čtvrtá.

²⁸⁰ Služebníci, kteří nebyli majetkem pána, mohli ovšem v jeho sporu před soudem svědčit.

²⁸¹ Tj. odstavuje se, nepřipouští se.

²⁸² Člověk se špatnou pověstí.

²⁸³ Tj. člověk vzbuzující podezření.

vynášení, ale chudý věrný právo své zdravé a celé v každém místě i času obdrží.

[§ 11] A nevěrný²⁸⁴ zamietá se, nebo pochybný u viere nevěrnýť jest, anzi kterým obyčejem tomu věreno býti má, kterýžto cesty pravdy nevie, jakožto židé, Saracénové a kacieři a všickni jiní viery křesťanské zapierajúce.

[§ 12] Ale ještě na sviedciech, kteřížto připúšťejí se, tyto věci šetřeny mají býti, točišto duostenstvie, pravda, mravy, vážnosť, protože z osob lidí pravenie vážime, protož ne vždycky k množství hleděti musí, ale k čisté svědkuov viere a k svědecstvím, jimižto světlo pravdy bývá; z toho zřejmélť jest saudci a přísěžné, kteřížto svědkuov zkúšejí více moci věděti, kterak veliká viera přidána býti měla by svědkóm, kteří a kterého duostenstvie i kterého domnievánie byli by a kteří sprostně viděni byli by praviti, zdali jednu a jednostajnú přemyšlenú řeč přinesli by čili k otázkám z času pravděpodobnější věci odpovídali by. Nadto majíť všickni okolkové svědkuov s svrchovanú pilností vyhledáni býti, zdali poctivého a neuvinněného života, nebo čili psanec kto a tresktánie hodný, zdali bohatý čili nuzný byl by, aby zisku příčinú snadně čeho dopustil, zdali nepřítel byl by toho, proti němuž svědecstvie nese nebo čili přítel toho byl by, za něhož svědecstvie dává nebo nemá-liť zlého domněnie svědecstvie nebo pro osobu, ot niežto nese se, protože poctivá byla by neboli pro příčinu, protože ani zisku ani nepřiezni příčinou bylo by, dopuštěno má býti.

[§ 13] Ale svědek, kterýžto proti viere svého svědecství pochybuje, zledomnělýť jest, anzi ktokolivěk toho lépe nežli saudce a přísěžní mohú vyšpehovati, kteřížto musie při svědciech i jiných věcech, jimižto úmysla svého hnutie naučili by všecky věci vyhledati.

[§ 14] Opět nižádný svědkem v při vlastnie býti nemuože a zjevnélť jest tu při býti vlastní, jejiežto požitek i břiemě k tomu příležití jeho jménem,

[§ 15] nebo svědkové hodni nevidiet se, jimžto muože prikazováno býti, aby svědkové byli, protože chtěnie jich i nechtěnie na ciziem závisí vyvolení.

[§ 16] Opět spolukrevníci a příbuzní až do páteho stupně ot svědecstvie otlučují se.

[§ 17] Domácích také svědecstvie zledomněléť jest, jakožto služebníkuov nám vierú dobrú slúžících, podruhuov i jiných nám čeledností nápodobně připojených.

[§ 18] Nechceme také, aby sešli, staří, mdlí a chudobú utištěni k saudu příčinou pravenie svědecstvie povoláni byli, ale pro tu příčinu k nim posielány bývajte osoby hodné a rozumné.

[§ 19] Ale onen obyčej v pravení svědecstvie ovšem zamietáme, točišto když první svědek pověděl bieše své svědecstvie jiných svědkuov v přítomnosti a rozumějících všemu, kteřížto tehdy pravili sú pravenie prvniego svědka, jich také slovo býti nižádného jiného svědecstvie nevynášejíce na nemalé bezprávie pravdě, nebo jeden každý svědek skrže se sám dlužen jest, přísaha, pověděti o té při, v niežto svědkem provodí se, za obě straně plnú a výpravnú, kterúžto znal by, pravdu, vydada dokonale rozum svého pravenie;

[§ 20] strana pak, proti niežto provozují se svědkové, ač chtěla by, moci bude jim otpustiti přísahu.

[§ 21] V kteréžkolivěk při počet svědkuov nepřidává se, dva svědky s statčita,²⁸⁵ nebo množné mluvenie dvěho počtem dostatečné jest.

Cap. XIII.

De testibus cogendis.

Kapitola XIII.

o svědkuov přinucování k svědecství.²⁸⁶

[§ 1] Ač pak svědkové nenávisť, milostí neboli bázní se ukrádali by²⁸⁷, saudce je připudť pravdě svědecstvie vydati, aby pro nedostatek svědkuov pravda nezatajovala se; a saudce muožeť pokutu uložití podle stavu i statku svědkuov nechtějících postaviti se vždycky k většie pokutě pochoditi

²⁸⁴ Tj. nevěřící.

²⁸⁵ Tj. stačí.

²⁸⁶ Tasovského text pokračuje plynule dále bez čísla a názvu této kapitoly. Proto také čtvrtá kniha v jeho podání má o kapitolu méně než Přespolova.

²⁸⁷ Tj. odmítali by.

maje, ač toho všetečnost zaslúžila jest potupníka, aby pokuta jednoho strach byla mnohých.

[§ 2] Ač pak svědkové tak k svědeckví přihonidlní²⁸⁸ z cizieho byli by práva saudného, tehdy je týmž obyčejem přinutiti skrze muže přeslovutného komorníka našeho k pravení svědecstvie chceme bez prodlévání.²⁸⁹

Cap. XIV. De fide instrumentorum.

Kapitola XIII.²⁹⁰
o zápisích obecních.

Pod zápisuov obecních jménem všickni listové svědeční i kteřížto pravdy naučují, spolu držie se.

[§ 1] I jestiž instrument neboli obecní zápis písmo učiněné k duvodu některé věci a máť utvrzeno býti podepsáním při nejmenším dvů svědků a pečeti moc mající, aby jemu plná viera přidána byla.

[§ 2] Pečetě pak právem horníkuov moc majícíie jsůt: pečet' komorníka našeho, urburěřuov, měst, přísežných hor a saudci i pergmistruov; z toho zápisové obecní těmito ohrazení pečeti s podepsáními svědkuov učiniet' v saudiech i kromě sauduov plnú vierú, když jedno nebyli by smazování najviece v místě zledomnělém, točišto při dání neboli při vlastních jméniech nebo v těch místech snadnějie uznamenává se faleš zápisu, aniž také budťe přemřěžovaný, ani v některé své stránce poškrvnění a aby na pečetech pravé okázalo se rytie a aby stezka byla doplněna;

[§ 3] ale svědky zápisóm vepsané všecky prikazujeme býti prošené.

[§ 4] A věděno má býti, že proto bývají zápisové obecní, aby ty věci, kteréžto mezi lidmi dějí se, snadnějie dovodili se.

[§ 5] Ač pak věc dalá²⁹¹ bez listuov seznamenání pravdau skutek svojoj vydala by, ne proto méně hoditi se bude, že zápis nižádný o nie nevyšel jest, nebo viceť muože pravda nežli písmo.

[§ 6] Ač kto pak neopatrný rozličné zápisy sobě vespolek otporné v saudu vynesl by, nicť nedovodí, nebo provodící otporné věci nemá slyšán býti.

Cap. XV. De privilegiis.

Kapitola XV.
o listech zvláštnieho práva.²⁹²

Aby nic z příhod opuštěno nebylo, věděno má býti zvláštnieho práva zápis v tom děliti se²⁹³ ot obecnieho zápisu, že zvláštnieho práva zápis toliko drží právo zvlášnie, ale obecní zápis drží právo obecnie.

[§ 1] Právo pak zvláštnie pójčuje se k velikým prosbám neboli pro věrné služby poddaných; z toho ač zvláštnieho práva zápis podává toliko práva obecnieho, neniet' zvláštnieho práva zápis, nebo zbytečnēť jest to prosbami uprošovati, což již obecním právem přepuštěno jest

[§ 2] a proto zvláštnieho práva zápis slove právo zvláštnie, neboť právo dává zvláštnie.

[§ 3] Opět zvláštnieho práva zápisuov, jiný jest dávavý, jiný potvrdivý; muožeť také obojí tak dávavý jakožto potvrdivý na jednom spolu zvláštnieho práva zápisu státi, kdyžto tento přídavek zvláštnieho práva zápisóm vsievá se a tiemto obyčejem: „Takovému věrnému našemu za vděčné

²⁸⁸ Tj. pohnání.

²⁸⁹ Účelem § 2, kapitola XIII. bylo zajistit také svědeckví osob podléhajících cizímu právu, tedy především zahraničních těžařů.

²⁹⁰ Na rozdíl od překladu P. Přespole, který zde pokračuje kapitolou XIII., v Tasovského verzi nese tato stejně nazvaná kapitola č. XIII.

²⁹¹ Tj. učiněná.

²⁹² Listy zvláštnieho práva neboli privilegia jsou IRM považována za složku tzv. soukromého práva řečeného *lex privata*. Tyto výsady byly ve středověku udělovány zpravidla panovníkem ve formě *handfestu* neboli slavnostní pečeti stvrzené listiny k prosbám nebo za služby věrných poddaných.

²⁹³ Má být děliti se.

služby nám skrze něho učiněné věrně i naložené takovou věc dali sme neboli takového předání poj-
čujem listem přítomným a aby nemohlo na potom naše dání neboli pójčenie ot někoho porušeno
býti, je jemu týmž listem našich pečetí ohrazením potvrzeným se vším právem pevně potvrzujeme.“

[§ 4] Také jesti' rozdiel mezi zvláštneho práva zápisem osobě daným neboli miestu, ač osobě,
nepřesahát' osoby a ač miestu, věčnyť jest.

[§ 5] Opět mnoho šetřiti má ten, proti komuž zvláštneho práva zápisové uvodie se, zdali věční
byli by čili časní; ač časní a již čas vyšel by ustanovený, zvláštneho práva zápisové ti více nehodi-
ti se budú.

[§ 6] Šetřiti také má se, ač některá výmianka zvláštneho práva zápisem vsata,²⁹⁴ nebyla by dopl-
něna, pravého nic nedovodie.

[§ 7] I těchto věcí šetřiti musí se, zdali skrze prohřešení nebo zlé požívání zvláštneho práva
zápisové jsou uhašeni.

[§ 8] Máť i toho také šetřeno býti, ač poslední zvláštneho práva zápis zmienku činil by o prvněj-
ším, aby když první okázal by se, poslednějším nehodil by se.

Cap. XVI.

De praesumptionibus.

Kapitola XVI.

o smělostech násilných.²⁹⁵

[§ 1] Smělost zajisté podle práva horníkuov řiedko skrze se plný činí duvod, ale otoplu plným
duvodóm dává spomáhání. Ač zajisté některý dělník někomu v jeho stříebra kopání po některý
čas dělal by a pán diela, ačkolivěk byl by vždycky přítomen, zapíral by však se témuž některé mzdy
ustanoviti, by jiných duvoduov nebylo, však ten dělaje za živnost vezdajší ne darmo smělostí do-
vodí se dělati; z toho z samé smělosti pán diela témuž zaplatiti mzdu dlužnú přinucen bude;²⁹⁶ z to-
ho smělost jesti' některého účinku pochybného několikokrát otoplu plné a několikokrát plné posti-
žení.²⁹⁷

[§ 2] Ale tyto smělosti v nezhájených saudiech jsouť nejlepšíe biedných při lékařstva k rozkližo-
vání, nebo saudce v těch přech přijma ot stran přísahu o pravdy pravení a jich zkúše, ihned z smě-
losti vyběře pravdu i konec věci uložitelný.

[§ 3] Opět v každé při, kterážto vrtí se²⁹⁸ mezi chudými a mocnými, řeholně máť za chudé, že
spravedlivú při vedli by smělosti duvod mieti, nebo neniet' pravděpodobné chudé svár proti svým
vyšším ustanovovati, leč musením připuzeni byli by neboli také přijímati mocnějšíe, jimžto rovni
býti nemohú.²⁹⁹

[§ 4] Z toho saudce a přísežní netoliko k jednomu dovozenie způsobu mají hnutie svého úmysla
nachýliti, ale mají pilně všeho šetřiti, aby pravda návěštím svářících jim pochybná světleje vysvie-
tila se, nebo sotniet'³⁰⁰ jest, aby chtějíce pravdy nenalezli saudící, nebo z svědecstvie Šalamúnova
nejlepšíe vyučitedlnice³⁰¹ jesti' smělost pravdy, jakožto mnozí jeho saudové skrze smělost vybrání
okazují.

²⁹⁴ Tj. vložena.

²⁹⁵ Zásada smělosti, přesněji řečeno právní domněnky neboli presumpce, je zde rovněž přes svůj obecný ráz osvět-
lována na bázi hornických výrobních vztahů.

²⁹⁶ I z tohoto článku je zřejmé, že námezdní práce za mzdu byla již tehdy zcela běžnou formou pracovního vztahu
mezi těžaři a dělníky.

²⁹⁷ Tj. zjištění, dopátrání.

²⁹⁸ Tj. koná se.

²⁹⁹ Pro „ducha“ IRM je velmi příznačné, že mezi nejzávažnější presumpce zařadilo právě domněnku o spravedli-
vém charakteru sporů, vedených chudými proti bohatým a mocnějším.

³⁰⁰ Nebo také *ledvat'*.

³⁰¹ Tj. naučení nebo učitelka.

Cap. XVII.
De iureiurando.
Kapitola XVII.
o právu přísazném.

Nyní pak vizme o právu přísazném, jehožto požívání mnohých sváruov zabíjí otázky;

[§ 1] ve všech zajisté smlouváních pro duvoduov nedostatek svár ořezuje se³⁰² přísahú a na místo duvodu vstupuje, kdyžto seznamenaje věcí i osob okolky pilně v saudě jie některé z stran saudce podá neboli strana straně saudce povolením, tehdyť také namiesto plného zaplacenie vstupuje a většít' moc má, nežli věc měla by sauzená,

[§ 2] nebo pře právem přísazným ořezaná domněním křivé přísahy, nikoli neotvolává se, ale práva přísazného náboženství přestúpenie dostít' Boha jmá mstitele, aniž má se o hříechu téhož člověka mnohokrát ptáno býti, protože konec jedné pře druhé počátek býti nemá,

[§ 3] kterýmžkolivěk pak požádáním kto napomínán byl by, ač přísáhl by, jemuť prospievá právo přísazné.

[§ 4] Věděno má býti zajisté, ot kohož přísazné právo žádá se, skrze saudci má připuzen býti nebo zaplatiti nebo přísahati; některé zajisté vyvol nebo zaplat' nebo přísiehni.

[§ 5] Dávát' se pak i jiná moc témuž, ač více chtěl by, zase otnes právo přísazné, jinak zjevně ohyzdy i seznání jestiť nechťieti zaplatiti nebo přísieci neboli zase otnésti tomu, ktož jemu podal jest práva přísazného

[§ 6] a ač ten, jemuž zase otnášie se,³⁰³ nechťel by přísahati, saudce jemu saudu učiniti otepre; najrovnějie zajisté to činí, poněvadž nemělo by tomu, ktož práva přísazného podal jest, zase podané nelíbiti se.

[§ 7] Z toho když věc na právo přísazné spuštěna byla by, saudce přísahajícíeho zprostit', zase otnášejícíeho slyšeti bude a ač žalobník přísáhl by, potup viněného nechťejícíeho přísahati; viněného, ač zaplatil jest, zprost', nezaplacujícíeho potup.

[§ 8] Ale poněvadž právo přísazné sváruov rozklizování³⁰⁴ bylo by lékařství, mnohým lidu zlostem otpieraje, ustanovujeme jeho žádati každý čas saudný i dávati nižádného obyčeje zachováváním z starodávních časuov kterakkolivěk otpierajícíeho; nebiešet' zajisté užívání rozumné, ale ohavnost přehrozná těch svatých časuov pro spravedlnost nepřijímati přísah, nebo řiedko kto bieše tak spravedlivý, hodný a nábožný, ačkolivěk také spravedlivě obžalován byl by, pod zamyšlením však této ohavnosti saudu pobiehaje zlostně až do dní hanebných, v nichžto slušné bieše přísahati, prodlévání, ačkolivěk o účinku svém nebyl by pochybný, uprošovati, aniž kto jest zdravé mysli, ktož toho směl by otpierati, aby obecně takměř všickni lidé ne více příčinú pobiehání saudu, nežli příčinú poctivosti svatému času vzdávání řečených prodlévání až k těmto časóm neuprošovali. A tak my spatřívše obojích okolky pilně právě pravíme, čas vzácný i dni spasenie více poškvřiovati, nežli skrze takovúto ohavnost ctíti; z toho nedovodít' to býti, což skrze to přiházie se nebýti a viceť toho času ukrocuje se Buoh, aby svárové koncem slušným ořezávali se, nežli ač pod zamyšlením řečené ohavnosti neslušně prodluhovali by se,³⁰⁵ nebo všudy zlostem má lidským otpieráno býti.

[§ 9] Ale saud zahájený, k němužto řečené přidrží se právo přísazné v časiech dole psaných, nechceme by činěn byl, točíšto osm dní před narozením Pána našeho Ježíše Krista až do ochtábu Božieho křtěnie; opět ot neděle Květné neboli palm až do ochtábu velikonocí, i vsecky dni nedělnie a svátečnie, kteřížto prikazují se skrze poctivé kněžstvo v kostele slavně světiti a tito časové potom na všech horách za jisté svátky jmieni bud'te,³⁰⁶ ale vsecky jiné časy slušné bud' saud zahájený se všemi jeho stranami činiti. A takt' vydáno jest ot múdrých tak práva duchovníeho jakožto městského, aby žádáno mohlo býti právo přísazné každý čas saudný i dáváno býti; neniet' zajisté přísahati hříech, ale křivě přísazati každý čas zapověděno jest.

³⁰² Nejspíše *koná se* nebo *se uzavírá*.

³⁰³ Patrně *podává se*.

³⁰⁴ Tj. rozdělování.

³⁰⁵ Tj. protahovali by se.

³⁰⁶ Na tomto ustanovení se znovu projevuje celkové pojetí IRM jakožto obecného horního zákona českých zemí.

Cap. XVIII. De sententiis et re iudicata.

Kapitola XVIII. o ortelích neboli náleziach.

Daj nám Pane, sudce najspravedlivejší, stolic Tvých pristožící múdrost, abychom její osvícení jsúce mocí tuto rozprávku o ortelích³⁰⁷ všeho práva otázkám zavierající podle onoho prikázanie Tvého, točišto „Spravedlivě sudte synové lidští“,³⁰⁸ tak vypósobili, aby všickni, kteréžto Tvú dobrotivostí našemu zpravování poručil si lačnejší a žieznejší spravedlnosti skrze naše zřiezenie doplněním plné spravedlnosti nasyceni byli; a také abychom našim jménem saudicie, ote všeho nepoctivého a nezuzděného úmysla zachovali, aby přespasitedlné prikázanie Tvé poctivě s obau stranú naplněno bylo; aby tito také našemu zpravování poručení, kteréžto zde ortelem nepravým urazili sú, tam saudně zatracením věčným nebyli sauzeni. Z toho chtějíce otcovsky obojím napomínáními opatřiti, ustanovující prikazujeme, aby saudce a přísežní samého Tě Boha a Spasitele našeho, kteréžto přítomen jsi v každém saudu, před očima měli zvláště v ortelích vynášeních.

[§ 1] Najprve máť saudce o ortelích tázati ot přísežných, nižádného přepominutie řádu nezachováváje, ale ani přiezni, nenávisť, bázní, darem neboli čakáním daru jednu stranu druhé přednášej neboli předkládaj, ale rovnú váhú procházej, jakož již pověděno jest, veškeren řád přepomíjevý vyvrha.

[§ 2] Aníž také tiež ortele ot toho přísežného, kteréhožto znal by, straně té, za níž vyhledává se ortel více přieti, protože v saudiech má všecho zlé domněnie otlučeno býti.

[§ 3] Přísežní pak, ot nichž všicka pravda orteluov závisí, spravedlivé vynášejíce ortele se vši poctivostí prikázanie Páně vypósobte,³⁰⁹ aby jakož předpověděno jest, s těmi, kteréžto zde ortelem nepravým urazili sú, tam saudně zatracením věčným sauzeni nebyli.

[§ 4] Právem pak horníkuov ortel jestiť odpověď přísežných pravdomluvná při konec ukládajíc. Ale orteluov dvě jsú zpuosobie: jiný zajisté jestiť mezimluvný a jiný konečný;³¹⁰

[§ 5] mezimluvný jestiť ten ortel, kterýžto vynášie se mezi počátkem a koncem pře ne na věc prvotní, ale na vynikujícíe a upadajícíe věci, jakožto když tieže se, zdali takoví svědkové přijati býti měli by čili neboli na právo přísežné nebo na prodléváníe i na podobné věci, kteréžto mezi počátek a konec upadají,

[§ 6] ale konečný ortel jestiť ten, kterýžto potupením neboli zproštěním prvotní dokonává otázku neboli při.

[§ 7] Dlužetť jest nadto saudce podle prožalováníe stran tázati o ortelích ot přísežných a vždyc-ky otazuj mezi dvěma orteloma, co práva bylo by, leč tehdy jedna strana nechtěla by neboli zmeškala nětco zase otázati; tehdy saudce ortele k otázání jedné strany vytiež, nebo bdícím a nespícím práva spomáhají podle onoho: „Bděl sem a zajisté povahu mu učinil sem lepší“.

[§ 8] A tak saudce vytazuj o ortelích, nic neumenšuje ovšem nebo přidáváje, nebo saudce nedostatkuov naplňovati nemá, ale ač co strany neboli řečníci stran z práva opustili by, toť naplniti muože v těchto i ve všech jiných práva prikázáních k spravedlnosti svářícím učinění hnutie svého úmysla nachýle.

[§ 9] Přísežní jakožto mužie výborní k vytazování saudce s každé strany rovnost svářícím zachovávajíce, ortele vynášejte, kteréžto podle práv našich a ustanovení i obyčejem chvalitebnými rozumy dovedeným poznali by býti spravedlivé.

[§ 10] Na ty věci pak, v nichžto právo nenalézá se výpravné,³¹¹ procházejte rovnost zachovávajíce, vždyc-ky k milostivějšíemu orteli pochyľujícíe se.

[§ 11] Ač pak některaké pochybováníe jim vyniklo by o práviech našich neboli ustanoveních skrze nás již vydaných nebo ortelích k jich rané radě otložených neboli o otázkách, kterýchžkolivěk

³⁰⁷ Tj. výrocích či rozsudcích.

³⁰⁸ Citát z bible.

³⁰⁹ Tj. naplňujte.

³¹⁰ Rozsudky, ať již mezimluvné nebo konečné, vynášeli přísežní; jejich realizaci v praxi zajišťovali soudci.

³¹¹ Tj. zřejmé.

potom vyniknutí majících, to donášejte našemu vylíčení, nebo srdciť nám jest tak všeliká pochybování práva i pohádky vyvázati,³¹² aby nemusili oni potom nižádného práva ochuzením pracovati; toliko pilnost mějte předospělým a rychlým vypravením i koncem slušným vypósobiti,³¹³ aby otpůštělo se svářících pracem i nákladóm.

[§ 12] Saudce pak dlužen jest ortele ot přísězných vynášené vypósobovati poctivě, aby ač žalobníku věc nemovitá přísuzena byla by, jeho poslal na vladařstvie věci též na něm jeho mužsky rukú drže, nebo neniet' dostatečné kohokolivěk poslati na vladařstvie, leč v něm poslaný také bráněn byl by,

[§ 13] ač pak věc byla by movitá, ji žalobníku s skutkem příkaž vydati.

[§ 14] Ale ač viněný ot požádání žalobníka byl by skrze ortel zproštěn, tehdy jeho saudce v právu jeho takéž braň, žalobníku na to věčné mlčení ulože.

[§ 15] Proti komužkolivěk pak nepřítomnému příčinau věci obecnie nebo nemoci neboli vězenie nebo obvodnění vod³¹⁴ neboli k většie stolicí, ač byl by povolán, bylo by ortelováno a on toho dovedl by, ke všie při navrácen bud'.

[§ 16] Cožkolivěk pak o orteluo v řízeních nebo psaních neboli také o úřadu saudce v této kapitole nedostatku bylo by, skrze rozprávky nahoře v prvních knihách položené, točišto o úřadu přísězných a o úřadu a moci saudce horského doplniti příkazujeme tak, aby nedostatek jedné kapitoly skrze prvnější rozprávku druhé doplněn byl, aby čtúcie nečinila tesklivé jedna a táž řehola mnohokrát opěťovaná.

Cap. XIX.

De fructibus et litis expensis.

Kapitola XIX.

o užitcích a na svár nákladiech.

Ale prve, nežli k užitkuov neboli požitkuov věci svárlivé potřebné materie³¹⁵ přišli bychom, něco předložiti má se, jimžto jich širšie a dokonalejšie poznání jmieno bylo by.

[§ 1] Užitkové pak slovúť, kteřížto zbývají dovedeným nákladóm, kteřížto bývají příčinau užitkuov příjemných.

[§ 2] Opět nákladuo v jiní jsou potřební, jiní užiteční, jiní dobrovolní; potřební pak nákladové jsou, jichto neučiniece věc měla bieše ovšem zahynúti, užiteční pak nákladové jsou, jichžto neučiniece věc však neměla bieše zahynúti, ale je učiniece, věc jest lepšie k prospievání; ale dobrovolní nákladové slovúť, kteřížto bývají pro nižádnú věc potřebu, ale k samé lidské rozkoši.

[§ 3] Nynie viděti má se, kterých nákladuo viněný dovoditi měl by věc vrátiti s požitky, sauzen jsa, ač zajisté viněný bieše dobré viery vladař, dlužen jest navrátiti věc s požitky toliko přijatými s potřebnými a užitečnými dovedenými náklady; ale po sváru spolupřisvědčeném dlužen jest ke všem požitkóm přijatým i kteřížto přijieti mohli by se, ač napřed jiný těžař věc tu pilnějši těžal by k příkladu zlé viery vladaře, kterýžto k užitkóm přijatým i kteřížto přijieti mohli by se, vždycky dlužen jest potřebnými však i užitečnými dovedenými náklady proto, aby věc skrze ně byla opravena; nemáť zajisté žadač neboli žalobník z jiné škody zisku činiti. Dobrovolní pak nákladové ot iżádného nedovodie se³¹⁶ vladaře, ale věci s těmi náklady učiněné pobrati muože, když jedno to bez úrazu věci učinil by prvotnie.

[§ 4] O sváru pak nákladiech tento obyčej ustanovujeme zachovávatí, aby v kterémžkolivěk sváru učiněna byla by křivého útisku přísaha, v tom nákladuo nižádný počet nebud' mieván, ale však ktož úkladem a lstí protivníka svého v sváru připudil jest pracovati, a to okázalo by se zjevně, potu pen bude jemu hodně v nákladiech, protože lest a úklad nikomu spomáhati nemají.

[§ 5] Aniž ti nákladové dlužní sú, leč v prvotniem požádání byli by spolu přimieněni neboli stra-

³¹² Tj. hádky nebo záhady vysvětliti či vyložiti.

³¹³ Tj. vyříditi či vybaviti.

³¹⁴ Tj. povodeň.

³¹⁵ Tj. řeči.

³¹⁶ Tj. nemají být sečteny, nesčítají se.

na jich žádající na počátku sváru o jich žádání učinila by osvědčení, aby také v orteli konečném to potupenie jmieno bylo,

[§ 6] ale v při otvolání beze všeho osvědčování přemoženy vítězovi potupen³¹⁷ bude v nákladiech.

Cap. XX. De appellationibus.

Kapitola XX.
o otvoláních.

Otvolávání při, užitek hluboce i široce rozlitý, naposledy nás vábí v této straně; o něm jistý způsob vydati a naučení, aby svářícím v nákladiech i pracech radilo se a saudcím také i přísežným poctivost slušná přinášela se.

[§ 1] Právem pak horníkuov otvolání jest nepravého³¹⁸ ortele neboli obtiežení nepravého žalobu drže;

[§ 2] otvoláváno býváť se zajisté ot nepravých orteluov a obtěžování přísežných, jakožto ač proti právu svářících ortel vynesli by nepravý, nebo ač skrze mezimluvenie neboli jinak neslušně některé z stran některaké obtiežení vznesli by, to ač bylo by dovedeno k otvolání, jmien buď dostatečný domnien býti.

[§ 3] Saudce pak právem horníkuov nižádnýchť nevynášie orteluov, ale toliko vypósobuje ortele přísežných, ot jehožto vypósobování, ač obyčej přestúpil by neboli jinak některú z stran obtiežil by, správně moci bude otvoláno se býti.³¹⁹

[§ 4] A máť věděno býti, že obyčej tak dobře přestupuje se v tom, což jest méně, jakožto v tom přestupuje se, což jest více. Z toho prikazujeme v této straně pevně prikazující, aby tak saudce jakožto přísežní vši pilností se vystříehali snažně, aby nižádným před nimi svářícím se příčiny nedávali otvolávání.

[§ 5] Jistě saudce ne bezprávě k svářícím, ale dobrotivým úmyslem mluvte, aniž vypósobující ortele, obyčej přestupujte, ani čeho na bezprávie druhé strany pokúseti se smějte.

[§ 6] A přísežní všecky ortele, jakož mnohokrát předpověděno jest, dospělým rozmyšlením dobře vynášejte, převážené rovnú váhú právo jeho jednoho každému dávající.

[§ 7] Ač pak ktož z nich své dobré pověsti mrhavý a cti vlastnie záviděje, nětco na obtiežení strany druhé skrze losy³²⁰ neboli některým z jiných obyčejův zapověděných na škodu vymýšlel by, a to však okázalo by se zjevně, jakožto zlepověstný ot svého úřadu složen buď, na našich horách na všech nikdy potom nižádného úřadu nemaje mieti, nebo tak mrzkého člověka prohřešení vlastnie ote všelikého duostojenstvie vymietá s nastáním nicméně pokut proti přestupníkom našich práv a ustanovení ustanovených.

[§ 8] Ale jistě svářící dlužni sú opatrným rozmyšlením povážiti, aby jim nepřiházelo se daremně otvolávati se, obtěžující se sami marnými pracemi i náklady.

[§ 9] Z toho ač někomu ot saudce pro obtiežení³²¹ otvolati přihodilo by se, před obtiežením neotvolávaj se,

[§ 10] nebo řeholně otvolávání vložené před obtiežením, nižádněť nenie, nebo otvolávající vždycky dlužen jest takovú příčinú svého otvolání přiznamenati, aby ač byla by dovedena, měla by správná domniena býti; nikoli nemá se ot kterýchkolivěk saudících slov pohróžných otvoláváno býti, co zajisté přeškodí mieněnie saudce, ač bezprávie nižádné nebude následovati účinku

[§ 11] a protož ot všelikterého obtiežení otvolávati se neslušie, jediné ot toho toliko, kteréžto bývá na bezprávie práva toho, ktož otvolává se. Aniž k otvolávání kohokolivěk táhnúti vlastnie má

---

³¹⁷ Tj. odsouzen.

³¹⁸ Tj. nepříznivého nebo nespravedlivého.

³¹⁹ Opět se zde zdůrazňuje, že soudce nevynáší rozsudky či nálezy, nýbrž že zajišťuje jejich prosazení nebo usku-
tečnění v praxi.

³²⁰ Nejspíše *špinavé jednání, nízkost*.

³²¹ Tj. způsobení potíží.

vuole, ale núze svářících náramná, poněvadž otvolávání lékařství nebylo by k bránění nepravosti, ale k útočišti nevinnosti ustanoven; a dobře pokutami tresktáni mají býti neprávě a daremně otvolávajíce se.

[§ 12] Ot těchto pak obtěžování správně moci bude otvoláváno se býti, ač soudce někoho k právu povolal by čas sváteční nebo obyčej vypósobuje přestúpil by neboli spravedlnosti učiniti otpieral by i ve mnohých příhodách těmto podobných, jakožto nuznost svářících vyučí. Týmž obyčejem buď ot obtiežení přísežných, ač koho neslušně obtiežili by, otvoláváno se. Ale jiným' obyčejem ot orteluoov přísežných otvolávati má se, jakož ihned dolejie okáže se; aniž mají sobě soudce a přísežní za bezprávie počítati, že přemožený na obranu práva svého k otvolání dobroděni přiletěl jest.³²²

[§ 13]³²³ Právem pak horníkuov tímto obyčejem ot přísežných orteluoov otvolává se: po vynesení ortele, ihned ten, proti komuž vnesen jest, prve nežli k jiným skutkóm obrátil by se, nebo ot toho miesta otšel by; otlučujeme³²⁴ zajisté onen obyčej, aby stál bez pohnutí, ani nohú směl pohnúti;³²⁵ obecně zajisté zamietáme všicku starého obyčeje vtípnost toliko štěstí lidskému závidící, ani které jiné pomoci pravdě neboli spravedlnosti přinašející, jakožto tuto v otvolávání nehýbati nohú a též v svědecství vynášení, zdali nestatčí tuto, aby s miesta neotcházal, prve nežli ortel tresktal by nebo jemu svolil zjevně.

[§ 14] Otvolávající pak ortel treskce, takto rci: „Pane soudce, ortel ot přísežných proti mně vnesený treskit',³²⁶ poddávaje se lepší ot toho miesta, ot něhož z práva dlužen sem přiněsti;“³²⁷

[§ 15] nebo moci bude nyní řeči, ač vnesen jest proti právu psanému neboli zvyklému řádu sauduov, protož nižádný a to poddávám se správně okázati, nebo neprospievát' otvolávajícímu správnú příčinu svého otvolání přiznamenati, leč dovedl by jí býti právu.

[§ 16] Ale ač ortel tak tresktaný proti právu psanému vnesen nebyl by, ale otázka byla by, zdali pravost nebo nepravost držal by, tehdy toliko k našemu opatření donesen buď k vyložení skrze nás, zdali dobře nebo zle bylo by sauzeno, nebo řeholně³²⁸ toho vykládati jest, čiež jest pójčovati.

[§ 17] Jistě ač nalezen byl by ortel dobře vnesený, tehdy oteslán buď otvolávající k prvnímu zkúšení otvolanému skrze soudci šacování učiniece v nákladiech správných potupen maje býti.

[§ 18] Pakli nalezen byl by ortel zle vnesený a že správně bylo by otvoláno se, tehdy dřeveřčeným obyčejem skrze toho, ktož o otvolání poznává,³²⁹ otvolaný otvolávajícímu v nákladiech správných potupen buď; a otvolajíce v zrušení všecy věci, kteréžto po otvolání správně meziloženém na bezprávie strany otvolávajície byly by pokúšieny, nebo otvolání v trvání nic obnovovati se nemá i ortel se všemi věcmi, kteréžto po otvolání správně meziloženém na bezprávie strany otvolávajície byly by pokúšieny, i prvotnie pře koncem slušným skonána buď.

[§ 19] Ač pak treskce se proti právu psanému ortel býti vnesený, tehdy utiekáno má se býti k těmto knihám a ač v nich okázalo by se dobře ortel býti vnesený a svévolně otvoláno se, opět otvolávající se všemi povahami, jakož najblíže pověděno jest, k prvnímu soudci oteslán buď.³³⁰

[§ 20] Jistě ač ortel vnesený proti právu psanému byl by neboli zvyklému řádu sauduov, týmž právem nižádný' nenie a se všemi věcmi jeho následujícími ohlášen býti má ovšem nižádný nebýti a v tom otvolaný skrze toho, ktož o otvolávání poznává, v nákladiech správných potupen buď. Nebo

³²² Tj. utekl se.

³²³ Místo § 13 je v Jirečkově edici českého textu IRM uveden § 14.

³²⁴ Tj. zamítáme.

³²⁵ Pokrokovost nového procesního práva, zakotveného do IRM, se tedy projevovala nejen zaváděním moderních předpisů, nýbrž zároveň také rázným odmítnutím a rušením starých potřebám baňského soudnictví nevyhovujících zvyklostí.

³²⁶ Tj. napadám nebo odmítám.

³²⁷ Stejného postupu a stejných formulací při odvolávání z vneseného rozsudku se používalo v Kutné Hoře a Jihlavě ještě v 15. století. Názorně o tom svědčí četné zápisy uvedené v II. svazku citovaného díla A. Zychy.

³²⁸ Tj. správně.

³²⁹ Tj. rozeznává či rozhoduje.

³³⁰ Vyšší soudní instance, jak dokazuje řada tzv. jihlavských ponaučení, vycházely při odvoláních horníků až do 16. století převážně jen z předpisů stanovených IRM. Podle toho tedy čtvrtá kniha tohoto zákoníku představovala po dobu několika století hlavní zdroj zásad a předpisů, z nichž při jednáních a rozhodování čerpaly nejen horní soudy, ale i jiné úřední orgány v českých zemích.

otvolávající moci bude o náklady i o všechno jemu příslušné proti přísězným žalovati, kteřížto jeho nepravým ordelem nebo proti právu psanému vyneseným neboli zvyklému řádu sauduov neslušně obtížili sú;

[§ 21] a my v té příhodě pokuty proti práva přestupníkóm již dávno ustanovené proti týmž přísězným zatvrzeným úmyslem pevně provedeme. Nebo starší přísězní, v nichžto mravná trvá dospělost, majíť treskati mlažšie, aby z mezí příkázanie nevystupovali, našeho práva stezky dusiece, nebo blud, jemužto neotpírá se, svolovati vidí se, aniž má ottud pochoditi bezprávností příčina, otkudž práva rodie se.

[§ 22] Dlužníť jsou nadto přísězní otvolávající s svými listy příčinu otvolanie držícími, točísto k naše přítomnosti neboli komorníka našeho, k kterémužkolivěk tehdy bylo by otvoláno se, výpravně a krátce vypraviti všeho prodlévání příčinu otseknúce.

[§ 23] Zajisté srdciť nám jest sváry koncem slušným vymeziti, pevně ustanovující, ač otvolávající, leč tehdy správně zaneprázdněný, svého otvolanie ve čtyřech nedělech neprovedl by, tehdy za neotvolajícího jmien buď a otvolanému potupen buď v správných nákladiach a saudce otvolanie takového bez otpory v při prvotnie prochodí,³³¹ jakož z práva mělo by procházieno býti, aby tuto aspoň bázní přestrašen jsa, na obtiežení druhého nesnadně kto otvolával se.³³²

„Skonaly sú se knihy Práva královského horníkuov všem horníkóm po království Českém příslušující a zvláště na Horách Kuthnách vydané ot najjasnějšíeho kniežete a pána pana Václava štědrého krále Českého slavného léta ot narozenie Pána našeho Ježíše Krista syna Božího MCCCC° LX rukú Petra Přespole z Prahy, měštěnína na Horách Kuthnách, týmž z latinské řeči v českú řeč tehdy doložena v pondělí, den pátý před svatým Ambrožem.“³³³

---

³³¹ Tj. má jít.

³³² Platnost IV. knihy IRM byla prakticky zrušena v roce 1604 vydáním tzv. rudolfinské reformace, kterou byl v Kutné Hoře a tím i v dalších hornických s ní historicky spjatých revírech zaváděn nový jáchymovskému podobný soudní řád pod názvem *Proces, kterak budoucně v připadlejch odpořích horních přátelským během i při právě ... kráčeno a zachováno býti má*. Zároveň s tím byla tzv. horními právy císaře Rudolfa II. doplněna nebo novelizována také řada ustanovení I., II. a III. knihy IRM.

³³³ Závěrečná poznámka Petra Přespole k překladu z roku 1460.

Slovníček českých výrazů

Do tohoto stručného slovníčku jsou zahrnuty některé převážně právně historické výrazy a názvy, jež se vyskytují v původním nebo pozměněném tvaru v českých překladech Ius regale montanorum a v jiných soudobých dokumentech, zvláště pokud dnes mají poněkud jiný smysl nebo význam.

ač leč, jestliže, třeba, i když, ačkoliv

berně daně, dávky

bezprávie násilí, křivda, příkoří, nezákonnost

biednost bída, utrpení

biechu byli

bieše byl

blúditi mýlit se, dopouštět se chyb

bohatěti bohatnouti

břiemě břemeno

buříč vzbouřenec, podněcovatel vzpoury

bydliti, bydleiti žítí, prodlévati, býti usazen

bytie život, přebývání

bývati stávati se

ceniti odhadovati, určití cenu

ctný poctivý, bezúhonný, čestný

čas vhodná příležitost, hodina, lhůta, doba

čest důstojenství, sláva, pocta, poctivost

činiti předstíratí, přetvařovati se

čistiti zbaviti právních závazků, dokázati nevinu

čstiteľ ctitel

čtenie písmo svaté, evangelium, učení

čtrnádste čtrnáct

čúti, číti cítiti, znamenati, pozorovati

dánie darování, věnování

dědicstvie dědictví, majetek, vlastnictví

dělánie práce, konání

dieti říkati, praviti, činiti, dělati, jednati

dobroděnie dobrodiní, výsada

dobývati vymáhati, získati, opatřiti

dojiti státi se skutkem, vyplniti se

dokázanie důkaz

dokonanie konec, zánik, dokonalost

dolíčenie potvrzení, důkaz

domněnie mínění, domněnka, tušení, dohad

dosahati postihovati, rozumem chápati

dosieci dosáhnouti

dóvod důvod, důkaz, odůvodnění

dovoditi dovozovati, dokazovati

dřevní předešlý, bývalý, někdejší

dska pozemková nebo veřejná úřední kniha

duchovní duševní, mravní

faleš klam, podvod

hádanie učená pře, spor, hádka

hájiti zabraňovati, obhajovati

hleděti hledati, příslušetí

hnutie pohnutka, nutkání

hodina ustanovený čas, co se hodí

hodný přiměřený, způsobilý, slušný, důstojný

hofmistr původně správce panovnického domu

hranice meze, mezní znamení oddělující pozemky

hřiech trestný čin, zločin

hyzditi pomlouvati, hanobiti

chtěnie vůle

chvála sláva

chvátati popadatí, chápati, uchvacovati

chytrost lest, úskok

inhed ihned

ižádný nikde, žádný

jediné jen, než, leč

jedno jen, toliko, než

jelikož alespoň, teprve, jakou měrou, pokud

jmieti, mieti míti, považovati, domnívati se

klam úskok, faleš, podvod, lež

klásti zapsati, namítati, platiti, odevzdávati

komorník zemský a dvorský úředník

končina konec

konšel člen městské rady, přísedící úředník

kratcé motyka na krátké násadě

krotkost mírnost

krýti skrývati, tajiti

křivý nepravý, falešný, lživý, protiprávní

leniti váhati, býti líný

lest nepoctivost, obmysl

lóno lůno

městiště místo, pozemek pro stavbu městských domů

meškánie zanedbávání, prodlení, průtah

mhúratí mrkati, mžourati

mieniti míniti, znamenati, míti úmysl

minulý pomíjející

minúti minouti, přestati

mnieti domnívati se, znamenati

moc násilí, právo, platnost, svémocné jednání

mocně právoplatně, násilně

mužsky mužně, statečně

nádobie náradí, nádobí

náhlý prudký, neuvážený, ukvapený, prchlivý

nahý holý, bezbranný, prostý čeho

nachýlenie náklonnost, úmysl

najednání vyjednání, podmínka, úmluva

nájem plat, mzda, činže

najieti najmouti

naleznúti vynaléztí, ustanoviti

napomenutie napomenutí, ponuknutí

náprava dostiučinění, odvolání, náhrada

nárok nařčení, žaloba, uplatnění práva

nařčený obviněný, uražený

nařiekati napovídati, činiti právní nárok, viniti

nařknúti obviniti, žalovati, uraziti

nehodný nevhodný, neužitečný, nenáležitý

nelíbiti nemilovati, neschvalovati

neobmyslný neprozřetelný
neopatrně nenadále
neprávě neprávem, nesprávně, nenáležitě, nezákonně
nepříezn nepřízeň, nepřátelství, úklad
neřád nepořádek, nekázeň, zlořád
neslušnost protiprávní čin
nestánie nedostavení se (k soudu)
nestati přestatí, nebyti
netbanlivost nepečlivost, nedbalost
neuměnie nevědodnost
nevděčný nepřijemný
nevědomie neznalost, nevědodnost
nuzenie trápení, sužování, nucení

obcovanie způsob života, život, společnost, styk
obdržeti dostati, zadržeti, podržeti
občievati sľibovati
obecně vůbec, povšechně, napořád, společně
obecní obyčejný, společný
obcházeti sě zybývati se, zaměstnávatí se, žíviti se
objednati způsobiti, vyjednati
obleněti zlenivěti
obmeškánie zanedbání, nedbalost, prodlení
obmysl důvtip, zlý úmysl
obrana námitka, odpověď žalovaného, ochrana
obtěžovati zatěžovati, urážeti
obtížiti těžkým učiniti, ztížiti, způsobiti potíž
obykati navykati, zvykati
odepřieti, otepřieti brániti se, odolati
odmluva, otmluva odpověď na žalobu, odpor
odpolu napolovic
odpověděti odepříti, vypověděti
odpuštění propuštění, dovolení
odřečení vzdání se
odvojený dvojnásobný
ohlásiti rozhlásiti, prozraditi
ohledánie vyšetření
ohraditi opatřiti, vymíniti
ohyzda mrzkost, hanba, potupa, pomluva
ochtáb oktáv (osmý den po svátku)
okamženie hned, okamžitě
okolek okrsek, obvod, okolnost
opatřiti pohleděti, shľédnouti, zařiditi
oplata odplata
opověděti ohľásiti
oprava odpověď na žalobu, obnovení, správa, napravení křivdy, vláda, úprava
opravití uvést do původního stavu, nahraditi ospravedlniti
ortel rozsudek
osědnúti zmocniti se
osoba postava, podoba, způsob
osobenie přivlastnění, přisvojení
ostřiehati zachovávatí, ochraňovati
otazovati tázati
otdánie odevzdání, přepuštění
otepřieti zapříti, odřici, vzepříti
otjímati odnímatí, vzdalovati
otlúčenie odloučení
otmluviti domluviti, odpírati, odřikati

otpočinitie přestávka
otpor námitka proti právnímu výkonu
otpověděti dáti odmítavou odpověď, odepříti
otpusiti dopustiti, dovoliti
otrězanec odpadlík
otvolávati odmouvatí, odpírati, protestovati
otvořitě otevřeně, zjevně
ovšem úplně, zcela, jistě, vůbec

pamět vzpomínka, památka, zápis v deskách
panovánie ovládání, vláda
patřiti vnímati, pozorovati
pobdieti pomysľiti, pocítiti, uvědomiti se
počiti pocítiti
podjětie úskok, zaskočení
podle vedle
podobně slušně, vhodně, případně, správně
póhon půhon, obeslání k soudu, žaloba
pochybenie pochybnost, sporný případ
pokolenie rodina, rod
pokryti skryti, zahľaditi
pokušenie pokušení, zkouška, doklad
pokuta trest, právní újma
položiti ustanoviti, předložití, učiniti, složití
plomva rozmluva, pohovor, porada, výklad
pomsta pokuta, trest za protiprávní čin
ponuknutí přikývnouti, přisvěďčiti, pobídnouti
poprava vladařství, moc, náprava, výkon trestu
popraviti po právu učiniti, napravití, trestati
poručenie péče oddanost
poručník zmocněný zástupce strany
pořád pořádek, řád, řadem, po sobě, pořádně
poslé posléze, později
pósoba působení, způsob
postava vzezření, forma, podoba, tvářnost
postúpiti odstoupiti, ustoupiti, vzdáti se práva
potahovati se právo k něčemu si děľati
potaz otázka, porada, nález, ortel, společná rada
potupa pohana, újma na cti
potupený vinný, odsouzený
poviděti pohľeděti, postarati, uvideťi
póvod původce, žalobník, vedení
poznalý zkušený, osvěďčený
pozóstati opustiti, zbýti
pozývati zváti, vyzývati, volati
požitek zisk, užitek, výnos
práce těžkost, svízec, bída
pravda právo, spravedlnost, soudní důkaz
právě spravedlivě, náležitě, pravdivě, řádně
pravý spravedlivý, správný, nevinný, náležitý
próchod průchod, průběh, postup
proměna výměna, změna, úprava
pronajetie pronájem, užívání něčeho za úplatu
prostě přímo, docela
prostředek prostředník, střed, střední cesta
prošlý vydaný
provedenie předvedení, výslech
próvod důkaz, průvod, důvod
provovovati dokazovati, opodstatňovati
prvé za prvé, poprvé, dříve

první prvotní, přednější, předcházející
přebývanie život, způsob života, bydlení
předek začátek, dřívějšek
předmluva osočování, obvinění
přehlédanie dozor, dohled, prohlídka
překaziti zabrániti, uškoditi, učiniti překážku
překážka nesnáz, závada, námitka, odpor
přemoci usvědčiti, poraziti ve sporu
přesahati přemáhati, předstihovati, vynikati
přeslyšenie výslech, slyšení
přestupník kdo se dopustil přestupku
přesvědčiti svědectvím vyvrátiti, usvědčiti
přezříeti přehlédnouti, strpěti, dodatečně schváliti
příbytný vedlejší, nadbytný
příčina vlastnost, podnět, důvod, podmínka, věc
přítel příbuzný (krevní)
přieti zapíratí, popíratí, hádati se
přihlédati zloumavě prohlížeti, dívati se
příhoda nehoda, neštěstí, náhoda, příležitost
přihotovanie příprava, připravení
příjetie přijmouti, vzíti, chopiti se
příležití náležitý, vhodný, předložený
přímluva rozprávká, projev soudce při hlasování
případek zevní nepodstatná vlastnost
připovedati sľibovati, zavazovati se, ohlásiti nárok
příprava úprava, výmluva, záminka, příčina
připuditi přiměti, donutiti
přispořenie rozmnožení
přizřenie povšimnutí, dohled
psotný velmi zlý, bídný
ráz podoba, ražba, ražení
rčenie sľib, závazek
rok den, lhůta, ustanovený čas
rozeznanie vyšetření, rozsouzení
rozprávká vypravování
roztíkание rozjímání, uvažování
rozum smysl, názor, výklad, pochopení, uvážení
rukotržný zbrklý, ukvapený, marnotratný, štědrý
řád stav, pořádek, způsob
řečenie slovo, promluvení, výrok
řečník přímluvce, obhájce, zástupce strany
řediti, řiediti prováděti soudní řízení, spravovati
řehola předpis, pravidlo
saditi osazovati, ustanovovati
sbožně řádně, právem
sědanie souboj, zápas
seznanie přiznání, doznání, výpověď, rozhodnutí
scházeti hynouti, odcházeti
sjednanie spojení, shoda, smír, soulad
slovutný slavný
složiti uložití, určití, zrušiti, sestaviti
slušně vhodně, náležitě
směna, směněnie výměna, obchodování
smluviti shodnouti se, uzavřít smlouvu, zprostředkovati narovnání mezi stranami
snabděti poznávati, pozorovati, všímati se
snesenie dohoda, usnesení
sotně sotva, stěží

spatrovati viděti, pozorovati, spatřovati
spoluběžeti souviseti
spravovati, zpravovati zprávu podávati, odpovídati, řídití, správným činiti
ssťanie setrvání
ssťupiti sestoupiti, odvrátiti se
stavovati zastavovati, zabraňovati, zakazovati
strava, ztrava náklad, peníze na živobytí, útrata
strojiti připravovati, chystati, předstíratí
svědomie vědomí, svědomí, svědectví
svoditi sváděti, klamati
šacovanie odhadování, oceňování, vymáhání
škvrniti skvrniti, znešvěcovati
štráfovati trestati, tupiti, kárati
tbanlivě pečlivě
tělo těleso
tovařistvie, tovaryšstvie spolek, společenství, společnost, sdružení
tresťanie trestání, kárání
ubytie ztráta
učenie umění, učenost, nauka
účinek čin, skutek, konání
ujieti ujmouti, ubrati, přijmouti, uchopiti
ujistiti ochrániti, dokázati
úklid poklidnost, odpočinutí, pokoj
uláti vyhubovati, vyplásniti
umělý učený, znalý, vzdělaný
uměnie učenost, vědění, znalost
umenšenie újma, škoda
umieněnie vymínění, výhrada, rozhodnutí
upriemo přímo, upřímně
úraz urážka, pohoršení, poranění
úrok poddanský plat, daň, doba, lhůta splatnosti
urukovanie zaručení rukojmími
ústavně ustavičně, stále, vytrvale
ustavovati zakládati, ustavovati, upevňovati
úsudek rozsudek
uvoditi uváděti, přiváděti
vážnost cena, důležitost, uvážení
vcěle najisto
vedle podle
vědomie vědomost, souhlas, svolení známost
vigiljí svatvečer, noční bohoslužby před velkými svátky
vladař správce, držitel
vlastnost vhodnost, náležitost, poměr
vsieti zasíti
všaký každý, všeliký, veškerý
všetečnosť opovázlivost, svévole, nerozvážlivost
vtip důvtip, nápad, důmysl
vyčtenie výčet, vyúčtování
vyjieti, vynieti vyjmouti odniti
vynikati povstávati, vycházeti, dostati se odkud
vypósobiti odstraniti, způsobiti
vypověďenie výrok, nález, rozkaz
vytazovati se dotazovati se, vyslýchati
vytýkati hádati, rozjímati, zpytovatí
vyznanie výpověď svědků, doznání viny, rozhodnutí

vzhrdanie pohrdání	zlý chatrný, špatný, zkažený
vznésti oznámiti, vynésti, vylákati, nastrojiti	zmeškalý zameškaný, opožděný, liknavý
zádava strast, útisk, škoda	znamenánie pozorování
záhon řádek, sloupec	znešenie přednesení, udání
zachovalý bezúhonný, dobré pověsti	zůsob úprava, podoba, postava, způsobení
základ zástava, potvrzení, záloha, záruka, podklad	zůsobiti učiniti, zříditi, upravití, přizpůsobiti
zamúcenie zarmoucení, zakalení	zpravovati způsobovati, opravovati, řídití
zanepřázdňenie zaměstnání, zabrání, promarnění, strávení, obtěžování	zpuštění zpustošení, opuštění
zapoviedati nařizovati, zakazovati	zřízení pořádek, řád
zasepohoněnie žaloba navzájem	ztrava náklad, vynaložené peníze, strava
zavitie zahájení, závoj	zvláštnost zvláštní vlastnost, výsada, poměr mezi lidmi, soukromý majetek
zavřieti ukončiti, zahrnouti, obsáhnouti, ustanoviti	zvod uvedení ve statek
zjevný veřejný, patrný	živnost pravidelné provozování výdělečné činnosti, život, selský statek, živobytí
zlehčenie potupa, urážka na cti, znevážení	životně osobně, tělesně
zlepověstný špatné pověsti, bezectný	
zlostný nešlechtný, zlomyslný	

Seznam hlavní použité literatury

- Bergbuch Massa Marittima 1225-1335. Constitutum Comunis et Populi Civitatis Massae. Vydala Westfalia Lünen 1976-1977.
- Bílek J.: Ius regale montanorum (Právo královské horníkuov). České horní právo 2, Hornická Příbram 1978.
- Boháček M.: Dva nepovšimnuté rukopisy horního zákona krále Václava II. Studie o rukopisech, Praha 1966, str. 41-96.
- Bulín H.: Nejstarší kodifikace procesního práva v Čechách. Právněhistorické studie II, Praha 1956, str. 85-129.
- Čelakovský J.: Nástin horního práva. Povšechné české dějiny právní. Ottův slovník naučný, II. díl z r. 1897, str. 616-630.
- Čelakovský J. - Friedrich G.: Codex municipalis Regni Bohemiae, III, Praha 1948.
- Deucerus J.: Metallicorum corpus iuris oder Bergrecht, Lipsko 1624.
- Hoffmann F.: Rukopisné sborníky horního práva. Studie o rukopisech, 1971, X, str. 65-137.
- Jangl L.: České báňské řády. České horní právo 4, Hornická Příbram 1979.
- Jireček H.: Codex juris bohemicus, I, 1867.
- Peithner J.T.A.: Versuch über die natürliche und politische Geschichte der böhmischen und mährischen Bergwerke, Vídeň 1780.
- Pošváv J.: Sociální profil kutnohorského práva. Časopis Matice Moravské, r. LXIX., Brno 1950, str. 327-335.
- Pošváv J.: Společenské vztahy v Ius regale montanorum. Rozpravy NTM, Praha 1978, č. 9(71), str. 15-28.
- Roučka B. - Růžička V.: Pracovní heslář českého právněhistorického slovníku, Praha 1975.
- Salz A.: Geschichte der böhmischen Industrie. Heidelberg 1912.
- Schmidt F.A.: Chronologisch-systematische Sammlung der österreichischen Monarchie, Vídeň 1832-1834.
- Schmidt J.F.: Versuch einer systematisch geordneten Darstellung des Bergrechtes im Königreiche Böhmen, Praha 1833.
- Schneider F.X.: Lehrbuch des Bergrechtes für die gesamten Länder der österreichischen Monarchie, Praha 1848.
- Šimek F.: Slovníček staré češtiny, Praha 1947.
- Šternberg K.: Umriss der Geschichte des Bergbaues und Berggesetzgebung des Königreichs Böhmen, Praha 1837, I/2.
- Tadra F.: Summa Gerhardi. Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen. Archiv für österreichische Geschichte, Band LXIII, II. Hälfte.
- Wagner T.: Corpus iuris metallici recentissimi et antiquioris, Lipsko 1791.
- Zycha A.: Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau, Berlín 1900.

IUS REGALE MONTANORUM

PRÁVO KRÁLOVSKÉ HORNÍKUOV

